

Hvordan driver Normisjon og Kirkens Nødhjelp kvinnerettet arbeid i Mali?

Et sammenlignende studium med hovedvekt på
empowerment.

Jofrid Landa

Masteroppgave i Diakoni

Diakonhjemmet Høgskole

Avd. for diakoni, familierapi, helse og ledelse

15.mai 2008

Veileder: Kari Jordheim

Forord

Denne masteroppgaven er skrevet ut fra en fem ukers fordypningspraksis jeg hadde gjennom Normisjon i Mali høsten 2007, som del av masterstudiet i diakoni ved Diakonhjemmet Høgskole. Masteroppgaven bygger på en analyse av Normisjon og Kirkens Nødhjelps kvinnerettede bistandsarbeid i Mali og er skrevet vårsemesteret 2008.

Jeg vil først og fremst takke Normisjon og spesielt direktør for Normisjon i Mali, Berit Bakke, for tilrettelegging av praksisperioden og for utrolig bra oppfølging og opplegg. Takk til hver enkelt misjonær i Mali, som delte med meg deres misjonærhverdag, med store og små utfordringer og gleder.

En stor takk til hver enkelt av de norske og maliske informantene, som ga meg innblikk i prosjekt og program som blir drevet av Normisjon og Kirkens Nødhjelp, ingen nevnt, ingen glemt! Takk til ansatte i organisasjonene både i Mali og Norge, for hjelp med innsamling av datamateriale for masteroppgaven. Det har vært spennende å få innblikk i arbeidet deres i Mali, et arbeid som virkelig bidrar til å løfte mennesker ut av fattigdom og undertrykkelse på mange måter. Og jeg ønsker dere Guds velsignelse videre i et viktig diakonalt arbeid! Spesielt vil jeg takke Marianne Opheim i Kirkens Nødhjelp, som inkluderte meg i sin store familiebegivenhet i Mali, og for hjelp og oppmuntring underveis med skriveingen i Norge.

Takk til alle maliere jeg møtte på veien, som viste meg hva virkelig gjestfrihet og rikdom er midt i fattigdom og nød, og delte sine gleder og sorger med meg over tre runder med te på malisk vis. Jeg vil spesielt trekke frem alle de flotte maliske kvinnene jeg traff, som gjorde stort inntrykk og som jeg beundrer for deres styrke og humør i en vanskelig hverdag!

Den aller største takken går likevel til min veileder Kari Jordheim, ved Diakonhjemmet Høgskole. Du har vært en inspirasjon og glede å ha som veileder! Takk for god støtte og råd underveis til å finne den røde tråden, i en prosess preget av både frustrerende og givende dager.

Oslo, mai 2008

Jofrid Landa

Sammendrag

Mali ligger i Vest-Afrika og er et av verdens fattigste land med store diakonale utfordringer. Det blir sagt at fattigdom har en kvinnes ansikt, og FN og bistandsmiljøet har de siste tiårene fokusert mye på kvinner og likestilling. I kampen mot fattigdom og urettferdighet driver misjonsorganisasjonen Normisjon foruten menighetsbyggende arbeid, to Noradstøttede bistandsprosjekt i Vest-Mali, og Kirkens Nødhjelp driver bistandsarbeid hovedsakelig i tre nordlige regioner i landet. Verken Normisjon eller Kirkens Nødhjelp driver utelukkende kvinnebistand, men denne masteroppgaven tar utgangspunkt i de deler av arbeidet deres om er spesielt kvinnerelatert. Dette er på mange måter to veldig forskjellige organisasjoner, men for å belyse ulike aspekt og strategier brukt i kvinnerettet bistand, er en sammenligning likevel interessant.

I bistandsverden har empowerment blitt et populært begrep, men jeg opplever at begrepet er uten noen internasjonal definisjon, noe som gjør at det ofte misbrukes. Empowerment har mye til felles med den diakonale tankegangen, og derfor er teoridelen i oppgaven knyttet til empowermentbegrepet og hvordan det kan sees i lys av diakoni. Gjennom fem hovedtema; Kvinneperspektivet og empowerment, Det diakonale perspektivet, Deltakelse, Sensibilisering og Samarbeidspartnere, analyserer og drøfter jeg kvinneaspektet og hvordan empowerment kommer direkte og indirekte til uttrykk gjennom arbeidet til Kirkens Nødhjelp og Normisjon. Empowerment som mål, metode og prosess bekreftes gjennom analysen å være viktig i diakonalt arbeid, ikke minst i arbeid rettet mot kvinner som en spesielt utsatt og sårbar gruppe. I arbeidet med å reise kvinner opp fra undertrykkelse og nød, handler det om å styrke kvinners situasjon og rettigheter, og gjøre de ansvarlige til å skape endring selv. Den endringsprosessen starter ofte med å forvandle selvbildet og en krenket verdighet, der nettopp verdigheten knytter empowerment sammen med diakoni, som det sentrale for å skape nye muligheter og endringer i maliske kvinners liv.

Innholdsfortegnelse

Forord	2
Sammendrag	3
Innholdsfortegnelse	4
1 Innledning	7
1.1 Bakgrunn	7
1.2 Problemstilling	9
1.3 Begrepsavklaring.....	10
1.4 Avgrensning	10
1.5 Oppbygning	11
2 Metode	12
3 Teori	16
3.1 Definisjon av empowerment.....	16
3.2 Historie	17
3.2.1 Empowermenttilnærming hos Freire.....	18
3.3 Empowerment og maktbegrepet.....	19
3.3.1 Empowerment som mål.....	20
3.3.2 Empowerment som middel og metode	21
3.3.3 Empowerment som prosess	22
3.3.4 Sammenhengen mellom mål, midler og prosess	24
3.3.5 Måling av empowerment.....	26
3.4 Bistand.....	26
3.5 Diakoni	27
3.5.1 Internasjonal diakoni	28
3.5.2 Empowerment i lys av diakoniens teologiske begrunnelse	29
3.5.3 Frigjørende diakoni og empowerment.....	31

3.5.4	Myndig diakoni	31
3.5.5	Diakoni og håpets perspektiv	32
4	Beskrivelse av Normisjon og Kirkens Nødhjelp	33
4.1	Normisjon.....	33
4.1.1	Prosjekt Kendeyanaxo, Helsehagen	33
4.1.2	PSAT- Program Helse og Alfabetisering i området Tambaga	34
4.2	Kirkens Nødhjelp	35
5	Analyse og drøfting	37
5.1	Kvinneperspektivet og empowerment.....	37
5.1.1	Normisjon.....	37
5.1.2	Kirkens Nødhjelp.....	39
5.1.3	Utvidet drøfting	41
5.2	Det diakonale perspektivet	46
5.2.1	Normisjon.....	46
5.2.2	Kirkens Nødhjelp.....	48
5.2.3	Utvidet drøfting	48
5.3	Deltakelse	52
5.3.1	Normisjon.....	52
5.3.2	Kirkens Nødhjelp.....	55
5.3.3	Utvidet drøfting	57
5.4	Sensibilisering	60
5.4.1	Normisjon.....	60
5.4.2	Kirkens Nødhjelp.....	62
5.4.3	Utvidet drøfting	65
5.5	Samarbeidspartnere	68
5.5.1	Normisjon.....	68
5.5.2	Kirkens Nødhjelp.....	70
5.5.3	Utvidet drøfting	71

6	Avslutning	73
6.1	Oppsummering.....	73
6.2	Fremtidig perspektiv.....	75
	Litteraturliste	77
	Forkortelser	84

1 Innledning

Gjennom masterstudiet for diakoni har jeg hele tiden hatt et perspektiv på internasjonal diakoni og lyst til å arbeide innenfor dette feltet, ettersom jeg har utenlandserfaring og en annerledes fagbakgrunn med fagene ”Fransk og internasjonal markedskommunikasjon”. Jeg valgte derfor fordypningsemne i internasjonal diakoni, og ønsket å ha fordypningspraksis i utlandet høsten 2007, helst i et fransktalende land i Afrika, og også relatere masteroppgaven til praksisen. Det tok derimot tid å få ordnet praksisplass, og da det endelig ble bestemt at jeg skulle tilbringe fem uker med Normisjon i Vest-Mali, var tiden knapp til å tenke ut tema.

1.1 Bakgrunn

Mali ligger i Vest-Afrika, har Bamako som hovedstad, og ble selvstendig fra fransk kolonistyre i 1960. Etterfulgt av flere år med diktatur, er landet siden 1992 et sterkt demokrati. Landet har ca 12,3 mill innbyggere, hvorav hele 48,2 % er under 14 år, og gjennomsnittlig levealder er 49,9 år (CIA, 2008). Det finnes 33 etniske grupper (Normisjon, 2008a) og de største folkegruppene er malinké, bambara, soninke og fulanere, og rundt 90 % av befolkningen er muslimer, ca.1 % kristne, og resten animister (CIA, 2008). Mali er et av verdens fem fattigste land, hvor 63,8 % lever i fattigdom på nasjonalt nivå, (75,9 % på landsbygda), og 28 % av den maliske befolkningen er underernært (UN, 2007a).

Verdensbanken betegner fattigdom som det å leve for under en dollar per dag, og absolutt fattigdom innebærer mangel på livsnødvendige behov som mat, bolig, klær, primære helse- og utdanningstilbud (Wikipedia, 2008). Spedbarnsdødeligheten i Mali er høy, 12 %, og hele 22 % barn dør før de er 5 år (UN, 2007a), noe som forklarer litt at maliske kvinner ligger på topp i verdensstatistikken over barn per kvinne, med et gjennomsnitt på 6,6 barn (The World Bank, 2007).

De siste årene har det blitt fokusert på at kvinner lider mer under fattigdom og nød, fordi de ofte blir utsatt for undertrykkelse og vold. Ettersom jeg skulle til et fattig muslimsk land, så jeg for meg at maliske kvinner kan være i en sårbar situasjon, og tenkte at temaet ”Kvinner, Empowerment og Likestilling” ville være interessant. Diakoni dreier seg om kampen mot urettferdighet, slik det også defineres i den nye planen for diakoni i Den norske kirke (Den norske kirke, 2007). Valget av dette temaet handlet for meg ikke først og fremst om kamp for likestilling i seg selv, særlig ikke i forhold til et utviklingsland som Mali, men om at kvinner har samme likeverd som menn. Kvinner er skapt i Guds bilde på lik linje med menn, og i en

verden der kvinners verdighet krenkes, mener jeg at man gjennom internasjonalt diakonalt arbeid må gripe inn. I den kampen tror jeg diakonalt arbeid har mye å hente fra empowerment, som på mange måter handler om at hvert menneske er verdifullt og ansvarlig for eget liv. Dette tror jeg kan være en viktig tilnærming for å bekjempe uverdigheten i fattigdommen, og derfor ønsket jeg å se mer på hvordan empowerment brukes som mål, metode og prosess i forhold til kvinnearbeid i internasjonalt diakonalt arbeid.

Temaet er dessuten høyst aktuelt i det internasjonale utviklingsarbeidet, både i forhold til FNs Tusenårs mål¹, og hva FN og verdenssamfunnet har forpliktet seg til etter blant annet Beijing Plattformkonferansen² i 1995. Det norske Utenriksdepartementet ga likeså i mars 2007 ut en ”Handlingsplan for kvinners rettigheter og likestilling i utviklingsarbeidet (2007-2009)”³, som bygger på Bondevik II regjeringens ”Handlingsplan for fattigdomsbekjempelse i Sør mot 2015” (2002) og Stortingsmelding nr. 35 (2003-2004)⁴: ”Felles kamp mot fattigdom - en helhetlig utviklingspolitikk”. I 2008 ga dessuten Utenriksdepartementet ut Stortingsmelding nr. 11 (2007-09): ”På like vilkår: Kvinners rettigheter og likestilling i utviklingspolitikken” (UD, 2008).

Bistandsnemda er en paraplyorganisasjon for misjonsorganisasjoner, deriblant Normisjon, som på vegne av medlemmene behandler samarbeidsavtalen med Norad, og er et bistandsfaglig ressursenter for medlemmene (BN, 2006). Ettersom de begynte et treårig prosjekt ”Women, Empowerment and Gender Equality”⁵ sommeren 2007, kontaktet jeg Bistandsnemda før avreise for å få tips til masteroppgaven. Bistandsnemda har hovedfokus på tre andre medlemsorganisasjoner enn Normisjon i prosjektet, men likevel var det interessant

¹ United Nations (sist oppdatert 2005). *What are the Millennium Development Goals?* (online). URL: <http://www.un.org/millenniumgoals/>

² United Nations (sist oppdatert 1995). *Fourth world conference on women Beijing Declaration* (online). URL: <http://www.un.org/womenwatch/daw/beijing/platform/declar.htm>

³ Utenriksdepartementet (2007). *Handlingsplan for kvinner og rettigheter i utviklingssamarbeidet (2007-2009)* (online). URL: http://www.regjeringen.no/upload/UD/Vedlegg/Utvikling/H_planKvi_ny1MB.pdf

⁴ Utenriksdepartementet (2003) Felles kamp mot fattigdom – en helhetlig utviklingspolitikk (2003-04) (online). URL: <http://www.regjeringen.no/Rpub/STM/20032004/035/PDFS/STM200320040035000DDDPDFS.pdf>

⁵ Bistandsnemda (sist oppdatert 5.7.2007). *Kvinner og likestilling* (online). URL: <http://www.bistandsnemnda.no/newsread/news.asp?wce=artikkel&n=5027&d=13&l=1&cid=1>

for dem om jeg eventuelt relaterte oppgaven til Normisjon sine prosjekt. Jeg fikk tips om å se på hvor nærværende kjønnsdimensjonen og empowermenttenkningen er i kvinnearbeidet til Normisjon. Ved avreise til Mali tenkte jeg derfor mest i denne retningen, men var likevel åpen for andre vinklinger avhengig av hvordan praksisoppholdet artet seg.

1.2 Problemstilling

Problemstillingen ble først endelig bestemt etter Mali-oppholdet, og selv om jeg hadde gjort intervjuer knyttet til kvinners rolle i menighetsarbeidet, hadde jeg likevel samlet inn mer data om bistandsprosjektene til Normisjon. I Bamako hadde jeg dessuten intervjuet ansatte i Kirkens Nødhjelp, og dermed tenkte jeg at det ville være interessant å sammenligne disse to organisasjonene, og se på hvilke forskjeller og likheter det er i arbeidet de driver. Hvorfor drives kvinnerettet bistand spesielt? Hva vektlegges i mål og strategier i kvinnebistand? Betegner man bistandsarbeidet som diakonale prosjekt, og hvordan kommer diakoni til uttrykk i organisasjonenes arbeid?

Empowerment har blitt et populært internasjonalt uttrykk, og gjennom studiet har jeg sett og lært at det har mye til felles med den diakonale tankegangen. Jeg ønsket derfor å legge mer vekt på empowermentbegrepet enn likestilling og kjønnsproblematikken, og analysere bistandsarbeidet til Normisjon og Kirkens Nødhjelp med hovedvekt på kvinner og empowerment. Hvordan kommer empowerment til uttrykk i kvinnearbeidet? Blir empowerment brukt bare indirekte eller også direkte i mål og strategier for bistandsarbeidet?

Problemstillingen:

”Hvordan driver Normisjon og Kirkens Nødhjelp kvinnerettet arbeid i Mali? Et sammenlignende studium med hovedvekt på empowerment.”

Jeg vil fremheve at Normisjon primært definerer seg som en misjonsorganisasjon, der bistandsprosjektene er en del av arbeidet i tillegg til et større menighetsbyggende arbeid, mens Kirkens Nødhjelp driver utelukkende bistand. Dermed kan en sammenligning på enkelte områder muligens virke ”urettferdig”. Jeg har likevel valgt denne problemstillingen, fordi målet med oppgaven først og fremst er å belyse kvinnebistand og empowerment ut fra to organisasjoner, som har hver sin tilnærming til dette arbeidet i Mali. Derfor mener jeg det er av mindre relevans at organisasjonene ikke samsvarer helt i oppdrag, men at dette likevel ligger til grunn i analysen.

1.3 Begrepsavklaring

Empowerment er vanskelig å oversette fra engelsk til andre språk, og heller ikke på norsk finnes en rett og god oversettelse. Oftest blir ”myndiggjøring” brukt, mens andre betegner empowerment som ”(selv)styrking” eller ”egenmakt”. Askheim kritiserer den norske oversettelsen av empowerment til ”myndiggjøring” i sosialt arbeid, fordi begrepet kommer fra ”å bemyndige, gi makt til”, som dermed kan forstås som en: ”... overdragelse av makt til tjenestebrukere fra noen andre...” (Askheim, 2007:28). Askheim mener dette lett kan misforstås som at de profesjonelle gir de undertrykte makt, og ikke at de undertrykte selv kjemper for egen innsats og posisjon.

Empowerment har ulike tolkninger og definisjoner alt etter hvilken kontekst det brukes i. Jeg mener en oversettelse til myndiggjøring eller andre norske begrep ikke er like gode, fordi begrepet mister røttene i ”power”, noe jeg mener er vesentlig for forståelsen. Ettersom jeg dessuten beskriver empowerment i forhold til internasjonal diakoni, synes jeg det er mest hensiktsmessig å bruke begrepet ”empowerment”, siden det er internasjonalt anerkjent og også brukes i bistandssammenheng i norsk kontekst.

1.4 Avgrensning

Jeg har altså valgt å avgrense oppgaven til internasjonal diakoni i form av kvinnerett til bistandsarbeid og empowerment, som er knyttet til flere av Tusenårsmålene FN har satt for å bekjempe fattigdom og urettferdighet innen 2015. Videre har jeg avgrenset dette til hvordan misjonsorganisasjonen Normisjon og bistandsorganisasjonen Kirkens Nødhjelp arbeider for å nå målene om å bekjempe fattigdom i forhold til kvinner, både ut fra de overordnede strategier og hvordan de konkret driver kvinnebistand i Mali. I forhold til Normisjons arbeid i Vest-Mali, dreier det seg om to bistandsprosjekt, ”Helsehagen” og ”PSAT” (Program de Santé et d’Alphabétisation dans la zone de Tambaga), et program for helse og alfabetisering i Tambaga. Kirkens Nødhjelp driver hovedsakelig bistandsarbeid i Nord-Mali, i regionene Gao, Kidal og Timbuktu. Normisjon har planlagt å søke støtte om et tredje prosjekt rettet mot kvinner i bydelen N’Tomikoroubogou, Bamako, for å bedre helsesituasjonen med særlig fokus på Hiv/aids, i tillegg til alfabetisering og inntektsaktiviteter. Men for å avgrense oppgaven ytterligere og siden prosjektet er under planlegging og foreløpig utsatt, velger jeg å se bort fra dette prosjektet. Verken Normisjon eller Kirkens Nødhjelp driver utelukkende kvinnebistand, men jeg har valgt å fokusere på de delene av arbeidet som er spesielt rettet mot

kvinner som målgruppe, eller som indirekte skal forbedre kvinners situasjon. Selv om jeg har avgrenset oppgaven til bistandsarbeidet rettet mot kvinner, må jeg imidlertid begrense ytterligere ved at jeg tar for meg enkelte deler av prosjekt og programmer der kvinner er sentrale aktører, mens jeg velger bort andre på grunn av begrenset plass. Analysen baseres på organisasjonsnivå, overordnet og lokalt i Mali, både ut fra samtaler med ansatte i organisasjonene og dokumenter som foreligger om arbeidet, og jeg ser derfor ikke problemstillingen ut fra grasrotas perspektiv. Jeg belyser hvordan diakonitanken er implementert i bistandsarbeidet, men går ikke inn på noen dypere diskusjon om bistand og misjon relatert til Noradstøtte.

1.5 Oppbygning

Oppgaven er bygd opp slik at etter innledningen i kapittel 1, følger kapittel 2 som beskriver metoden for innsamling av data. Deretter følger kapittel 3 med teori om empowerment; hvor jeg blant annet gjør rede for definisjon av empowerment og empowerment som mål, middel og metode og prosess. Dessuten tar jeg for meg teori om bistand og diakoni, og ser diakoni i lys av empowermenttankegangen og knyttet til frigjøringssteologi, myndig diakoni og håp. I kapittel 4 gir jeg en kortere beskrivelse av organisasjonene Normisjon og Kirkens Nødhjelp og bistandsarbeidet de driver i Mali, før jeg går nærmere inn på enkelte deler av prosjektene og arbeidet i kapittel 5, ”analyse og drøfting”.

Kapittel 5 er inndelt i fem underkapitler; Kvinneperspektivet og empowerment, Det diakonale perspektivet, Deltakelse, Sensibilisering og Samarbeidspartnere. Hvert underkapittel inneholder en analyse og en drøfting knyttet til det angitte tema innenfor de to organisasjonene. Det finnes noen avvik, der det ikke forelå nok informasjon for å følge alle punkt i strukturen og analysere temaene ut fra både overordnede strategier og arbeidet i Mali. Til slutt følger en avslutningsdel, med oppsummering og perspektiv på fremtiden. Jeg viser også til vedlegg bakerst med forklaring av forkortelser brukt i oppgaven.

2 Metode

Det skilles mellom to hovedformer for innsamling av data; innsamling av primære eller sekundære data. Primære data er førstehåndsdata som enda ikke er tolket, mens sekundære data er fortolkninger som allerede er skrevet av andre (Everett/Furseth, 2004:134). Innenfor samfunnsvitenskapen er det vanlig å bruke primærdata i form av empiriske undersøkelser som base, både i form av kvantitative metoder, slik som spørreundersøkelser eller kvalitative metoder, som intervjuer og observasjoner.

I denne masteroppgaven har jeg benyttet både primære og sekundære innsamlede data, men jeg har hovedsakelig vektlagt primærdata. Grunnen er at tema og problemstilling dreier seg om analyse av prosjektarbeid og utviklingsarbeid, der det ikke foreligger relevant sekundærdata. Det var første gang jeg var i Mali og i et afrikansk land i det hele tatt, noe som gjorde det vanskelig å planlegge på forhånd, og jeg hadde begrenset informasjon om arbeidet i Mali før utreise. I utgangspunktet tenkte jeg å bruke praksisoppholdet til å gjøre en del feltarbeid, og på grunn av tidsbegrensninger og forholdene var det absolutt mest hensiktsmessig å legge vekt på kvalitative intervjuer, med notater som verktøy. Skal det gjøres feltarbeid basert på kvantitativ metode kreves det mye forarbeid, noe jeg verken hadde tid eller mulighet til. Repstad beskriver kvalitativ metode som observasjon og feltarbeid, intervjuer og tekstanalyse, og sier at metoden karakteriseres ved at den kan gå i dybden, den har nærhet til miljøet og den bærer preg av fleksibilitet i motsetning til kvantitativ metode (Repstad, 2007:17). Disse elementene var viktige for meg i møte med en ukjent kontekst og siden jeg ikke var kommet lengre enn jeg var i prosessen før utreisen til Mali.

Normisjon og misjonærene la opp programmet underveis for meg, og valget av informanter ble derfor litt tilfeldig etter hvor jeg befant meg og hvem det ble mulighet til å treffe på de stedene. Intervjuene ble preget av at jeg hadde valgt temaet om kvinners situasjon, men hadde ingen klar problemstilling. Derfor ønsket jeg bredde i innsamlingen av data, og selv om jeg med utgangspunkt i samtalen hos Bistandsnemda tenkte mest på kvinner i forhold til bistandsarbeidet, fokuserte jeg i noen intervjuer også på kvinners rolle i menighetsarbeid.

Praksisoppholdet ble dessuten hovedsakelig lagt til Bafoulabé og Bamako, og ikke til feltene der bistandsprosjektene til Normisjon blir drevet. Derfor fikk jeg ikke sett noe av PSAT-prosjektet i Tambaga, men gjorde et stopp der med tid til å intervju en av misjonærene som er sentral i prosjektet. Jeg oppholdt meg en liten uke i Oussoubidiagna, som er base for

Helsehagenprosjektet, men flere av de ansvarlige i prosjektet var bortreist den perioden. Derimot fikk jeg anledning til å dra til Touba, der prosjektet har vært med å starte et helsesenter i samarbeid med myndighetene, og fikk både se arbeidet som drives og snakke med noen lokalt ansatte. På slutten av oppholdet i Bamako fikk jeg god hjelp av direktøren i Normisjon til å avtale og gjennomføre flere intervjuer. Dessuten fikk jeg her intervjuet misjonæren som er prosjektleder for Helsehagen og den lokalt ansatte jordbrukskoordinatoren i prosjektet.

Valget om også å bruke Kirkens Nødhjelps arbeid i analysen kom senere i prosessen, men siden jeg hadde kjennskap til Kirkens Nødhjelp i Mali, fikk jeg til et intervju med to norske utsendinger samt to lokale ansatte på regionskontoret i Bamako. Ettersom Kirkens Nødhjelp primært driver sitt arbeid i Nord-Mali, ble det ikke mulighet til å se noe av dette, siden jeg befant meg i Vest-Mali. Repstad sier at kvalitativ forskning kjennetegnes av fleksibiliteten med at etter hvert som nye data samles inn, avklares problemstilling og man bygger opp en analyse, (Repstad, 2007:19). Det er noe som kjennetegner oppgaven min, der veien ble til underveis etter hvert som jeg samlet inn data. Intervjuene i seg selv ble nok ikke så stramme i strukturen, siden jeg var åpen og hadde lite forhåndskunnskap om prosjektene og arbeidet. Repstad sier at kvalitative intervjuer preges av fleksibilitet i forhold til at et svar kan lede til et oppfølgingsspørsmål, og selv om intervjuene handler om samme tema, blir de likevel forskjellige (Repstad, 2007:19). Selv om det var bredde i spørsmålene, stilte jeg mange av de samme spørsmålene knyttet til kvinners situasjon.

Ettersom Mali var under fransk kolonistyre er fransk offisielt språk i landet, og folk snakker godt forståelig fransk med afrikansk accent. De fleste menn jeg møtte snakket flytende fransk, mens færre kvinner behersket språket, grunnet mindre skolegang. Det er likevel store forskjeller mellom by og landsbygd, og mens befolkningen i Bamako snakket generelt godt fransk, ble franskkunnskapene dårligere til mer isolerte områder man kom til på landsbygda. Dette merket jeg særlig under oppholdet i Oussoubidiagna, området der Helsehagenprosjektet drives, hvor også få menn snakket fransk. Intervjuene jeg har vektlagt i oppgaven er med ansatte i prosjektene og organisasjonene, som snakket flytende fransk. Selv om jeg snakker flytende fransk har jeg ikke praktisert fransken så mye de siste årene, og uansett blir dialogen annerledes enn i et intervju på morsmålet. Risikoen for at jeg misforstod detaljer fordi jeg feiloppfattet intervjuobjektet eller ikke uttrykte meg tydelig nok, må tas i betraktning. Likevel gjorde jeg en del intervju sammen med direktøren i Normisjon, som snakker flytende fransk

og kunne supplere og korrigere meg. Den åpne toveis dialogen i et kvalitativt intervju er uansett en fordel, fordi intervjuobjektene står friere stilt og kan utdype tanker og saker som er viktige.

I løpet av oppholdet i Mali fikk jeg mulighet til å møte og snakke med mange lokale maliere, kvinner som menn, både gjennom de formelle intervjuene og mer uformelle samtalene. Jeg vil understreke at disse møtene og den observasjon jeg gjorde gjennom de fem ukene, har vært en særdeles verdifull erfaring for å skrive denne masteroppgaven. Siden det var mitt første møte med Afrika og Mali, var disse møtene grunnlaget for å forstå noe av konteksten og de kulturelle, religiøse og tradisjonelle forholdene som preger hverdagen og livet til maliske kvinner.

Etter at jeg kom tilbake til Norge har jeg også hatt noen samtaler og intervjuer. Deriblant har jeg møtt en nåværende og en tidligere regionalt ansatt for Kirkens Nødhjelp i Mali, i tillegg til spesialrådgiver for kjønn og utvikling ved hovedkontoret deres. Dessuten har jeg truffet og hatt mailkontakt med Normisjons ansvarlige for prosjektene i Mali ved hovedkontoret. Gjennom praksisperioden i Mali og ansatte i organisasjonene hjemme, har jeg samlet inn primærdata i form av dokumenter som foreligger. Fra Normisjon har jeg fått tilgang på strategidokument, prosjektplaner, årsrapporter og årsplaner, og fra Kirkens Nødhjelp har jeg fått strategidokument, temarapporter de har utført i Mali, landprogram og årsrapporter for Mali. Jeg innså etter hvert på grunn av tidsbegrensninger og ettersom jeg ikke kunne bruke alle de kvalitative intervjuene jeg hadde gjort, at hovedtyngden i min analyse måtte være dokumentene, med intervjuene som et supplement. Repstad beskriver kvalitativ tekstanalyse eller dokumentanalyse som en metode, der enkelte tekster får status som kilder og data for selve undersøkelsen, på samme måte som intervjuer og feltundersøkelser (Repstad, 2007:103). Dokumentanalyse har vært viktig for å kunne følge prosjektene fra planleggingsfasen i prosjektplaner, og den videre utviklingen av prosjektene gjennom årsrapporter og årsmeldinger.

Kirkens Nødhjelp arbeider gjennom partnerorganisasjoner og er ikke prosjektrettet på samme måte som Normisjon, og jeg har kun hatt tilgang til dokumenter fra Kirkens Nødhjelp og ikke partnerorganisasjonenes egne strategier og rapporter. Likevel mener jeg det materialet jeg har fått fra Kirkens Nødhjelp i form av strategidokument, landprogram og årsrapporter, har gitt et godt innblikk i arbeidet de gjør. Repstad sier at når metoder eller datakilder kombineres gir det: "...et bredere datagrunnlag og en sikrere basis for tolkning" (Repstad, 2007:29).

Kombinasjonen av intervjuer og dokumenter har derfor vært viktig både for reliabiliteten og validiteten til de innsamlede data. Likevel er det i seg selv en begrensning i de intervjuene og de dokumentene jeg har hatt til rådighet for analysen, som til sammen ikke gir fullstendig innsyn i alle deler av arbeidet til Normisjon og Kirkens Nødhjelp, og derfor kan misforståelser og feiltolkninger forekomme.

Jeg har også deltatt på et ”WEGE-seminar”, (Women, Empowerment and Gender Equality), som Bistandsnemda holdt for sine medlemmer. Resultatet av en baselineundersøkelse som de utførte i høst blant sine medlemmer om Kvinner, empowerment og likestilling ble presentert og diskutert, og det var nyttig å høre andre misjonsorganisasjoners tanker om temaet.

Det har derimot vært vanskelig å holde kontakten fra Norge med de stasjonære for organisasjonene i Mali, antakelig mest på grunn av en hektisk hverdag. Jeg hadde imidlertid behov for å prøve å samle inn noen primærdata som kunne utdype intervjuene, etter å ha bestemt problemstillingen. Derfor sendte jeg ut en kortere kvalitativ spørreundersøkelse til ansatte i Normisjon og Kirkens Nødhjelp i Mali. Mindre enn halvparten responderte på undersøkelsen, men ettersom det var en kvalitativ undersøkelse kunne likevel svarene brukes.

Jeg startet bredt med å søke sekundærdata, og leste teori om kvinner i Afrika og Mali, ”Gender and Development”, og i tillegg empowerment. Etter hvert måtte jeg avgrense i forhold til problemstillingen, og la hovedvekten på empowerment som mål, metode og prosess. Ettersom bistandsarbeidet er tverrfaglig, har det vært viktig å ta med empowermentteori som knyttes både til sosialt arbeid generelt og utviklingsarbeid spesielt. Det finnes mye nyttig sekundærdata og litteratur på internett, og i tillegg til hjemmesidene til Normisjon og Kirkens Nødhjelp, har jeg benyttet Oxfam, Sida, Bridge og Care, bistandsorganisasjoner som forsker og arbeider mye relatert til kjønn og empowerment. Dessuten har jeg prøvd å samle inn sekundærdata gjennom mail henvendelser til andre relevante bistandsorganisasjoner, men uten resultat. Når det gjelder sekundærlitteratur om empowerment og sosialt arbeid, har jeg særlig vektlagt litteratur av Tor Slettebø, Ole-Petter Askheim og Bengt Starrin. I teori om empowerment i utviklingsarbeid, har jeg brukt mest artikler av Jo Rowlands, Carolyn Hannan, Lorraine M. Gutiérrez og Andrew Bartlett, mens i forhold til empowerment og diakoni vil jeg fremheve litteratur av Kjell Nordstokke, Sturla J. Stålsett og Det lutherske verdensforbundet.

3 Teori

Siden 1970-tallet har empowerment blitt et velkjent internasjonalt begrep, særlig innenfor sosialt arbeid og bistand. Begrepet brukes i forskjellige kontekster og organisasjoner, men har ingen allmenn internasjonal definisjon, noe som gjør begrepet vanskelig å forklare og lett for å misbrukes. For mange er empowerment bare et vakkert ord som gjør seg fint i skriftlige dokumenter og rapporter, uten at det har noen videre betydning i det praktiske.

3.1 *Definisjon av empowerment*

Det finnes ulike definisjoner av empowerment avhengig av kontekst og bruk, men mange unnlater også å definere begrepet for å kunne bruke det mer fritt. Slettebø relaterer empowerment til sosialt arbeid og sier at det innebærer:

”...at mennesker, enkeltvis eller i fellesskap reduserer sin avmakt og får større kontroll over sitt dagligliv og får muligheter til å endre sine livsbetingelser. I dette ligger det også et frigjørende aspekt” (Slettebø, 2000:76).

Slettebø forstår empowerment som økt makt og muligheter til endring og frigjøring både for individ og kollektiv. Adams definerer også empowerment innen sosialt arbeid som:

”...the means by which individuals, groups and/or communities become able to take control of their circumstances and achieve their own goals, thereby being able to work towards helping themselves and others to maximise the quality to their lives”(Adams, 2003:8).

Adam ser altså på empowerment ikke bare som et middel til endring av eget liv, men at det igjen kan innebære at man blir i stand til å hjelpe og forbedre situasjonen for andre rundt. Verdensbanken definerer empowerment i forhold til fattigdomsreduksjon som: ”...the expansion of assets and capabilities of poor people to participate in, negotiate with, influence, control, and hold accountable institutions that affect their lives” (The World Bank, 2002:11). Med “assets” menes her fysiske og finansielle eiendeler, som land, hushold, levebrød og sparemidler. ”Capabilities” dreier seg om evner og muligheter til å forvalte ressursene for å øke velferd, slik som god helse, utdanning, tilhørighet, lederskap og deltakelse i det politiske liv (The World Bank, 2002:11).

Hannan definerer empowerment av kvinner spesielt, og knytter det til bevisstgjøring om kjønnsproblematikk og likestilling:

”...a process whereby women individually and collectively, become aware of how power structures, processes and relationships operate in their lives and gain the self confidence and strength to challenge the resulting gender inequalities” (Hannan, 2003:2).

Øvrelid sier at empowerment alltid innebærer frihet til noe (Øvrelid, 2007:50). Det dreier seg om frigjøring til å skape endring, gjennom bevisstgjøring og økt tilgang på muligheter og ressurser, og å finne styrke til å kjempe seg ut av avmaktssituasjoner. Empowerment av kvinner knyttes særlig til kjønnsperspektivet og likestilling, med fokus på kvinners undertrykkende situasjon og rolle i kultur, system og sosiale forhold.

3.2 Historie

Empowerment ble først et vanlig begrep brukt i lokale utviklingsgrupper, selvstyre og sosial mobilisering på 1970-tallet i USA. Det sprang ut fra protestbevegelser og sosial ideologi som oppstod i USA på slutten av 1960-tallet, særlig knyttet til grasrotarbeid og motto som ”Power to the People” (Starrin, 2007:14). I politikken ble det brukt uten noen bestemt retning, men det var i sosialt arbeid empowerment fant sin plass, relatert til arbeid med utsatte og marginaliserte grupper. Her handlet empowerment om arbeid for selvhjelp til fattige, funksjonshemmede og mennesker med rusproblem, som skulle gjøres til aktører og løftes opp (Starrin, 2007:15). Empowerment har dessuten vært et populært begrep i kvinnebevegelser, både av feminister i Nord og Sør. I tillegg har det vært knyttet til svartes sivile rettigheter, som i kampen mot apartheid i Sør-Afrika, og vært sentralt for urbefolkningers kamp for rettigheter som i Sør-Amerika (Luttrell/Quiroz m.fl., 2007:3).

Utviklingshjelp rettet mot kvinner hadde i 1970 årene fokus på ”Women In Development” (WID), der man var opptatt av å få kvinner delaktige i økonomiske prosjekt. Mange slike prosjekt mislyktes, fordi man antok at kvinner hadde fritid til å delta og tok ikke hensyn til deres overfulle arbeidsdager og arbeidsoppgaver. Dette resulterte i et fokusskifte i utviklingsarbeidet på 1980-tallet fra WID til GAD, ”Gender and Development”. I stedet for å fokusere utelukkende på kvinner, skulle det nå tas hensyn til kjønnsperspektivet, både forholdet mellom kvinner og menn, og at kvinner ikke er en homogen gruppe (Momsen, 2004:13). Det var i denne perioden at også empowerment fant sin plass i utviklingsarbeidet og GAD, ”The empowerment approach” (Momsen, 2004:14). Empowerment og ”Participation” tilnærminger ble viktig i utviklingsarbeidet innen grasrotarbeid. Etersom empowerment er et vidt begrep ble det populært for flere bistandsorganisasjoner generelt fra midten av 90-tallet,

for enkelte imidlertid bare som et middel for effektivitet og produktivitet, men for andre en metode for sosial forvandling og oppnåelse av likestilling (Momsen, 2004:14). Fortsatt i dag knytter mange organisasjoner empowerment kun til kjønn og likestilling i bistandsarbeidet (Luttrell/Quiroz m.fl., 2007:3).

Nittitallet ble tiåret med de store internasjonale kvinnekongressene i FN; ”Earth Summit” i Rio i 1992, ”The social Summit in Copenhagen” i 1993 og ”UN International Conference on Population and Development”, i Kairo i 1994 (Kvinnoforum, 2001:13). Dette resulterte i en handlingsplan, ”The Platform for Action at the 1995 UN fourth World Conference on women in Beijing”, der man forpliktet seg til å arbeide for empowerment av kvinner under Konferansen i Beijing innførte også begrepet ”Gender mainstreaming” i utviklingsarbeidet. Gender mainstreaming handler om prosesser med å bryte opp tradisjonelle kjønnsrollemønstre og tenke nytt om kjønn i alle deler av prosjekt og internt i organisasjoner, slik at kvinner og menn får like rettigheter (Rosnes m.fl., 2007:56).

3.2.1 Empowermenttilnærming hos Freire

Hovedsakelig har empowermentbegrepet blitt formet av vestlige land, men særlig den søramerikanske pedagogen Paulo Freires tanker i ”De undertrykkes pedagogikk” (Freire, 1999), har vært et bidrag fra Sør for empowerment innen sosialt arbeid, utdanning og rådgivning. Freire arbeidet blant fattige landarbeidere i Brasil, og ble oppmerksom på uvitenheten og avmakten deres i undertrykkelsen. ”De undertrykkes pedagogikk er et instrument som fører til en kritisk oppvåkning der de ser at både de og deres undertrykkere har mistet sitt menneskeverd”, sier Freire (Freire, 1999:30). Bevisstgjøring om egen situasjon er det avgjørende for den undertrykte, hevder Freire, fordi det medfører refleksjon og deretter handling og kamp for frigjøring. Freire ser på dialogen som den viktigste metoden i denne kampen, og pedagogikken er problemrettet og frigjørende undervisning der både elev og lærer er subjekter i dialogen. Dialogen kan bare eksistere der det finnes kjærlighet, ydmykhet, tro på mennesket, håp og kritisk tenkning, som til sammen skaper gjensidig tillit mellom menneskene, hevder Freire (Freire, 1999).

3.3 Empowerment og maktbegrepet

Empowerment relateres ofte til makt og avmakt, og Slettebø sier at:

”Empowermenttilnærmingen i sosialt arbeid fokuserer på betydningen av makt, maktesløshet og undertrykkelse, hvordan avmakt bidrar til å skape problemer for individet, familien, organisasjonene og lokalsamfunnet og hvordan ulikhet i fordelingen av makt påvirker hjelperelasjonen” (Slettebø, 2000:76).

Slettebø beholder tilnærmingen til empowerment ut fra maktbegrepet, og viser til at ulik maktfordeling fører til avmakt og undertrykkelse både for individ og kollektiv.

Rowlands mener at årsaken til at empowerment tolkes ulikt, også kan forklares ut fra ulik forståelse av røttene til empowerment, nemlig ”power” begrepet. ”Power” kan defineres som den makten en person eller gruppe har, til å få en annen person eller gruppe til å gjøre noe som er mot deres vilje. Dette kalles også ”null-sum” makt, ettersom det innebærer at en person eller gruppe får mer makt, mens andre får mindre. Slik negativ makt, ”power over”, der noen har kontroll eller innflytelse over andre, hevder Rowlands er særlig fremtredende i relasjoner der menn har makt over menn, menn har makt over kvinner, eller dominerende grupper har makt over marginaliserte (Rowlands, 1995:101).

Makt kan dessuten være positivt ladet mener Rowlands, i form av ”power to”, der man har makt til å handle, ta beslutninger og løse problemer. Dessuten kan det dreie seg om ”power with”, makt med et ”sammen er vi sterke” fokus, der styrken ligger i å organisere seg og kjempe for en felles sak eller mål. Til sist kan makt handle om ”power within”, den indre styrken basert på selvtillit og selvaksept, som dessuten er hjelp til å bruke makt på en konstruktiv måte. Rowlands presiserer at empowerment av kvinner ikke bør handle om å ta makten i fra menn, men at kvinner og menn skal dele makt (Rowlands, 1998).

Det finnes ulike dimensjoner og forhold av makt; materiell og økonomisk makt, kompetanse og kunnskap, psykologisk makt eller makt i politisk mobilisering og organisering (Parpart/Rai/Staudt, 2002:240). Maktrelasjoner og forhold preges ofte av innlært ideologi og holdninger, som oppfattes som normale og hverdagslige. Indirekte og direkte makt kan føre til negativ verdsetting eller stigmatisering av mennesker og grupper, som hindrer individ å videreutvikle evner og ferdigheter, fordi de tror situasjonen deres skal være slik (Gutiérrez/Lewis, 1999:6).

Andersen/Vinther-Jensen mener at enhver relasjon er en maktrelasjon, men der makt forstås som en nøytral evne til å påvirke og endre, som også kan brukes uten undertrykkelse, noe som er vesentlig i forhold til empowerment (Andersen/Vinther-Jensen, 2002:59). De understreker imidlertid at i sosialt arbeid der empowerment retter seg mot undertrykte mennesker, som er avhengig av hjelp og støtte, eksisterer det allerede en maktforskjell i forhold til den profesjonelle (Andersen/Vinther-Jensen, 2002:62). Dette maktforholdet er det derfor særdeles viktig å være klar over som profesjonell i møte med mennesker i alt sosialt arbeid.

3.3.1 Empowerment som mål

Empowerment blir beskrevet både som mål, metode, middel og prosess, og det er ikke alltid like lett å skille de ulike tilnærminger fordi de kan henge sammen med hverandre. Sentralt i empowermentforståelsen er hvordan økonomiske, strukturelle og organisatoriske forhold i samfunnet fører til maktesløshet for individ.

Slettebø beskriver empowerment som mål for å øke individuell eller kollektiv makt slik at: ”... individet, familier eller grupper/lokalsamfunn/organisasjoner kan handle i retning av å forbedre sin situasjon, øke deres velferd, levekår og livskvalitet” (Slettebø, 2000:77). Slettebø mener målet ikke bare er at individ og kollektiv skal klare seg i en vanskelig situasjon, men få makt til å forebygge og endre forhold som forårsaker problemene de er i. Askheim sier at empowerment som mål uttrykker ideologi, og må sees i sammenheng med strategi: ”...for å bevisstgjøre og mobilisere undertrykte grupper for å oppnå like rettigheter og en mer rettferdig ressursfordeling” (Askheim, 2003:108). Han vektlegger et treleddet begrep; styrke, kraft og makt, der målet er makt, kontroll og styring over eget liv, mens styrke og kraft er virkemidler for å komme seg ut av en avmaktsituasjon (Askheim, 2007:21). De avmektige skal finne igjen status som likeverdige, kompetente borgere i samfunnet, noe som innebærer mål om frigjøring (Askheim, 2003:105). Mange bilaterale og multilaterale⁶ utviklingsorganisasjoner og NGOs har empowerment av kvinner som et atskilt og sentralt mål i kampen mot fattigdom (Hannan, 2003:4).

⁶CARE. *ABC om bistand* (online). URL:

http://www.care.no/?module=Articles;action=ArticleFolder_publicOpenFolder:ID=320

Bilateral bistand: ”Betegnelse for tosidig utviklingssamarbeid oftest det som kalles stat-til-stat-basis. Bistanden går direkte fra et giverland til et utvalgt mottakerland.”

Multilateralbistand: ”Betegnelse for bistandstiltak som finansieres av ett eller flere land, men som gjennomføres av en internasjonal organisasjon. Bistand gjennom FN-systemet er et godt eksempel på denne type bistand”.

3.3.2 Empowerment som middel og metode

Det finnes ingen enkel metode for empowerment, men Hannan mener det vesentlige er at empowermentstrategier av kvinner fører til at de får mer tilgang på informasjon, tilgang og kontroll over ressurser, og mulighet til å ta egne valg og beslutninger (Hannan, 2003:5).

Hvilken metode og midler man velger å bruke, vil avhenge av faktorer som kontekst og mål. Askheim beskriver empowerment som metodisk tilnærming eller virkemiddel for å endre maktforhold og sosiale forhold (Askheim, 2003:105).

Starrin henviser til to ulike måter å hjelpe mennesker på innen sosialt arbeid, enten basert på den paternalistiske tankemodellen eller den empowermentsorienterte modellen. Den paternalistiske modellen handler om et ovenfra og nedad perspektiv, et asymmetrisk forhold mellom den profesjonelle og klienten, der den profesjonelle mener han vet best hva klienten trenger. Den empowermentsorienterte modellen bygger derimot på en horisontal relasjon, der møtet mellom klient og profesjonell preges av likeverd og respekt for hverandre som subjekter (Starrin, 2007). I den paternalistiske tankegangen vil kampen mot urettferdighet og undertrykkelse sees på som en illojal handling, mens i empowermenttankegangen er den et uttrykk for solidaritet (Starrin/Askheim, 2007:196).

Slettebø beskriver empowerment som metode i sosialt arbeid gjennom ulike tilnærminger; ressursorientert tilnærming, fokus på likeverd, partnerskap og samarbeid, brukermedvirkning, samt maktanalyse av klientens situasjon og mobilisering av ressurser (Slettebø, 2000). Den ressursorienterte tilnærmingen til empowerment fokuserer på at klienten allerede har ressurser og erfaringer og vet best selv hva han trenger, noe den profesjonelle skal støtte og respektere. Fokus på likeverd som empowermenttilnærmelse dreier seg om å ta i betraktning maktforholdet mellom den profesjonelle som hjelper og klienten. Partnerskap og samarbeid handler om viktigheten av et subjekt-subjekt forhold mellom hjelper og klient, basert på gjensidig tillit og respekt i møtet. Når hjelperen aksepterer at brukeren selv setter ord på problemene sine og bestemmer hva han trenger, dreier det seg om brukermedvirkning som metode, noe Slettebø betegner som et mål i seg selv i empowermenttenkningen. En analyse av klientens situasjon og avmakt i forhold til samfunnsstrukturer, samt mulighetene for å øke makt og selvstyring, er også viktig i metodisk tilnærming av empowerment (Slettebø, 2000).

Gutiérrez/Lewis vektlegger utdanning, deltakelse og kapasitetsbygging som metoder for empowerment i praksis, fordi de fremhever elementene tillit, bevissthet og forbindelser, som

de mener er viktige for empowermentprosessen (Gutiérrez/Lewis 1999). Læringsmetoder skal gjennom bevisstgjøring og utvikling av evner til å ha innflytelse på undertrykkende strukturer, forbedre deltakernes muligheter til å forstå og handle i sitt miljø. Sosialarbeiderens rolle er å være mer ressursperson og tilrettelegger enn lærer. Deltakelsesmetoder må bygges på tillit, respekt, maktdeling og samarbeid i gjensidig påvirkning mellom klient og profesjonell arbeider. Sosialarbeideren er en organiserer, rådgiver eller kompanjong, og empowerment avhenger av om klienten er aktivt involvert i endringsprosessen, og blir oppmuntret til å reflektere og analysere erfaring. Kapasitetsbygging krever metoder som bygger på klientens styrke, å anerkjenne og verdsette evner og muligheter som man ellers ikke er oppmerksom på og hvordan man kan utvikle nye evner (Gutiérrez/Lewis, 1999:22).

Verdensbanken mener at empowermentstrategier vil variere avhengig av politisk, institusjonell, kulturell og sosial kontekst, og at strategiene utvikler og forandrer seg over tid. Strategier må dessuten tilpasses konteksten og hvem man henvender seg til, og ettersom samfunns og familieforhold er i stadig forandring, må strategiene likeså endres underveis. Verdensbanken fremhever fire faktorer som de mener har vært fremtredende i empowermentstrategier; tilgang til informasjon, inkludering og deltakelse, ansvarlighet og lokal organisatorisk kapasitet. Informasjon er makt og gjør mennesker bedre i stand til å dra fordel av muligheter og ressurser, utøve rettigheter og forhandle. Inkludering og deltakelse handler om å lage rom for å ta opp saker og delta direkte og indirekte i lokal og nasjonal saksgang. Verdensbanken fremhever at det er viktig å ansvarliggjøre offentlige og private styresmakter og aktører, og en nøkkel til utvikling er mobilisering og organisering i kollektiv, slik at mennesker står sammen om å løse felles problem (The World Bank, 2002).

3.3.3 Empowerment som prosess

Det fremkommer av flere definisjoner at empowerment ofte beskrives som en prosess, en endringsprosess basert på analyse av individet og de samfunnsforhold som påvirker individet, som fattigdom, avmakt og undertrykkelse. Prosessen kan dreie seg om å oppøve kritisk tenkning og bevisstgjøring, få tro på individuell kompetanse eller som del av en kollektiv gruppe, ansvarliggjøring og tro på endring (Slettebø, 2000:78). Slettebø beskriver empowerment som en bevisstgjøringsprosess på ulike nivå: individ, familie, gruppe/lokalsamfunn/organisasjon. I utviklingsammenheng vil mange ofte også snakke om empowerment på et fjerde nivå; det globale og internasjonale sivilsamfunn (Saadallah,

2001:4). Slettebø mener mye tyder på at bevisstgjøringsprosesser der empowerment er bygd på et samfunnskritisk perspektiv, best ivaretas gjennom kollektive tiltak (Slettebø, 2000:84).

Askheim forklarer at empowerment handler om å se sammenhengen mellom livet og problemene for et individ, den individuelle dimensjonen, og samfunnsforholdene, den strukturelle dimensjonen. Den individuelle dimensjonen er rettet mot prosesser og aktiviteter som øker individets kontroll over eget liv, selvtillit, kunnskaper og evner, slik at individet selv ser hindringer for egen kontroll og muligheter. Den strukturelle dimensjonen handler om hindringer, maktforhold og samfunnsstrukturer som opprettholder ulikhet, urettferdighet og muligheten til å ha kontroll over eget liv (Askheim, 2003:104). Bevisstgjøring vil bare føre til sosial handling, dersom individet finner at systemet er urettferdig (Gutiérrez/Lewis, 1999:7).

Gutiérrez/Parsons/Cox fremhever fire komponenter som viktige i en empowermentprosess for å utvikle individers eller gruppers mulighet til å oppnå makt: 1. Holdning, verdier og tro, 2. Validitet gjennom kollektiv erfaring, 3. Kunnskap og evner til kritisk tenkning og handling, 4. Handling. De mener imidlertid at det ikke er noe lineært forhold mellom disse eller at noen er mer viktige enn andre fordi empowerment i praksis uansett må begynne med at klienten definerer sine behov og mål. For det første påvirkes empowermentprosessen av troen på seg selv, selvtillit og selvforståelse, ettersom negativ påvirkning i samfunnet gjør at individer unngår å gjøre ting de ikke føler seg i stand til (Gutiérrez/Parsons/Cox, 1998:4). For det andre mener Gutiérrez/Parsons/Cox at kollektiv erfaring gir validitet fordi ved å dele bekreftes ens egen situasjon som reell, skamfølelsen minker og man motiveres til empowerment. Delt erfaring vil for det tredje gi kunnskap til kritisk tenkning og evne til å se problemer i en strukturell sammenheng. Til sist handler empowermentprosessen om at reflektert handling ansvarliggjør individet selv til å utvikle handlingsstrategier for å oppnå nødvendige ressurser, kunnskap og evner til å påvirke interne og eksterne strukturer (Gutiérrez/Parsons/Cox, 1998:4).

Rowlands understreker at empowerment ikke er en ovenfra nedad prosess, der mennesker påtvinges noe fra bistandsarbeidere (Rowlands, 1995:105). Bistandsarbeidere og sosialarbeidere kan være flinke til å fortelle mennesker hva de trenger og hvordan de bør tenke. Starrin/Askheim viser til at det finnes ulike meninger om hvorvidt en person kan "empower" en annen person, men de mener at en sosialarbeider kan tilrettelegge for at klienten tar makt over eget liv (Starrin/Askheim, 2007:197). Utviklingsprogram skal støtte

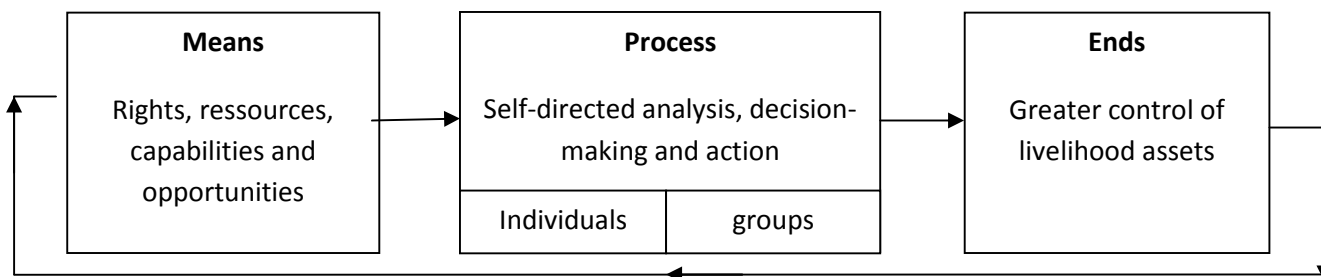
kvinner individuelt og kollektivt til empowerment, oppmuntre de til deltakelse og beslutningsmyndighet og øke kontroll og ressurstilgang (Oxall/Baden, 1997:6).

Prosjekt har ofte kort tidsperspektiv og forhåndsbestemte mål, og derfor er det lett å mislykkes i å oppnå empowerment, fordi det er en langtidsprosess. Hannan sier at empowerment i kvinneprosjekt handler om at kvinnene selv setter agendaen og leder endringsprosessen, noe som kan skape store forandringer i prosjektet når de bevisstgjøres. Bistandsarbeidere vil muligens i et prosjektperspektiv se på slike endringer som å mislykkes, men Hannan understreker derimot at nettopp slike endringer i et empowerment perspektiv, er tegn på en effektiv og ekte empowerment prosess (Hannan, 2003:6). Kvinnene må ta tak i prosessen dersom fattigdomsbekjempelse skal ha et langsiktig endringsperspektiv, noe som ikke betyr at kvinner alene er ansvarlige for å oppnå empowerment, men ansvar må deles både av tilretteleggere som bistandsorganisasjoner, styresmakter og private organisasjoner (Strandberg, 2002:5). Hannan understreker at skal utviklingsprosesser føre til empowerment, må empowerment som mål og strategi være klart definert, og tiltakene støttes av organisasjonen gjennom ressurser og forpliktelser (Hannan, 2003:6).

3.3.4 Sammenhengen mellom mål, midler og prosess

Kabeer fremhever tre dimensjoner ved empowerment som er gjensidig avhengige av hverandre for å skape endring i valgmuligheter; ”Resources”, ”Agency” og ”Achievement”. ”Resources” er faktorer eller midler som tilrettelegger for å kunne ta valg, både materielle, sosiale eller menneskelige forhold, slik som økonomiske ressurser, kunnskap, evner eller nettverk. ”Agency” er den individuelle eller kollektive prosessen med å definere mål og handle for å oppnå dem, og ”Achievement” er dermed resultatet av valgene (Kabeer, 2000:19). Basert på blant annet Kabeer, presenterer Bartlett (CARE) en enkel modell for sammenhengen mellom midler, prosess og mål, ”The Transformation Model”, og mener alle disse elementene er nødvendige for å oppnå empowerment (Bartlett, 2004:4).

Bartletts Transformation Model of Empowerment

Midler er faktorer som tilrettelegger for en endringsprosess, som rettigheter, ressurser, muligheter og evner, men likevel vil ikke midlene i seg selv nødvendigvis føre til empowerment. Bartlett sier at bare når mennesker selv gjør en analyse, tar egne beslutninger og handler fører prosessen til empowerment, og han henviser til Kabeers begrep "Agency", som handler om å være agent i eget liv (Bartlett, 2004:5). Det er derfor viktig i alle utviklingsprosesser å spørre seg om hvem som utfører analysene og tar beslutningene, og om de fattige selv er agenter eller bare objekt i andres utviklingsprogram. Modellen viser at prosessen kan sirkulere, for et oppnådd mål for endring kan resultere i endring av midler, som setter i gang en ny prosess. Empowermentmålet er at mennesket får mer kontroll og innflytelse over livet sitt, det kan være maktendring i husholdningen, der kvinner får mer empowerment i forhold til menn, i lokalsamfunnet, der fattige får empowerment i forhold til rike eller at sivilsamfunnet oppnår mer empowerment i forhold til staten (Bartlett, 2004:7).

Enkelte aktiviteter i bistandsarbeidet relateres spesielt til kvinner og empowerment, som mikrokreditt og politisk deltakelse, men ingen aktivitet i seg selv fører til empowerment. Midlene har ingen hensikt om de ikke også retter seg mot verdssystemet som forbyr kvinner å ta del i aktiviteter utenfor hjemmet (Strandberg, 2002:5). Deltakelse for kvinner i lokale komiteer og styreverv fører ikke til empowerment, viss kvinnene ikke blir hørt og har noen beslutningsmyndighet i gruppen. Selv om mikrokreditt gir kvinner bedre tilgang til økonomiske ressurser, kan det fremdeles være mannen som styrer lånet og inntekten, og dermed gir det ingen empowermenteffekt (Hannan, 2003:5). Større beslutningsmyndighet eller økt tilgang til økonomiske ressurser fører heller ikke nødvendigvis til mer makt på andre områder (Oxall/Baden, 1997:10). Kanskje får kvinner bare mer å gjøre og større byrde i tillegg til alle andre arbeidsoppgaver de har. Likevel er empowerment relevant i alle program og prosjekt sier Oxall/Baden, og bør ikke kun knyttes til en spesiell bistandsaktivitet, men sees i sammenheng med ulike aspekter som økonomi, politikk og lover (Oxall/Baden, 1997:25).

Rowlands understreker dessuten at det som er empowerment for en person kan virke motsatt for en annen person, ettersom behov, kontekst og maktforhold er forskjellige (Rowlands, 1998:24). Kvinner er heller ingen homogen gruppe, og mål og strategier må ta hensyn til forskjeller i rase, etnisitet, familie, geografi osv. Rowlands presiserer at empowerment av kvinner i utvikling ikke er et utelukkende kvinnetema, men handler om kjønn og endring både av menn og kvinner (Rowlands, 1998:30). Særlig i sosialt arbeid, men også i bistandsarbeid forbindes ofte empowerment med grasrot arbeid og deltakelse for de fattigste, som kvinner,

noe Parpart/Rai/Staudt kritiserer, fordi de mener globale og nasjonale krefter overses i empowermentprosessen (Parpart/Rai/Staudt 2002:3). De foreslår en tilnærming til empowerment, der det tas mer hensyn til disse kreftene og oppmerksomhet gis politiske og økonomiske strukturer, kultur, menneskerettigheter, lover og normer som påvirker de fattige (Parpart/Rai/Staudt, 2002:4).

3.3.5 Måling av empowerment

Det er vanskelig å måle empowerment, fordi det handler om kvalitativ endring av kontroll over ressurser og medmenneskelige forhold, i tillegg til å være en langvarig og situasjonsbestemt prosess. Bistandsarbeid med mål om empowerment, krever indikatorer som måler kvinners empowerment i prosjekt eller program. Bridge deler slike indikatorer i to kategorier, der empowerment enten måles på et bredt sosialt nivå, prosentvis eller som antall endring i sosial, økonomisk, politisk og lovmessig empowerment. Eller det kan være indikatorer som er utviklet spesielt for å måle effekten av empowerment relatert til spesifikke prosjekt (Oxfall/Baden, 1997:20).

Mange organisasjoner har utarbeidet egne rammeverk eller verktøy for å måle empowerment, i prosjekt, som GEA (Gender Empowerment Impact Assessment Manual), et verktøy Norad har laget for å analysere ti viktige faktorer for empowerment av kvinner og menn i utviklingsarbeid (Norad, 2000). De fem første faktorene dreier seg om praktiske utviklingsbehov, som å bedre menneskers hverdag og tilgang til primære behov, som utdanning, inntekt og helse. Mens de fem siste dreier seg om strategiske utviklingsbehov som styrker menneskers egne evner til å kjempe for en bedre livskvalitet, som kontroll over ressurser, deltakelse og organisering (Norad, 2000:6).

UNICEF bruker ”Women’s Empowerment Framework” utviklet av Sara Longwe, som ser på utvikling og kvinner gjennom fem likestillingsnivå: Velferd, Tilgang, Bevissgjøring, Deltakelse og Kontroll (Oxfall/Baden, 1997:28).

3.4 Bistand

Bistand brukes ofte synonymt med utviklingshjelp, forstått som ”...ikke-kommersiell overføring av penger, personell og/eller materiell til utviklingsland” (Fretheim, 2002:12). Care definerer bistand som: ”...offentlige og private finansielle og materielle overføringer til land og folk som trenger det”, der målet er å fremme økonomisk og sosial utvikling (Care,

2008). Bistand og utviklingshjelp handler altså om ressurs hjelp til utviklingsland, både i form av kapital og menneskelige ressurser, som skal hjelpe mennesker i kampen mot fattigdommen og bidra til bærekraft. Villumstad understreker at all bistand er verdiladet, og deler den norske bistanden inn i tre hovedgrupper etter motiv: humanistisk, kristen brorskapstanke om å hjelpe dem som lider nød, og politisk motivasjon særlig for å sikre internasjonal fred og økonomisk stabilitet (Villumstad, 1995:505).

Det lutherske verdensforbundet mener at siden bistand ikke lengre kun handler om mål for økonomisk og materiell velferd, men også om individers og samfunnets frigjøring og forvandling, og menneskers sosiale, kulturelle og åndelige velferd, gjør utviklingsarbeid til en integrert del av kirkens misjon for forvandling og empowermentprosesser (LWF, 2004:49). Den bistand som drives med motiv fra det kristne menneskesynet om å hjelpe mennesker i nød, kan kategoriseres som diakonalt arbeid.

3.5 Diakoni

Diakoni springer ut fra kristentroens fellesskap og kommer fra det greske substantivet ”diakonia”, som kan oversettes med tjeneste. Diakoni handler om å tjene hverandre i lys av Guds kjærlighet, det handler både om å være og å gjøre en praktisk tjeneste for nesten i nød. Tjenestens mål kan sies å være ”...at et menneske i størst mulig grad skal kunne stå på egne ben, både i forhold til Gud og til livet og valgene” (Wenaas, 2001:6). Den norske kirke vedtok i 2007 en ny plan for diakoni, hvor diakoni nå defineres som:

”... kirkens omsorgstjeneste. Den er evangeliet i handling og uttrykkes gjennom nestekjærlighet, inkluderende fellesskap, vern om skaperverket og kamp for rettferdighet” (Den norske kirke, 2007:9).

Kampen for rettferdighet fremstilles som det å være et aktivt medmenneske, som avdekker og motkjemper samfunnsstrukturer som forårsaker menneskelig nød og lidelse. Det dreier seg om arbeid for rettferdighet og fred gjennom solidaritet og diakoni, og å skape nye muligheter (Den norske kirke, 2007:10).

Diakoni kan deles i tre hovedoppgaver; forebyggende diakoni, karitativ diakoni og profetisk diakoni. Karitativ diakoni har preget institusjonsdiakonien, knyttet til pleie og omsorg for syke og fattige, barmhjertighetshandlinger og nestekjærlighet. Senere ble det viktig at diakonien ikke bare skulle lindre smerte, men forebygge og hindre nød ved å se den enkelte i fellesskapet, erkjenne svakheter og se behov i tide (Wenaas, 2001). Profetisk diakoni er et

uttrykk for at diakoni skal være en stemme for de stemmeløse, og at diakonien skal våge å gripe inn i livet til undertrykte og marginaliserte mennesker, og kjempe deres kamp mot urettferdighet i samfunnet (Wenaas, 2001). Nordstokke påpeker at begrepet profetisk diakoni ikke brukes ofte i Norge, ei heller i den nye diakoniplanen, men for kirkene i Sør er den et uttrykk for at diakonien ikke skal være taus, men våge å forsvare de fattige og undertrykte (Nordstokke, 2008:4). Selv om diakoniplanen ikke bruker begrepet profetisk diakoni, uttrykkes dette likevel gjennom definisjonen av diakoni som kamp for rettferdighet.

3.5.1 Internasjonal diakoni

Internasjonal diakoni handler om at kirken er global, og at det diakonale arbeidet strekker seg ut i verden, der menigheter, bistandsorganisasjoner og misjonsorganisasjoner engasjerer seg i kampen mot urettferdighet. Den diakonale utfordringen for mennesket og fellesskapet er det samme både på lokalt, nasjonalt og internasjonalt plan, det dreier seg om: "...et liv i etterfølgelse, etter Guds vilje og til Guds ære" (Møgedal/Skjelmerud, 2004:343).

Tidligere brukte misjonsorganisasjoner sjelden begrepet diakoni om sitt arbeid, og helsearbeid og utdanning ble ofte brukt som et middel for evangelisering, mens diakoni eller bistand i dag er en integrert del av misjonens arbeid som et mål i seg selv. Misjonsdiakoni brukes som uttrykk for den diakoni som er særlig knyttet til misjonsvirksomhet, og Jerpstad sier at det handler om å skape tro på at mennesker er verdifulle i Guds øyne, og en ressurs for Han og medmennesker (Jerpstad, 2008:16). Nordstokke mener at omsorg og hjelp til mennesker i nød er en god nok begrunnelse i seg selv, og at misjonsdiakoni virkeliggjør kirkens oppdrag som et tegn på at Guds rike er nær (Nordstokke, 2008:5). Misjonsalliansen sier at misjonsdiakoni uttrykker: "...Guds grensesprengende kjærlighet til verden og representerer Guds omsorg for fattige, nødlidende og tilsidesatte grupper" (Misjonsalliansen, 2005).

Espegren mener at: "Bistand og misjon hører sammen fordi ord og handling hører sammen, ettersom livssyn, holdninger og adferd er integrert i et menneske" (Espegren, 2005a). Han bruker bistand synonymt med diakoni, og misjon synonymt med evangelisering, og holder begge deler som en del av det kristne oppdraget (Espegren, 2005b). Wenaas understreker at diakoni er et mål i seg selv og ikke bare et middel, fordi diakoni forkynner evangeliet uten nødvendigvis å bruke ord. På mange måter er diakoni evangeliet i handling, og uansett er målet for den kristne tjenesten å vise omsorg og kjempe mot nød og urettferdighet. Det er derfor vanskelig å skille hva som er et uttrykk for evangeliet eller et sosialt engasjement,

siden det ikke fins en spesifikk kristen måte å drive jordbruksveiledning eller helsetjeneste på (Møgedal/Skjelmerud, 2004:346). Både diakonalt arbeid og humanitær bistand dreier seg om den samme handling og strategier, og Møgedal/Skjelmerud mener derfor skillet ligger i motivasjonen (Møgedal/Skjelmerud, 2004:352). Utviklingshjelp vil alltid preges av verdier, menneskesyn og interesser, uansett om den gis av styresmakter, humanitære eller kristne bistandsorganisasjoner.

3.5.2 Empowerment i lys av diakoniens teologiske begrunnelse

Kirkens diakoni kan teologisk begrunnes trinitarisk ut fra skapelsesforståelse, kristologisk forståelse og ekklesiologisk forståelse (Nielsen, 1993). Empowerment som konsept kan særlig relateres til det skapelsesteologiske perspektiv. I forhold til skapelsesforståelsen begrunnes diakoni ut fra 1. Mos.1:27 i GT, der Gud skaper mennesket i sitt bilde. Dette innebærer at menneskelivet har en særskilt verdi som ikke skal krenkes, og at Gud har skapt mennesket til å leve i et spesielt forhold til han. Paulus taler også i NT om gudbilledligheten (Kol.3:10) i forståelsen av at mennesket gjennom dåpen fornyes i skaperens bilde.

Dignitas er det latinske ordet for menneskeverd, og kan oversettes med ”dugleik”, noe som viser at det handler om ressurser og kompetanse (Nordstokke, 2002:25). Berge sier verdighet ikke er noe man oppnår eller fortjener, men noe som er gitt av Gud og som man har i kraft av å være menneske. Verdigheten kan derfor ikke fratras mennesket, men den kan trues og krenkes (Berge, 2005:174). Stålsett sier at verdighet består både av eksterne faktorer knyttet til anerkjennelse og respekt i kulturelle, materielle, økonomiske og politiske forhold, og interne faktorer som at mennesket elsker seg selv, selvrespekt og selvtillit (Stålsett, 2004:37). Gud ville ikke at mennesket skulle være alene og skapte det til fellesskap, og diakoni handler om å se seg selv og ”Den Andre” i lys av gudbilledligheten. Først når man lærer å elske seg selv og se sin egen verdi, blir man i stand til å elske sin neste med kjærlighet. Stålsett påpeker at menneskets verdighet er grunnlaget for utviklingsprosessen, og dens endelige mål, og derfor bør denne evnen styrkes der mennesker undertrykkes i globaliseringens verden (Stålsett, 2004:37).

Nordstokke sier at på portugisisk er menneskeverd knyttet til et verb, ”dignificar”, et ord som ikke finnes på norsk, men som kunne oversettes med ”verd gjøre” (Nordstokke, 2002:26). Han viser til det diakonale arbeidet blant gatebarn i Brasil, der metoder for å ”verd gjøre” barna vektlegges. Dette innebærer at man ikke skal arbeide *for* barna, slik at de blir avhengige av

omsorg, men at man arbeider *med* dem, slik at de settes i stand til å være subjekter i eget liv. Menneskets verdighet og det å ”verdgiøre” er helt sentralt for diakonien, likesom i forståelsen av empowermentbegrepet, fordi hvert enkelt menneske har verdi og er utrustet med ressurser og anlegg til å kunne ta ansvar for eget liv. Men der verdighet og muligheter har blitt krenket og undertrykt, trenger mennesker hjelp til å finne igjen troen på seg selv.

Kristus gir sitt liv og tjener oss, og kjernen i kristologisk begrunnelse for diakoni er nettopp å ta imot Kristi frigjørende gjerning (Joh.8:36). Denne troen er drivkraften til å oppgi noe av seg selv og bærer et menneske i tjeneste for andre. Gud vil barmhjertighet og rettferdighet, og det fører til at man må spørre seg: ”Hvem er min neste?” Job sier: ”Han som skapte meg i mors liv, har ikke han også skapt den andre?” (Job, 31:15). Jesus er forbildet for diakonien og viser hvordan troen skal gjøres virksom i handling ved å stoppe opp, lytte og spørre: ”Hva vil du jeg skal gjøre for deg?” (Luk.18:41).

Det er en nær sammenheng mellom ”det indre (elske seg selv) og det ytre (elske sin neste)” (Stålsett, 2004:38). Jesu gjerning og tjeneste var knyttet til å myndiggjøre mennesker til tjeneste (Matt 10:1+28:18-20), og folk snakket om at han selv hadde myndighet (Matt. 7:28-29), (Nordstokke, 2002:78). Jesu ord om å elske sin neste *som seg selv* (Luk.10:27), innebærer empati, å kunne sette seg inn i den andres situasjon, være tilstede og lytte til mennesker. Nestekjærlighet og barmhjertighet handler om å se og høre ”Den Andre”, og ikke bare å gjøre det en selv tror er best for medmennesket, akkurat som empowerment handler om at mennesker er subjekter som selv må få uttrykke sine behov og ønsker.

Diakoni i ekklesiologisk perspektiv er en frukt av det nye liv som skapes ved Den Hellige Ånd (Gal.5:6), det handler om å være utkalt og utrustet til tro og tjeneste i menighetens fellesskap. Jesu frigjørende kjærlighet er sentralt i diakonalt arbeid: ”Til frihet har Kristus frigjort oss”, sier Paulus (Gal.5:1). Diakoni og empowerment handler om å gi mennesker håp om et nytt liv, frigjort fra alt som bryter ned, og få kraft til å kjempe kampen mot maktforhold og strukturer som frarøver mennesker håp og verdighet.

Det lutherske verdensforbudet knytter empowerment til Jesu ord: ”Men dere skal få kraft når Den Hellige Ånd kommer over dere...” (Apg.1:8), (LWF, 2004). Denne kraften setter kristne i stand til å overvinne avmakt med makten i Kristus: ”...the mutual empowerment of its members, an empowerment flowing from the presence of the empowering Tribune God in its midst” (LWF, 2004:36). Det lutherske verdensforbundet sier at Gud ”empowers” den enkelte

kristne og kirken gjennom Den Hellige Ånd, som også gir nådegavene som trengs for å bringe kirkens holistiske misjon videre (LWF, 2004:35). Empowerment i diakonalt arbeid, kan derfor også sees i lys av Guds frigjørende kraft og virke gjennom Den Hellige Ånd. Det betyr at kirken og de kristne i verden er bærere av Guds ”empowerment”, en utrustning, kraft og styrke for kampen mot urettferdighet, fattigdom og avmakt i verden.

3.5.3 Frigjørende diakoni og empowerment

Teologisk har særlig frigjoringsteologien blitt knyttet til empowerment. Frigjoringsteologi oppstod i Latin-Amerika på 1960-70-tallet, og handler om teologi i praksis med og av de fattige på grasrotnivå. Gustavo Gutiérrez regnes for frigjoringsteologiens far, og dessuten har håpsteologien til Jürgen Moltmann vært en inspirasjon for teologien (Nordstokke, 1987:111). Frigjoringsteologene reflekterer over den historiske Jesus Kristus, som i vår tid tar skikkelse i de fattige, sultne og fengslede (Matt. 25), og omvendelse til de fattige sees i lys av omvendelse til Kristus (Nordstokke, 1987:140).

Freires tanker om frigjoring knyttes til det teologiske perspektivet om Guds frigjørende kraft i Jesus Kristus, som gir håpet og troen på at endring er mulig, fordi undertrykkende strukturer er menneskeskapt (Gutiérrez, 1977:27). Gutiérrez mener at frigjoringsteologi bare er sann når de undertrykte selv fritt kan uttrykke seg direkte og kreativt i samfunnet, stole på håpet og være pådrivere for egen frigjoring (Gutiérrez, 1977:307). Det samme kan sies om ekte empowerment, som innebærer at den undertrykte selv skal ta ansvar for eget liv og være pådriver for sin frigjoring fra undertrykkelse. Det frigjørende perspektivet i diakonien handler mye om dialogen, som Freire mener er måten mennesket gis betydning på (Freire, 1999). Freire sier videre at: ”Dialogen krever en intens tro på mennesket, en tro på dets evne til å lage og lage på nytt, til å skape og gjenskape, tro på dets streben etter å nå et rikere menneskeverd” (Freire, 1999:75).

3.5.4 Myndig diakoni

Nordstokke beskriver diakoni som frigjørende praksis, som roper ut om urettferdighet på det politiske plan, og forkynner at det finnes håp og alternative levekår (Nordstokke, 2002:77). Ingen mennesker er dømt til et uverdige liv i fattigdom, og ved å fremme menneskers rettferdighet og verdighet kan mennesket settes i stand til å endre sin situasjon, noe som er kirkens oppgave:

”The church is empowered to witness to God’s unconditional love in Jesus Christ in a world where hatred abounds, to speak of justification by grace in a world where all seem to be measured by their market value, and to prophesy hope in the midst of untold violent suffering and despair” (LWF, 2004:35).

Nordstokke påpeker at diakonien altfor ofte har vært taus og ikke forsvart ofrene, og fremhever advokatrollen som en av de viktigste rollene for diakonien i vår tid (Nordstokke, 1999). Han bruker dessuten begrepet ”myndig diakoni”, som det å bryte tausheten i fattigdommen, la mennesker få komme til orde, og hjelpe dem til å se sin verdighet, muligheter og evner (Nordstokke, 2002:78). Agøy sier at kirken har en utfordring og oppgave i å avsløre sannheten om avmakt, og hjelpe mennesker til å se at urettferdige menneskeskapte samfunnsstrukturer kan endres (Agøy, 2004:109). Myndig eller profetisk diakoni henger på mange måter sammen med empowerment og ”transformation” (forvandling), fordi det dreier seg om å gripe inn der urett begås og tro at endring er mulig, uansett hvor håpløs situasjonen er. Grunnlaget for empowerment er Bibelens syn på at mennesket er skapt i Guds bilde og subjekt i eget liv, hevder Nordstokke, og han mener derfor at diakoni er praksis for å reise opp den som holdes nede, gi stemme til de tause og inkludere de ekskluderte i fellesskapet (Nordstokke, 2008:5).

3.5.5 Diakoni og håpets perspektiv

”Håp er en grunnleggende drivkraft i menneskets evne til å endre sin livssituasjon, og kampen for menneskeverdet og menneskerettighetene er et viktig håpsarbeid” (Fretheim/Lindvig, 2004:125). Håpet om en bedre fremtid og nye muligheter er sentralt i diakonien som i empowermentforståelsen. Tengqvist tror også at årsaken til at empowerment nettopp vekker så stor interesse er at empowerment ”gir håp om kraft og forandring” (Tengqvist, 2007:84). Det handler om tro på at mennesket er og kan noe, og *forvente* at de kan ta ansvar for eget liv når de får muligheten til det. Diakonien har en utfordring i å møte den globaliserte verden, hvor den neoliberalistiske ideologien fører til at gapet mellom fattige og rike øker, og bidrar til økt fattigdom og urettferdighet (Nordstokke, 2007). Den tverrfaglige tilnærmingen empowerment har til sosialt arbeid som bistand og diakoni, og teologi, knytter sammen den sosiale konteksten og livet som kristen, og gjør empowerment som mål og metode viktig i internasjonalt diakonalt arbeid.

4 Beskrivelse av Normisjon og Kirkens Nødhjelp

4.1 Normisjon

Normisjon er en selvstendig misjonsorganisasjon innen Den norske kirke, som ser sitt oppdrag som: "...å formidle evangeliet i ord og gjerning lokalt og globalt" (Normisjon, 2008b). Det internasjonale arbeidet drives av misjonærer og nasjonale kirker i ti ulike land i Asia, Afrika og Latin-Amerika. Santalmisjonen som senere ble slått sammen med Indremisjonen til Normisjon, begynte sitt menighetsbyggende arbeid i Mali i 1981 (Normisjon, 2006a). I dag drives arbeidet her av ca 20 norske misjonærer på fire ulike feltområder: Bafoulabé, Tambaga, Oussoubidiagna og Bamako. Mali er det eneste misjonslandet til Normisjon, der strategien fra starten har vært å bygge menigheter til selvstendige enheter, som siden 1992 registreres som en evangelisk luthersk kirke: EELOM (Eglise Evangelique Luthérienne à l'Ouest du Mali). I Mali drives: Evangeliserende og menighetsbyggende arbeid, kvinnerelaterte prosjekt, språkarbeid, alfabetisering, bibeloversettelse, diakonalt arbeid, bibelskole og storbymisjon (Normisjon, 2008a).

Normisjon leder per i dag to Noradstøttede bistandsprosjekt rettet mot lokalbefolkningen, med særlig fokus på kvinner og barn; "PSAT- (Program de Santé et d'Alphabétisation dans la zone de Tambaga) - Program Helse og Alfabetisering i området Tambaga", Kita fylke og "Prosjekt Kendeyanaxo, Helsehagen", i Bafoulabé fylke. Visjonen for Normisjons generelle bistandsarbeid er at folkeslag skal: "...leve i fredlig sameksistens basert på likeverd og nestekjærlighet", og at de får "...ivareta og utvikle sin kultur og sine naturgitte og menneskelige ressurser i en langsiktig og bærekraftig utvikling av lokalsamfunnet" (Strategidokument for bistandsarbeidet, s.3)⁷.

4.1.1 Prosjekt Kendeyanaxo, Helsehagen

Prosjekt Kendeyanaxo, Helsehagen, drives i Kontala kommune i Mali i perioden 2005-2009, som en fortsettelse av PSG (Programme Sensibilisation à Goundara), et sensibiliseringsprogram for helse, alfabetisering og infrastruktur, som ble gjennomført i området i 1993-2003 med gode resultater. En undersøkelse i 2004 bekreftet dessuten kvinners dårlige kunnskap om helse- og ernæringsspørsmål og at få gravide og fødende kvinner fikk oppfølging (Prosjektplan Helsehagen, 2005-09). Langsiktige mål for prosjektet er å redusere

⁷ Dette dokumentet samt årsrapporter og årsplaner finnes i litteraturlisten under "Normisjon- rapporter".

fattigdom, forbedre helse- og ernærings situasjonen og forbedre den økonomiske og sosiale situasjonen, ved at prosjektet knytter sammen helse, ernæring og jordbruk, i tillegg til å vektlegge alfabetisering og inntektsaktiviteter (Prosjektplan Helsehagen, 2005-09:13).

Prosjektet samsvarer med myndighetenes planer for helse og jordbruk i Bafoulabé fylke, og et helsesenter har blitt realisert i samarbeidet med de lokale myndigheter i Touba, og blitt et kommunalt helsesenter, CSCOM (Centre de Santé communautaire), styrt av en lederkomité ASACO (Association de santé communautaire), (Årsplan Helsehagen, 2008).

Helsesituasjonen for kvinner og barn skal bedres gjennom svangerskapskontroller, vaksiner, assistert fødselshjelp, medisiner, helseopplysning og sensibilisering av befolkningen (Prosjektplan Helsehagen, 2005-09). Helseministeren i Mali har nå inngått samarbeid med Unicef, der helsesenteret skal trene opp helsearbeidere til å besøke husstander i flere landsbyer en gang i måneden, for å drive sensibilisering om hygiene, helse og ernæring for barn fra 0-5 år. Helsehagenprosjektet ønsker derfor fra nå av å samarbeide om dette i stedet for å lære opp egne helseanimatører (Årsplan Helsehagen, 2008).

Helse knyttes sammen med ernæring, og prosjektet vektlegger kostholdsundervisning om blant annet nødvendigheten for at barn får næringsrik grøt fra de er seks måneder for å redusere spedbarns- og barnedødeligheten. Kvinner og menn i flere landsbyer gis tilgang til å dyrke i grønnsaks- og frukthager og lærer å dyrke næringsrike frukt og grønnsaker, særlig bruk av det næringsrike moringatreet, og benytte nye teknikker og tekniske hjelpemidler (Prosjektplan Helsehagen, 2005-09). Prosjektet baseres på å bygge opp en organisasjonsstruktur med grasrota, hvor aktørene organiserer seg i lokale utviklingskomiteer og undergrupper, av egne kvinne- og manngrupper. Etter alfabetisering startes postalfabetiseringstiltak, i form av mindre inntektsprosjekter som mølledrift, salg av frukt, grønnsaker og honning, noe som først kom i gang i 2007 på grunn av forsinkelser i prosjektet (Årsrapport Helsehagen, 2007).

4.1.2 PSAT- Program Helse og Alfabetisering i området Tambaga

PSAT-prosjektet er en fortsettelse på et pilotprosjekt for helse og alfabetisering, PPSAT (Projet Pilot de Santé et d'Alphabétisation de Tambaga), som ble startet av det første misjonærparet for Normisjon i Tambaga og gjennomført i perioden i 2002-04. Ettersom det fantes lite helsearbeid i området, startet de i samarbeid med kommunen med å pusse opp sykestuen i Tambaga, til fødestue, sykestue og apotek, for deretter å kunne drive

forebyggende helsearbeid i området. Etter en positiv evaluering av pilotprosjektet, ble PSAT-prosjektet startet for perioden 2006-2010 i Kokofata og Tambaga kommune, Kita distrikt og Kayes region, et distrikt bestående mest av malinké befolkning, et tradisjonelt kastesamfunn.

Prosjektet driver hovedsakelig forebyggende og helsefremmende arbeid innen ernæring, Hiv/Aids, omskjæring, familieplanlegging og hygiene (Prosjektplan PSAT, 2006-10). Tre sykepleiere leder det forebyggende helsearbeidet, hvor den ene kvinnelige sykepleieren har hovedfokus på mor og barn, svangerskapskontroller, fødsel, etterkontroll, vaksiner og omskjæring. Den andre sykepleieren driver forebyggende arbeid av Hiv/Aids og seksualundervisning, mens den tredje sykepleieren har primært ansvar for sensibilisering om under- og feilernæring og hygiene. Ettersom området preges av helseproblemer på grunn av urent vann, er utbedring av brønner en sentral del av prosjektet i tillegg til hygieneopplæring om bruk av brønnene. Helsesenteret i Tambaga har etter hvert blitt et CSCOM og nå blir også CSCOM senter utstyrt i landsbyene Kokofata og Sittanikotto (Årsrapport PSAT, 2007).

Prosjektet ønsker å bidra til å utbedre skolene i Tambaga, og driver dessuten alfabetisering på det offisielt godkjente skriftspråket malinké i samarbeid med CAP (Centre d'Animation Pedagogique), som er skolemyndighetene i Kita, i tillegg til samarbeid med ordfører/kommune. Prosjektet skal tilrettelegge for inntektsbringende aktiviteter, som til nå har vært mølledrift som drives av kvinner og kvinnegrupper (Prosjektplan PSAT, 2005-09).

4.2 Kirkens Nødhjelp

Kirkens Nødhjelps visjon er: ”Sammen for en rettferdig verden”, og den globale strategiplanen skal være en hjelp til å omsette dette i praksis (Global Strategiplan, 2005-09:6). Gjennom dagsorden for felles handling, ønsker Kirkens Nødhjelp å fokusere på arbeid for økt deltakelse, større rettferdighet og bedre beskyttelse, som skal komme til uttrykk gjennom de temaene som vektlegges for planperioden.

I Mali arbeider Kirkens Nødhjelp primært i de nordlige områder siden tørkeperioden i 1984, da de bidro med nødhjelp, som siden resulterte i et langsiktig bistandsarbeid, i tillegg til konflikthåndtering i perioden 1991-95. Etter det første lokalvalget i Mali i 1999, endret Kirkens Nødhjelp samarbeidet fra selvdrevne operasjonelle prosjekt til samarbeid gjennom lokalsamfunn og partnerorganisasjoner. Kirkens Nødhjelp begynte sitt arbeid i Gourma distriktet, Timbuktu regionen, og området er nå utvidet til tre regioner; Timbuktu, Gao og Kidal, hvor de har utviklet et tillitsfullt og godt samarbeid med lokale og nasjonale

myndigheter, samt lokalbefolkningen (Country Programme Plan, 2005-09)⁸. Kirkens Nødhjelp har sitt hovedkontor for Vest-Afrika i Bamako, og har også et regionskontor i Gao.

I likhet med den globale strategien er det overordnede målet for arbeidet i Mali å fremme verdighet for ufordelaktige grupper, gjennom programmer som øker deltakelse, likhet og beskyttelse. Hovedfokuset er fem temaer: sivilt samfunn for godt styresett, kvinner og menn mot kjønnsbasert vold, felles innsats for rent vann og trygge sanitære forhold, utdanning og lokalrespons til Hiv/Aids (Country Programme Plan, 2005-09). Alle temaene bortsett fra utdanning er hovedtemaer som Kirkens Nødhjelp som organisasjon prioriterer denne perioden (Global Strategiplan, 2005-09).

Hovedpartner i Timbuktu er *AMADE* (Association Malienne pour le Développement, Antenne de Tombouctou), som siden 1997 jobber med jenters utdanning, Hiv/Aids, inntektsaktiviteter og solenergi prosjekt, gjennom blant annet lokalrespons, bevisstgjøring og kapasitetsstyrking. *ASSADDEC* (Association Sahélienne d'Appui au Développement Décentralisé), er partner i Kidal siden 2002, og arbeider med Hiv/Aids-problematikken og matsikkerhet, gjennom lokalrespons, bevisstgjøring og tilrettelegging av lokalinitiativ for unge og kvinners assosiasjoner. *GRAIP* (Groupe de Recherche pour l'Amélioration des initiatives des Population), er partner i Gao-regionen siden 2000, og jobber med mat og vann sikkerhet, utdanning, Hiv/Aids, mikrofinans og konfliktforebygging, gjennom co-finansiering, utstyr, informasjon, utdanning og kommunikasjon. *NCA Kidal/PADDECK* (Projet d'Appui au Développement Décentralisé de Kidal), er et operasjonelt prosjekt Kirkens Nødhjelp driver i Kidal regionen siden 1999, rettet mot sivilsamfunnet i forhold til matsikkerhet, utdanning og styring, og særlig integrering av kvinner i ulike aktiviteter.

FGM network in Mali (Réseau Malien de Lutte contre les Mutilations Génitales Féminines), er partner siden 2004 og jobber mot omskjæring gjennom advokatvirksomhet i sivilsamfunnet både i de nordlige regionene og i Bamako-distriktet i sør. Andre partnere som jobber med kjønnsbasert vold-problematikken er *ADAF Muso Danbe*, partner siden 2004 i Ségou regionen, *Pose ton Couteau*, som er partner i Bamako og Kati distriktet siden 2001, i tillegg til *Médecins du Monde*, partner i Mopti regionen siden 2003 som også driver forebygging og behandling av fistula. Dessuten har Kirkens Nødhjelp flere ressursorganisasjoner i Mali (Country Programme Plan, 2005-09).

⁸ Dette dokumentet samt Annual Reports, finnes under NCA i litteraturlisten.

5 Analyse og drøfting

5.1 Kvinneperspektivet og empowerment

I dette kapitlet ønsker jeg å se nærmere på hvordan kvinneperspektivet kommer til uttrykk i Normisjon og Kirkens Nødhjelps overordnede mål og strategier og i bistandsarbeid i Mali. Videre drøfter jeg hvordan empowermentbegrepet er implementert i organisasjonene og hvilken innvirkning kvinners situasjon og FNs Tusenårs mål har på arbeidet deres.

5.1.1 Normisjon

Overordnet strategi

I strategidokumentet for bistandsarbeidet til Normisjon, understrekes i punkt 3, ”Oppdrag og prioriteringer”, at prosjektene skal rettes mot forbedring av kvinner og jenters situasjon. Likevel nevnes ikke kvinner spesifikt som hovedmålgruppe, kun minoritetsgrupper og undertrykte folkegrupper, som følge av både økonomiske, sosiale, etniske og/eller religiøse forhold. Grunnen til dette kan være at kvinner indirekte blir karakterisert som en undertrykt gruppe i mange av de landene hvor Normisjon driver bistandsarbeid. Under punkt 5 for prioriterte arbeidsområder, nevnes kvinner spesielt som målgruppe i punkt 5.2.2 for alfabetisering, og 5.4 for helse og ernæring (Strategidokument for bistandsarbeidet). Bortsett fra dette gis det ingen retningslinjer eller konkrete målindikatorer for at bistandsarbeidet skal være kvinnerrettet.

Normisjon bruker ikke empowerment eller myndiggjøring direkte som begrep verken i sine overordnede bistandsstrategier eller i prosjektplaner og årsrapporter for prosjektene i Mali. En ansatt ved hovedkontoret bekrefter at det heller ikke har blitt utført noen GEA-analyse eller kjønnsanalyse for prosjektene i Mali.

Helsehagen

Helsehagenprosjektet har som mål å forbedre befolkningens livssituasjon sosialt og økonomisk, med kvinner og barn som spesiell målgruppe i prosjektet. Kvinner fremheves spesielt fordi de ofte blir glemt, ikke tatt med i beslutninger og de har liten tilgang på informasjon. Dessuten nevnes det at kvinner lider mer under et dårlig utviklet helsetilbud, på grunn av hyppige svangerskap og fødsler og fordi de har ansvaret for barna (Prosjektplan Helsehagen, 2005-2009). Den kvinnelige misjonæren som leder prosjektet, var også sentral i

PSG, og sier at siden kvinner er en særlig utsatt gruppe i området, var det helt innlysende at prosjektet skulle være kvinnerettet.

Det hevdes at sensibilisering om helse og kosthold ikke bare vil bidra til å bedre helsetilstanden for kvinnene, men i tillegg for barna og resten av familien (Prosjektplan, Helsehagen, 2005-09). Den mannlige jordbrukskoordinatoren i prosjektet sier også at kvinners sentrale omsorgsrolle i familien, særlig ovenfor barn og eldre, gjør at mobilisering av kvinnene kan innebære endring for hele familien. Slettebø mener at empowerment som mål handler om å øke kollektiv og individuell makt, slik at mennesker kan handle for å forbedre sin situasjon, øke velferd, levekår og livskvalitet (Slettebø, 2000). Hovedmålet for Helsehagen er å bedre kvinners utsatte situasjon, ved at de gis økte ressurser og muligheter til å skape endring for seg selv og familien, noe som implisitt innebærer mål om empowerment.

PSAT

PSAT-prosjektets overordnede mål er å bekjempe fattigdom og skape utvikling i området, ved å bruke ressurser som er i området, skape og gi håp og forandring for befolkningen, særlig kvinner og barn (Prosjektplan PSAT, 2006-10:12). I pilotprosjektet PPSAT var befolkningen generelt i Tambaga og Kokofata viktigste målgruppe, og den kvinnelige misjonæren i Tambaga forteller at i oppstarten og planleggingen av PPSAT, ble det ikke tatt veldig bevisst hensyn til kvinner. Dette behovet viste seg etter hvert, og i prosjektplanen uttrykkes at man vil: "...spisse fokuset fra PPSAT mot kvinner som spesiell målgruppe i arbeidet".

Begrunnelsen er at kvinner har større arbeidsbyrde, større helseproblem og dårligere lese- og skriveferdigheter enn menn (Prosjektplan PSAT, 2006-2010:12). Kvinners helse er dårligere, sier den kvinnelige misjonæren, og understreker at det i seg selv er negativt, men grunnet mange fødsler og omskjæring er kvinner særlig utsatt for anemi, underlivsinfeksjoner og malaria.

Kvinnefokuset ble derfor forsterket gjennom prosessen med pilotprosjektet, noe som muligens var et resultat av at misjonærene i prosjektet fikk bredere kjennskap til lokalsamfunnet og kvinners situasjon, ettersom de startet PPSAT etter bare ett år i Tambaga. Dessuten sier misjonæren i PSAT-prosjektet, at selv om de etter hvert så at nøden var stor blant kvinner, viste også kvinnene vilje til engasjement og hadde pågangsmot. Kvinnene kom selv, noe som uttrykker at kvinnenes eget initiativ til engasjement og deltakelse, resulterte i at PSAT-prosjektet rettet hovedfokus mot kvinner og barn. Hannan påpeker at empowermentprosessen

handler om at kvinnene setter agenda og leder an endringsprosessen, noe det kan virke som at kvinnene i Tambaga medvirket til (Hannan, 2003:2). Det kan imidlertid diskuteres om hvorvidt kvinnene hadde et reelt ønske om å oppnå mer makt og kontroll i eget liv, eller om det dreide seg om forventninger til å oppnå midler i seg selv.

5.1.2 Kirkens Nødhjelp

Overordnet strategi

Det globale strategidokumentet til Kirkens Nødhjelp, et femti siders omfattende dokument, stadfester hovedretninger og prioriteringer organisasjonen skal ha for sin virksomhet. Her påpekes at sårbare grupper som kvinner, ungdom, urfolk og minoritetsgrupper, flyktninger og fordrevne skal prioriteres. Det vises til at et flertall av fattige i verden er kvinner, og at kvinner opplever fattigdommen annerledes og er mer sårbare: ”...på grunn av kjønnsbaserte forskjeller i tilgangen på grunnleggende rettigheter, muligheter og ressurser” (Global Strategiplan, 2005-2009:11). Fattigdom forstås som det mest alvorlige bruddet på menneskerettighetene, ettersom mennesker fratras sine grunnleggende behov. Arbeid for myndiggjøring av kvinner og mot diskriminering fremheves flere ganger i dokumentet, med egne indikatorer for kvinnerettede mål innenfor hvert tema (Global Strategiplan, 2005-2009).

Kirkens Nødhjelp bruker i motsetning til Normisjon ofte begrepet ”myndiggjøring” i forhold til fattige, kvinner og menn i sitt globale strategidokument (Global Strategiplan, 2005-09). Kirkens Nødhjelp har vært gjennom en prosess de siste årene for å øke fokus på kjønn og empowerment, og har utviklet sitt eget verktøy for å måle empowerment, GEA, ”Gender and Empowerment Impact Assessment Manual”, som er en forenklet versjon av Norads GEA (Norad, 2000). Det jobbes overordnet med å implementere kjønnsperspektivet i organisasjonen, og det er en egen spesialrådgiver for kjønn og utvikling ansatt ved hovedkontoret. Hun forteller at det spesielle med dette verktøyet er at det ikke bare tar hensyn til kvinner, men implementerer menn, og at det ikke utelukkende fokuserer på empowerment, men både empowerment og kjønn. I forhold til en kjønnsanalyse som er mer omfattende, mener hun GEA er et enkelt verktøy å bruke for partnere og prosjektkoordinatorer, for å gi en indikasjon på hvor man er underveis i prosjektet og hva som eventuelt bør endres.

Kirkens Nødhjelp i Mali

Kirkens Nødhjelps overordnede visjon i Mali er å fremme verdighet for utsatte og marginaliserte grupper, deriblant kvinner. Det påpekes at kvinner i forhold til menn, har lavere utdanning, dårligere tilgang på ressurser, er mindre delaktig i beslutninger, og utsatt for kjønnsbasert vold, særlig omskjæring og barneekteskap. I landprogrammet for Mali brukes ”empowering” og ”empowerment” av sivilbefolkningen ofte, og særlig i forhold til kvinner. De overordnede målene for arbeidet i Nord-Mali er; forbedre deltakelse av sivilbefolkningen, redusere sosial og politisk aksept for kjønnsbasert vold, forbedre vann og matsikkerhet og energitilførsel for lokalsamfunn, og gi barn, spesielt jenter på landsbygda i Nord-Mali, hjelp til å fullføre grunnskole, gi lokalbefolkningen beskyttelse mot Hiv/aids smitte, hindre diskriminering og stigmatisering av de smittede og gi tilgang til pleie og støtte (Country Programme Plan, 2005-09).

Disse temaene og prioriteringene er basert på en situasjonsanalyse av deltakelse, rettighet og sikkerhet, som indikerer brudd på rettigheter på flere områder. Kvinners ekskludering og utelatelse fra deltakelse i politikk og beslutningsavgjørelser fremheves blant annet som brudd på Menneskerettighetene og CEDAW (The Convention on the Elimination of all Forms of Discrimination against Women). Begrenset deltakelse i utdanning og alfabetisering særlig for jenter og kvinner, er brudd på rett til utdanning i følge UDHR (The Universal Declaration of Human Rights). Barneekteskap er i følge FNs Barnekonvensjon, frarøving av jenters rettigheter og brudd på malisk lov, og i tillegg brudd på protokollen ”The African Charter on Human Rights and People’s Rights on the Rights of Women in Africa”, og diskriminering av kvinner er brudd på prinsipper om like rettigheter og respekt for menneskets verdighet. Omskjæring beskrives som fratakelse av kvinners verdighet og fundamentale rettigheter, og er brudd på retten til liv, frihet og sikkerhet (Country Programme Plan, 2005-09).

Med sin rettighetsbaserte tilnærming som følger av den globale strategien, ønsker også Kirkens Nødhjelp i Mali å henvende seg til ressursvake og ekskluderte grupper som *rettighetsholdere*. Lokale, regionale og nasjonale myndigheter, sivile samfunnsorganisasjoner, landsbyledere samt det internasjonale samfunn skal holdes som *ansvarsbærere*, som skal respektere og beskytte individers rettigheter, og skape forhold der rettigheter kan bli oppfylt (Country Programme Plan, 2005-09). Askheim beskriver målet for empowerment som at den avmektige skal frigjøres, gjenreise sin status som likeverdig borger i samfunnet og oppnå

makt og kontroll over eget liv (Askheim, 2003:105), noe som også betegner målene for arbeidet til Kirkens Nødhjelp.

5.1.3 Utvidet drøfting

Implementering av empowermentbegrepet

Kirkens Nødhjelp bruker ofte empowerment og myndiggjøring som begrep i sine strategier, i tillegg til at det jobbes overordnet med kjønnsproblematikken. Spesialrådgiveren for kjønn og utvikling sier likevel at det har vist seg å være mer krevende og utfordrende enn man trodde å innføre bruk av GEA i utearbeidet. Dette bekreftes av de ansatte i Kirkens Nødhjelp i Mali, som innrømmer at GEA-analyse ikke har blitt utført i noen program eller prosjekter, selv om de ansatte har fått opplæring til å bruke det. En av de ansatte understreker likevel, at de forsøker å ha en empowermenttilnærming i programmene, og at det jobbes for å utvikle et eget strategidokument om kvinner og empowerment, slik Kirkens Nødhjelp i Øst-Afrika har gjort (NCA, 2007)⁹. Mangel på tid fremheves som hovedårsak til at man ikke har utført GEA analyse, og da hjelper det kanskje lite at verktøyet er enkelt å bruke.

Blant ansatte i Kirkens Nødhjelp i Mali forstås empowerment av en, som at kvinner og menn tar ansvar for eget liv, økt makt til å ta beslutninger, til å bli hørt, til å ha innflytelse på dagsorden, til å forhandle, og makt innenfra til å fronte holdninger fra fortiden. Empowerment forstås videre som en strategi i arbeidet for å få kvinner og menn ut av fattigdom, slik at de kan stole på egne krefter og ha selvbestemmelse i kampen for livet og mot sykdom og plager hver dag. En annen ansatt sier at hun:

”... tenker at empowerment først og fremst handler om å øke menneskers evne til å ha kontroll over eget liv. Det kan dreie seg om makt til å ta beslutninger, mulighet for å bli lyttet til og respektert for de oppfatningene man har, til å sette dagsorden, for å nevne noe”.

Hun fremhever utdannelse, økonomisk frihet og rett til å delta i diverse politiske og andre beslutningsprosesser, som viktige elementer for empowerment av mennesker.

Selv om i Kirkens Nødhjelp i Mali er bevisst empowerment og kjønnsperspektivet, virker det å være vanskeligere å utføre i praksis, noe som muligens indikerer at organisasjonen fortsatt

⁹ Norwegian Church Aid, Eastern Africa (2007). *Gender Equality Concept Paper*. NCA, Kenya.

er inne i en langtidsprosess for å implementere kjønns- og empowermentaspektet i organisasjonen. Problemet kan dessuten være at selv om de ansatte i Kirkens Nødhjelp i Mali er opplært til å bruke GEA-analyse, må de igjen lære opp partnerorganisasjonene til å bruke verktøyet, siden det er de som jobber direkte med prosjekt og program. Spesialrådgiveren for kjønn og utvikling påpeker at det varierer mye hvor bevisst partnerorganisasjonene er på kjønn og empowerment, men understreker at det finnes partnere som er mer bevisstgjort enn Kirkens Nødhjelp.

Normisjon bruker derimot ikke empowermentbegrepet direkte i sine dokumenter, og det virker som at bevisstheten hos misjonærene om empowermentbegrepet heller er liten. En av de kvinnelige misjonærene som er sentral i bistandsarbeidet sier at hun kjenner lite til empowermentbegrepet, men forstår det som at det har med makt å gjøre, og at det ut fra fransk oversettelse betyr å gi autoritet til. At empowerment er så populært i bistandsarbeid, mener hun handler om at kvinner skal regnes med og tas på alvor i utviklingsprosessen og hjelpes til å bli hørt og få innflytelse, helst på lik linje med menn. Som bistandsarbeider i Mali der engelsk har liten betydning, uttrykker hun frustrasjon over at norske myndigheter og Norad bruker og forventer kjennskap til det engelske empowermentbegrepet, og mener det heller burde kunne brukes et norsk uttrykk.

Forskjellen i tilnærmingen til empowerment kan nok forklares med at Normisjon er en mer tradisjonell misjonsorganisasjon, og ettersom bistand bare er en del av misjonens arbeid, er bistandspråket mindre utviklet. Kirkens Nødhjelp er derimot en profilert og ekspansiv bistandsorganisasjon, som følger utviklingen og de retninger Norad, norsk utenrikspolitikk og det internasjonale samfunn legger for bistand. Likevel må det sies at det finnes misjonsorganisasjoner som bruker empowerment eller myndiggjøring som begrep, som Misjonsalliansen¹⁰ om sitt mikrokredittarbeid.

I årsrapporten som Normisjon leverer Norad gjennom Bistandsnemda, er det for 2007 tilført et nytt spørsmål angående bevisstheten om empowerment av kvinner, om prosjektet bidrar til likestilling og til å styrke kvinners rettigheter og muligheter. Det samme gjelder i årsplanen for 2008, hvor det etterspørres hvilke midler som skal brukes for å styrke kvinners rolle og likestilling i utviklingsprosessen. Dette viser at Norad ønsker mer fokus på temaet noe som

¹⁰ Misjonsalliansen (5.5.2005). *Policy og strategi* (online). URL: http://www.misjonsalliansen.no/pages/ma_side.aspx?nr=399

også følges opp gjennom Bistandsnemda sitt prosjekt om ”Kvinner, Empowerment og Likestilling”. Dette kan øke bevisstheten om kvinner og empowerment både for misjonærene i bistandsprosjektene i Mali, som må forholde seg til begrepet og reflektere over kvinners rettigheter og situasjon i prosjektarbeidet, men også overordnet i Normisjon.

Kvinner og fattigdom

Normisjon og Kirkens Nødhjelp driver bistandsarbeid i Mali fordi landet preges av stor fattigdom og nød. Fattigdom er ikke kjønnsnøytralt, for undersøkelser viser at det eksisterer store forskjeller i kvinner og menns tilgang på land, inntekt, teknologi, utdanning og helse. Kvinner deltar mindre i private og offentlige beslutninger, de har mindre kontroll over økonomiske ressurser og er dårlig representert i styreinstanser (White/Killick, 2001:92). Normisjon og Kirkens Nødhjelp retter arbeidet mot kvinner, fordi kvinner er sårbare og utsatte for dårlig ernæring og helse, på grunn av mange svangerskap og fødsler, har høy analfabetisme og dårlig økonomi. Kvinner har mindre makt og innflytelse i sivilsamfunnet og er i hjemmet underordnet mannen, noe som etter vår vestlige oppfatning er en undertrykkende stilling i hjem og samfunn. Kvinner er dessuten utsatt for kjønnsbasert vold og krenkelser, og har lite rettigheter. Økonomisk vekst alene kan ikke bekjempe sult og feilernæring, så lenge ekskludering og ulikheter i sosiale forhold hindrer kvinner og jenter lik tilgang på mat og helseomsorg (Unifem, 2005:16). Østergaard sier at eksplisitte kvinneprosjekt vil marginalisere kvinner ytterligere, gjennom å fremme kvinner som en spesiell gruppe i samfunnet, og det er derfor viktig å se kvinnerettet bistand i et GAD-perspektiv (Østergaard, 1992:2) Verken Normisjon eller Kirkens Nødhjelp arbeider utelukkende med kvinner, men retter seg mot menn også der kvinner er hovedmålgruppe og ivaretar dermed helhetsfokuset for mål om empowerment for kvinner.

White/Killick påpeker at fattige kvinner og menn prioriterer ressurser ulikt, fordi kvinner som omsorgspersoner for familiens helse og velferd finner det viktigst med mat, vann og helse, mens menn derimot vektlegger økonomisk aktivitet, som ikke nødvendigvis går til å dekke familiens behov (White/Killick m.fl., 2001:93). Dette er noe både Normisjon og Kirkens Nødhjelp er seg bevisst og drivkraften for kvinnerettet bistandsarbeid i Mali, er både at nøden er størst blant kvinner og at hjelp til kvinner vil bedre familiens situasjon som helhet. Motivasjon for å hjelpe kvinner kan også begrunnes i lys av diakoni, som handler om tjenesten for mennesker i nød, noe som er tema i neste kapittel.

Tusenårsmålene og Bistandsnemdas føringer

Skal fattigdom bekjempes så kan ikke kvinner holdes nede i samfunnet, men de må bli anerkjent og inkludert, og derfor fokuserer styresmakter og bistandsorganisasjoner på kvinner og likestilling. FN mener at likestilling basert på menneskerettighetene, er helt avgjørende for å bekjempe fattigdom, sult og sykdom (UN, 2007b). FN har satt seg åtte Tusenårs mål som skal nås innen 2015, deriblant å halvere andelen mennesker i ekstrem fattigdom og sult, redusere barnedødeligheten, forbedre barns helse- og skolegang og redusere sykdommer som Hiv/aids og malaria. Det tredje målet handler om å fremme likestilling og empowerment av kvinner, gjennom større likhet av gutter og jenter i skolen og få kvinner i lønnet arbeid (UN, 2005).

Enkelte kritiserer derimot Tusenårsmålene for ikke å være nok kvinnerettet. Eide mener at tusenårsmålene ikke i stor nok grad rettes mot de strukturelle årsakene til kvinners fattigdom, slik som diskriminering, politisk medbestemmelse og vold mot kvinner (Eide, 2007). Han synes dette bør indikeres i målene i tillegg til å utvikle målbare standarder der kjønnsperspektivet fremkommer i samtlige Tusenårs mål, og ikke bare i målene som gjelder reproduktiv helse, barnedødelighet og Hiv/aids. Halvveis mot 2015 gjenstår fortsatt mye i forhold til kvinners mangel på rettigheter og likestilling, derfor har den danske utviklingsministeren Ulla Tørnæs tatt initiativet til en internasjonal kampanje våren 2008: ”MDG3 Global Call To Action” (Amundsen, 2008). Norges miljø- og utviklingsminister Erik Solheim bidrar som forkjemper i et nettverk av politikere i kampanjen, som fokuserer på kvinner og økonomisk empowerment i forhold til det tredje Tusenårs målet (Promote gender equality and empower women), et mål som hevdes å være helt sentralt også for å nå de andre Tusenårs målene (MDG3calltoaction, 2008).

Kirkens Nødhjelp henviser til at nasjonale myndigheter har forpliktet seg til å nå Tusenårs målene, men påpeker at deltakelse, rettferdighet og beskyttelse blir utelatt på enkelte områder, og ønsker derfor gjennom sine tematiske prioriteringer å bidra til at det internasjonale samfunn når Tusenårs målene (Global strategiplan, 2005-09). Kirkens Nødhjelp hevder dessuten at hele 10 av 13 prioriteringer i arbeidet i Mali er i tråd med Malis andre PRSP (Poverty Reduction Strategy Paper, 2007-11), (Country Programme Plan, 2005-09:43).

Normisjon understreker også at de ønsker å arbeide i tråd med FNs Tusenårs mål for å bekjempe fattigdom, samt de lokale landenes utviklingsstrategier (PRSP) (Strategidokument

for bistandsarbeidet). Prosjektansvarlig for Mali ved hovedkontoret til Normisjon sier dessuten at Bistandsnemda har oppfordret til å prioritere Tusenårsmålene i prosjektene, og han fremhever særlig mål 3 om å styrke kvinners posisjon, og mål 4 om å redusere barnedødeligheten som sentrale for arbeidet i Mali. Bistandsnemda har i tillegg noen kriterier for søknader om prosjektstøtte, som skal tas til vurdering i alle tiltak. I et eget kriterium for likeverd og likestilling, heter det at: "...alle bistandsprosjekter vil bli vurdert i forhold til hvilken effekt de har for kvinner, kvinners livssituasjon og kvinners utviklingsmuligheter" (BN, 2004:3). Bistandsnemda påvirker og legger dermed enkelte føringer for hva som skal prioriteres i prosjektene til Normisjon.

Motivasjon for å drive kvinnerettet bistand er dermed både for Kirkens Nødhjelp og Normisjon indirekte påvirket av både Tusenårsmålene og styresmaktens fokus på kvinner, empowerment og likestilling. Likevel legger Kirkens Nødhjelps overordnede strategi mer konkrete føringer for å prioritere kvinner i bistandsarbeidet enn Normisjons strategi. Prosjektlederen ved hovedkontoret til Normisjon sier at initiativet til bistandsarbeid som regel alltid kommer fra de som jobber ute i feltet, og han understreker at det ville bli feil å styre den prosessen fra Norge. Han mener derimot at hovedkontoret kan inspirere og motivere til at prosjektene for eksempel skal rettes mot kvinner. En oppstart av nytt bistandsarbeid er derfor i Normisjon mer styrt av misjonærenes egen motivasjon, samtidig som kriteriene fra Bistandsnemda må tas i betraktning i søknadsprosessen.

Enkelte organisasjoner kan nok ønske å rette bistandsarbeidet mot kvinner, fordi man vet det er lettere å få statlig støtte til å drive arbeidet, ettersom det er et "in" tema i bistand. Espegren påpeker at også det sterke fokuset på resultater i bistandssammenheng, lett kan føre til at man retter prosjektene bevisst mot de grupper og tema hvor det er lettest å oppnå positive resultater (Espegren, 2008:8). En ansatt i Kirkens Nødhjelp sier at de søker en bestemt pengestøtte av Norad hvert år, som ikke er veldig detaljert beskrevet, og dermed avkrefte kanskje at kvinnearbeidet er motivert av penger. På mange måter er dessuten en diskusjon om penger som motivasjon for kvinnerettet bistand lite relevant, ettersom Norad og Bistandsnemda i så stor grad oppfordrer til at kvinnebistand prioriteres.

5.2 *Det diakonale perspektivet*

I dette kapitlet tar jeg for meg diakoniforståelsen Normisjon og Kirkens Nødhjelp har i strategidokumenter, og drøfter tilnærmingen og motivasjonen organisasjonene har til diakoni i arbeidet i Mali.

5.2.1 Normisjon

Overordnet strategi

Motivasjonen for å starte arbeid i Vest-Mali var for Normisjon (den gang Santalmisjonen), mest å drive menighetsbyggende arbeid, men etter hvert har bistand fått en større plass. Bistandsvirksomheten beskrives som en del av det diakonale oppdraget, for å bedre: "...folks alminnelige levekår og fremme minoritetsgruppers identitet, likeverd og menneskerettigheter" (Normisjon, 2006b:8). Normisjon betegner evangelisering, diakoni og sosialt arbeid som en del av misjonens helhetsoppdrag i arbeidet for hele mennesket, og ønsker å prioritere diakonale prosjekt som bidrar til bærekraftig utvikling av enkeltmennesker og lokalsamfunn (Strategidokument for bistandsarbeidet). I Normisjons overordnede strategiplaner forstås dermed bistandsarbeidet for å være det samme som diakonalt arbeid, og som en helhetlig del av misjonens oppdrag.

Helsehagen

Denne forståelsen bekreftes i strategien for Normisjon i Mali, som beskriver sine to bistandsprosjekt (PSAT og Helsehagen) som misjonsdiakoni, der: "Diakonien har sitt utgangspunkt i den kristne kirke for å synliggjøre Guds kjærlighet til enkeltmennesker og grupper" (Strategi for Normisjons arbeid i Mali, pkt 3.3). Videre heter det at:

"Misjonens må i sitt diakonale engasjement spille på lag med lokalbefolkningen og myndighetene slik at det kan ansvarliggjøre og sette folk og samfunn i stand til å ta vare på seg selv og andre" (Strategi for Normisjons arbeid i Mali, pkt 3.3).

Her knyttes diakoni sammen med mål om empowerment ved at individ og samfunn skal ta vare på seg selv gjennom empowermentstrategier der lokalsamfunnet får være ideskapere og bidragsyttere, slik Wenaas definerer diakoniens mål som at mennesker skal kunne stå på egne ben (Wenaas, 2001:6). Helsehagenprosjektet beskriver bistandsarbeidet som en del av misjonens diakonale ansvar, der hovedstrategien er å sette i gang utviklingsprosesser og ansvarliggjøre befolkningen slik at de kan videreføre arbeidet (Prosjektplan Helsehagen,

2005-09). Det handler om diakoni der mennesker ansvarliggjøres som subjekter i eget liv, eller ”verdiggjøres”, slik Nordstokke uttrykker det (Nordstokke, 2002:26).

Videre understrekes det at kvinner har en viktig rolle i utviklingsprosessen, og at man forsøker å oppmuntre de til å stole på seg selv og se sin selvverdi (Årsplan Helsehagen, 2008). Dette indikerer komponenter Gutierrez/Parsons/Cox beskriver som viktige i empowermentprosessen for å oppnå mer makt: Holdning, verdier og tro (Gutierrez/Parsons/Cox, 1998:4). Individ eller grupper må få se sin verdi, få tro på seg selv og egne evner. Dette betegner også en endringsprosess, der diakonien ikke bare skal lindre nød, men bidra til forvandling ved å fremme at kvinnene er skapt i Guds bilde. Verdighet handler som Stålsett sier, ikke bare om eksterne faktorer knyttet til individets anerkjennelse i samfunnet, men like mye om de interne faktorene, som selvtillit og det å elske seg selv (Stålsett, 2004:38). Stålsett fremhever verdigheten som både grunnbetingelsen og målet for en utviklingsprosess. Verdighet knytter diakoni og empowerment sammen, for der selvbildet har blitt krenket og undertrykt, er målet for diakoni og empowerment at mennesker får tilbake troen på seg selv og reises opp igjen.

PSAT

Også PSAT-prosjektet er prosessorientert der målet ikke bare er tekniske resultater, men endring av folks tenke- og levemåter gjennom opplæring og utvikling. Dette indikerer komponenter i en empowermentprosess, der styrken til endring gjennom kunnskap og kritisk tenkning fører til ny handling (Gutierrez/Parsons/Cox, 1998:5). Det handler om diakonalt forebyggende endringsarbeid, der mennesker ansvarliggjøres til å skape forvandling i undertrykkende forhold. Det understrekes at prosjektet ikke vil: ”...bli og være håp og forandring for befolkningen...”, men: ”...skape og gi håp og forandring som varer”, i første rekke for kvinner og barn (Prosjektplan PSAT, 2006-09:12). Her synliggjøres empowermentstrategi for endring i lys av diakoniens nyskapende og frigjørende kraft, slik Nordstokke beskriver diakoni som frigjørende praksis der urettferdighet påpekes og alternativ forkynnes (Nordstokke 2002:77). Håpet fremheves, noe Fretheim/Lindvig beskriver som den grunnleggende drivkraften i menneskets evne til å endre sin livssituasjon (Fretheim/Lindvig, 2004:125). Så lenge mennesker gis håp, er det alltid mulighet for endring, og nettopp troen på håpet er ankerfestet for diakonalt arbeid.

5.2.2 Kirkens Nødhjelp

Kirkens Nødhjelp ser sitt oppdrag som: "...å gjøre Guds kjærlighet synlig i verden", blant annet ved å fremme fattige, marginaliserte og undertrykte kvinner og menns rettigheter og ved å beskytte menneskets verdighet (Global strategiplan, 2005-09:13). Kirkens Nødhjelp forstår seg selv som en spesialisert diakonal organisasjon, med mandat gitt av norske kirker til å arbeide med humanitært arbeid ut fra den kristne tro, som krever at organisasjonen behersker både bistandsspråket og det religiøse språket. Diakoni og internasjonalt utviklingsarbeid beskrives som Kirkens Nødhjelps spesifikke mandat. Diakoni forstås som å springe ut fra kirkens koinonia og liturgia, men handler ikke om å bringe nye mennesker inn i koinonia, fellesskapet, men er en tjeneste for mennesker i nød (Global strategiplan, 2005-09:13).

Kirkens Nødhjelp ønsker at det langsiktige bistandsarbeidet baseres på tiltak som myndiggjør og støtter fattige og utsatte kvinner og menn, slik at de kan forbedre levekår og ivareta sin verdighet (Global strategiplan, 2005-09). Etersom alle mennesker har ressurser og potensial til å ta ansvar for eget liv og være bidragsytere i samfunnet, vil Kirkens Nødhjelp arbeide for å bryte fattigdommens taushet og frigjøre menneskers egne ressurser og muligheter, noe som beskriver "myndig diakoni" (Nordstokke, 2002:78). Det handler om diakoni som positivt endringsarbeid, der Kirkens Nødhjelp vektlegger at mennesker har ressurser og muligheter til å skape endring, og indikerer en ressursorientert empowermentstrategi (Slettebø, 2002:77).

5.2.3 Utvidet drøfting

Forebyggende og profetisk diakoni

Kvinnerettet arbeid begrunnes både av Normisjon og Kirkens Nødhjelp ut fra at maliske kvinner er en særlig sårbar gruppe i fattigdom, og diakonalt arbeid drives ut fra motivasjonen om å hjelpe mennesker i nød, og mål for empowerment forstått som å styrke kvinners situasjon og rettigheter. Likevel er det en forskjell i tilnærmingen organisasjonene har til diakoni, i måten de driver bistandsarbeidet på.

I Normisjon sine prosjekter PSAT og Helsehagen legges det stor vekt på forebygging og forbedring av kvinners situasjon, og det diakonale arbeidet kan defineres som forebyggende diakoni, der man ønsker å hindre at nøden oppstår (Wenaas, 2001). Prosjektene innebærer det Nordstokke kaller frigjørende praksis, i den forstand å forkynne at alternativ finnes og at levekår kan forbedres (Nordstokke, 2002:77). Kirkens Nødhjelp ønsker også å styrke kvinners

situasjon gjennom forebyggende arbeid, men har derimot en tydelig rettighetsorientering i sitt bistandsarbeid, noe som kan karakteriseres som profetisk diakoni (Wenaas, 2001).

Hvorfor driver Normisjon mer forebyggende diakoni, mens Kirkens Nødhjelp legger mest vekt på rettigheter og profetisk diakoni? Møgedal/Skjelmerud peker på at diakonien i liten grad har grepet inn i problemer som rammer kvinner, som vold, omskjæring og barneekteskap, og at kirkene ofte har underbygget den patriarkalske strukturen, der menn tar beslutninger og kvinnene er underordnet i familie og samfunn (Møgedal/Skjelmerud, 2004:348). Diakonien har tradisjonelt vært mer karitativ, og ikke alltid våget å handle ut fra et rettighetsperspektiv. Det tok lang tid før misjonsdiakonien stilte spørsmål om fattigdommens årsaker, mener Nordstokke, og sier at fokus lå på barmhjertighet og veldedighet mer enn rettferdighet og sosialt endringsarbeid (Nordstokke, 2008:4). Normisjon driver endringsarbeid men innen tradisjonelt helse, jordbruk og utdanningsarbeid, og jobber mer forebyggende enn politisk og rettighetsbasert også innenfor sensitive områder som omskjæring og Hiv/aids.

Siden slutten av 1990-tallet har Kirkens Nødhjelp styrket sitt rettighetsfokus, og Tønnessen sier at Kirkens Nødhjelps bistandsarbeid fortsatt handler om barmhjertighet, men mest om rettigheter (Tønnessen, 2007:261). Hun mener at diakonien i organisasjonen: "...har fått ankerfeste i FNs menneskerettigheter", og at: "...godt styresett, fred og politisk stabilitet er blitt diakonale oppgaver" (Tønnessen, 2007:261).

De ansatte i Kirkens Nødhjelp i Mali bekrefter at det jobbes med å innarbeide rettighetsorientering i arbeidet og legge mindre vekt på forebyggende arbeid. Tønnessen sier:

"Den rettighetsbaserte tilnærmingen i organisasjonen har plassert den i en vestlig, opplysningspreget tenkning om kjønn og rettigheter. Dette kommer i konflikt med patriarkalske religiøse tradisjoner preget av segregasjonen mellom kvinner og menn og manglende likestilling" (Tønnessen, 2007:259).

Som en større diakonal organisasjon følger Kirkens Nødhjelp trender som rettighetsperspektiv i bistanden, som åpner for å våge å utfordre lokalsamfunn og styresmakter i forhold til holdninger i kultur, religion og tradisjon, og gjør arbeidet mer profetisk diakonalt.

For Normisjon er det diakonale arbeidet en del av en helhet sammen med det evangeliserende arbeidet, mens for Kirkens Nødhjelp handler det om diakoni og humanitært utviklingsarbeid. Ettersom Normisjon driver evangeliserende arbeid i det samme lokalsamfunnet som de har bistandsprosjektene, ønsker de muligens å fremtre mer forsiktig og ikke skape spenninger,

fordi gode relasjoner til lokalsamfunn og styresmakter også er viktig for det menighetsbyggende arbeidet. Breilid peker på at moderne bistand i Afrika i frykt for en ny form for kulturimperialisme, ofte unngår å drøfte eller kritisere enkelte aspekt knyttet til det kompliserte spillet av afrikansk tradisjon, kultur og verdier (Breilid, 2004:94). Misjon har ofte blitt beskyldt for kulturimperialisme i årenes løp, og muligens ligger frykten fortsatt mer latent i en misjonsorganisasjon.

Likevel handler et diakonalt perspektiv om å hjelpe mennesker i nød, også om kampen for menneskets rettigheter, slik det fremheves i den nye diakonidefinisjonen (Den norske kirke, 2007). ”Vern om disse menneskerettighetene er viktig for å motvirke marginaliseringsprosesser og sikre folks verdighet”, sier Møgedal/Skjelmerud som også mener at: ”...diakonien må dyktiggjøre seg i og reflektere over spørsmål knyttet til menneskerettigheter og overgrep” (Møgedal/Skjelmerud, 2004:347). Også Wenaas peker på at diakonien ikke bare skal lindre nød, men ta opp kampen mot urettferdighet i samfunnet som krenker menneskeverd, og påvirke institusjoner og styresmakter (Wenaas, 2001). Rettighetsperspektivet er derfor viktig i det diakonale arbeidet, også når man hovedsakelig driver forebyggende endringsarbeid.

Diakoniens motivasjon

Møgedal/Skjelmerud mener det er lite som skiller diakonalt hjelpearbeid og humanitær bistand i handling og strategi, men at: ”Skillet ligger i den diakonale handlings utgangspunkt og motivasjon” (Møgedal/Skjelmerud, 2004:352). Espegren påpeker at misjonen og kirkens overordnede motivasjon er å fremme Guds rike, som innebærer at det høyeste målet for misjon og kirke ikke bare er å utrydde fattigdommen, slik det er for en sekulær organisasjon. Men engasjementet er motivert ut fra Jesu ord og gjerning for at de fattige berøres av Guds rike og forsones med Gud og med hverandre (Espegren, 2008:7). Jørgensen mener at mennesker må få høre evangeliet når man ut fra kristent perspektiv praktiserer forvandlende utvikling, og at: ”...sannheten om Guds rike er det eneste som kan bringe orden i forholdet mellom sannhet og makt” (Jørgensen, 2007:24). Han er ikke imot at bistand og diakoni inneholder elementer som rettferdighet, bærekraft og empowerment, men mener at viss maktesløsheten har med ”religiøse prosesser og syndige systemer” å gjøre, så kan bare kraften i evangeliet skape forvandling. Diakoni som endringsprosess vil i motsetning til en empowermentprosess, være motivert av at mennesker vender seg til Gud, i tillegg til å skulle skape endring ved at mennesker løses fra undertrykkelse og nød.

Selv om Normisjon skiller tydelig mellom det menighetsbyggende arbeidet og bistandsprosjektene, tar misjonærene med seg kristne verdier og menneskesyn i det diakonale bistandsarbeidet. I Kirkens Nødhjelp er det derimot ingen krav til at de regionalt ansatte i utarbeidet må ha et kristent livssyn, foruten at man respekterer Kirkens Nødhjelps verdigrunnlag¹¹. Tønnessen påpeker at det (høsten 2006) finnes buddhister i utarbeidledelsen, humanetikere på mellomledernivå og muslimer i stillinger ved hjemmekontoret og ute (Tønnessen, 2007:261). Dette understrekes også med det skapelsesteologiske grunnlaget for den globale strategiplanen; menneske først, kristen så, der den internasjonale diakonien først og fremst er blitt medmenneskelig tjeneste, deretter trosbasert (Tønnessen, 2007:252).

Vil det da være noen forskjell i det diakonale bistandsarbeidet til Normisjon og Kirkens Nødhjelp? Tsele sier at kirkens bistand bare er sann om den bringer inn trosinspirerte motiv i arbeidet, der verdighet og mennesket som subjekt i eget liv er det sentrale, og mener at et kristent perspektiv i utviklingsarbeid innebærer en lidenskapelig involvering i menneskene (Tsele, 2001:209). Kirkens Nødhjelp beskriver sine bistandsprosjekt som diakoni, og beholder dermed forståelsen av dette som en viktig del av kirkens kall til tjeneste (Nordstokke, 1994:85). Det understrekes for arbeidet i Mali, at Kirkens Nødhjelp som trosbasert organisasjon møter respekt og godvilje i et muslimsk land (Country Programme Plan, 2005-09). Det viser at verdiene og den diakonale identiteten bevares i Kirkens Nødhjelp som organisasjon, selv om ikke de ansatte har noen motivasjon i å fremme Guds rike, men først og fremst er motivert for å utrydde fattigdommen. Den diakonale gjerningen er aldri taus sier Nordstokke, men en klar identitet taler for seg (Nordstokke, 2008:5).

Empowerment kan sees på som Guds kraft til alle kristne (LWF, 2004:35). Fretheim/Lindvig sier at handling og bønn må bli ett, for: ”Vår kamp og vårt håp for en bedre verden er også forankret i en livsorientering – en tro på Gud som skaper og på mennesket som Guds skaperverk” (Fretheim/Lindvig, 2004:125). Troen på ”Guds empowerment”, vil være noe misjonærene i Normisjon bestemt vil ta med seg i bistandsarbeidet, men som for de ansatte i Kirkens Nødhjelp vil avhenge av den enkelte ansattes personlige tro.

¹¹Kirkens Nødhjelp (2005). *Jobb i Kirkens Nødhjelp?* (online). URL: <http://www.nca.no/article/articleview/34/?TreeMenu=46>

5.3 Deltakelse

I dette kapitlet ser jeg på hvordan Normisjon og Kirkens Nødhjelp tilrettelegger for kvinners deltakelse som metode for empowerment. Jeg drøfter også hindringer for maliske kvinners deltakelse.

5.3.1 Normisjon

Overordnet strategi

Normisjon understreker at skal en utviklingsprosess være levedyktig, må den baseres på lokale ressurser og mottakeres deltakelse i planlegging, styring og gjennomføring. ”Ved å sikre målgruppens deltakelse på alle stadier, kan en utviklingsprosess virke innenfra og dermed på sikt bli opprettholdt, også etter at støtte utenfra er opphørt” (Strategidokument for bistandsarbeidet, punkt 4.3). Deltakelse av målgruppen på alle nivå i et prosjekt sees altså som avgjørende for at en utviklingsprosess skal virke innenfra, ”power within”, og indikerer deltakelse som en viktig metode for mål om empowerment.

Helsehagen

Aktiv deltakelse av lokalbefolkningen i alle faser av planleggingen og gjennomføringen av aktivitetene er viktig i Helsehagenprosjektet. Det kreves egeninnsats i alle aktiviteter, enten i form av arbeidskraft eller betaling av egenandel for tekniske hjelpemidler, for å skape større eierforhold og ansvarsfølelse for aktørene (Prosjektplan Helsehagen, 2005-09).

Prosjektet har bygd opp organisasjonsstruktur med grasrota, der aktørene organiserer seg og samarbeider i lokale utviklingskomiteer, CLDV (Comité local de développement). I tillegg finnes undergrupper av disse med egne kvinne- og manngrupper, hvor man deler informasjon, kompetanse og erfaring (Årsplan Helsehagen, 2008). Det hevdes at kvinners deltakelse i de lokale utviklingskomiteene vil øke deres medbestemmelse og respekt (Prosjektplan Helsehagen, 2005-09:13), og kan dermed bidra til ”power with”, som Rowlands beskriver makten ved å stå sammen (Rowlands, 1998), samt ”power within”. Likevel har det vært et problem at kvinner er sammen med menn i de lokale utviklingskomiteene, sier den mannlige jordbrukskoordinatoren, fordi kvinner etter malisk kutyme ikke uttaler seg i en forsamling med menn. Dermed vil heller ikke deltakelsen føre til empowerment (Hannan, 2003), men kanskje undertrykke kvinnene ytterligere, dersom mennene har ”power over”, negativ makt over kvinnene (Rowlands, 1998). I egne kvinnegrupper derimot kan kvinnene

oppnå selvtilitt, ”power within”, til å uttrykke sine behov og ta beslutninger, slik at deltakelse som metode fører til både individuell og kollektiv empowerment.

Dette kan sette i gang en empowermentprosess, der kvinnene gjennom økt selvtilitt og styrke i samholdet, får økt frimodighet til deltakelse i utviklingskomiteene. Komiteene i hver landsby får oppfølging og opplæring i organisasjonsbygging, noe som indikerer at prosjektet har en viktig støtte og tilretteleggingsfunksjon i prosessen (Rowlands, 1995). På fellesmøtene to ganger i året, skal to personer fra hver landsbykomité være representert, hvorav en av dem skal være en kvinne (Årsplan Helsehagen, 2008). Her vil også kvinnenes deltakelse som metode for empowerment avhenge hvor langt de er i empowermentprosessen, om de våger å ta ansvar og beslutninger.

Det tas hensyn til hva kvinnene selv har lyst og mulighet til å gjøre i planlegging av inntektsaktiviteter, før det bestemmes hva som kan gjennomføres (Prosjektplan Helsehagen, 2005-09). Dette betegner ressursorientert empowermenttilnærming (Slettebø, 2000), der det fokuseres på de ressurser og erfaringer kvinnene allerede har. Noen kvinner har ytret ønske om å få opplæring til å bruke symaskin og lære såpeproduksjon for å skaffe seg inntekt, noe som planlegges for 2008 (Årsplan Helsehagen, 2008). Dette indikerer empowerment som metode gjennom brukermedvirkning (Slettebø, 2000), der kvinnene har fått tro på at de kan, ”power within”, og styrke i fellesskapet, ”power with”, til å handle og ta initiativ til inntektsaktiviteter de ønsker å utføre, mens prosjektet følger opp med kursing og oppstartshjelp.

PSAT

Deltakelse er også hovedstrategi i PSAT-prosjektet, der den lokale bærekraften skal sikres gjennom at prosjektet er pådriver og rådgiver, men ikke setter i gang aktiviteter uten en lokal part som ansvarlig. Det understrekes at dette innebærer sensibilisering og ansvarliggjøring som sentrale aktiviteter, både ovenfor lokalbefolkningen, landsbyledere og myndigheter på alle nivåer (Prosjektplan PSAT, 2006-10:16).

Maliere preges fortsatt av kolonitiden, forteller den kvinnelige misjonæren i Tambaga, da de ble vant til å bli fortalt av de hvite hvordan ting skulle gjøres. Som nye misjonærer fikk de merke dette, fordi alle spurte hva misjonærpåret skulle gjøre. Mens de derimot spurte hva befolkningen ville de skulle gjøre, og markerte dermed en empowermentsorientert tilnærming

til lokalbefolkningen, slik Starrin uttrykker det horisontale møte, basert på likeverd og respekt (Starrin, 2007:67).

PSAT-prosjektet ble basert på undersøkelser og møter med landsbybefolkningen og styresmakter, men særlig ble evalueringen av pilotprosjektet og møter med lokale og sentrale myndigheter vektlagt. Det heter at i PPSAT ble man bevisst at: "...et godt samarbeid med myndighetene er det mest avgjørende for å sikre varig bærekraft i arbeidet" (Prosjektplan PSAT, 2006-10:9), og videre understrekes det at "Deres anbefalinger og prioriteringer veier tungt" (Prosjektplan PSAT, 2006-10:6). I evalueringen av PPSAT konstanteres det derimot at de dokumentene som forelå, ikke ga mulighet til å analysere i hvilken grad befolkningen var involvert på det tidspunkt prosjektideen oppstod, men at det ble observert at kontakten med målgruppen var god (Evalueringsrapport PPSAT, 2004). Det kan stilles spørsmål om kvinner deltok på landsbymøter i planleggingsfasen, og i tilfellet er det tvilsomt at deltakelsen i et forum med menn hadde noen empowermenteffekt.

Likevel sier misjonæren i Tambaga at det var grasrota som ønsket mølledriften, og også i årsrapporten fra 2006 understrekes kvinnenenes ønske om å installere møller, fordi stamping av korn er en tung arbeidsoppgave (Årsrapport PSAT, 2006). Dette tyder på at kvinnene ble spurt og inkludert i planleggingsprosessen, og indikerer deltakelse som metode for empowerment. Selv om mølledriften var den aktiviteten som kom dårligst ut i evalueringen av pilotprosjektet, med kun 45 % suksessfaktor grunnet manglende organisering og dårlig forvaltning, fortsettes likevel aktiviteten i PSAT-prosjektet. Dette betegner brukermedvirkning som metode for empowerment (Slettebø, 2000:78), der kvinnenenes ønske og behov blir anerkjent, tross dårlige resultater, og 9 møller er i funksjon ved utgangen av 2007 (Årsrapport PSAT, 2007). Kvinnene i lokalsamfunnet velger kvinnegrupper som fører tilsyn og organiserer driften, et kollektivt samarbeid som kan gi styrke og makt, "power with", til kvinnene som gruppe (Rowlands, 1998).

På mange måter henspeiler mølledriften en empowermentprosess slik Slettebø beskriver den (Slettebø, 2003), der kvinnene deltar gjennom hele prosjektprosessen: Planlegging, gjennomføring og evaluering. Kvinnene gis mulighet til å bruke og forbedre sine evner i kvinnegruppene, nå egne mål, få tro på seg selv og sin kompetanse, "power within" for å bedre livskvaliteten for seg selv og andre. Prosjektet bidrar kvinnegruppene med anskaffelse, installering og kursing for organisering og drift av møllene. Mølledriften synes derfor ikke å være noen ovenfra-nedad prosess, noe Rowlands fremhever som nødvendig for å oppnå

empowerment (Rowlands, 1995:105). Mølledriften er kanskje den aktiviteten i PSAT-prosjektet som tydeligst synliggjør empowerment som metode i kvinnearbeidet. Misjonæren i Tambaga mener også at lokalbefolkningen er mest deltakende i aktivitetene tilknyttet brønnutbedring og mølledrift, og beskriver disse aktivitetene som særs viktige for prosjektet. I motsetning til det forebyggende helsearbeid, påpeker hun at disse aktivitetene gir konkrete målbare resultater, noe som lettere skaper tillit og motivasjon hos befolkningen.

5.3.2 Kirkens Nødhjelp

Overordnet strategi

Deltakelse er en av fem verdier som er fundamentet i Kirkens Nødhjelps sitt arbeid:

”Deltagelse har sitt grunnlag i oppfatningen om at Gud har gitt alle mennesker ansvar både for sine egne liv og for utformingen av samfunnet. Ved å gjøre dette har Gud satt begrensninger for maktutøvelse som krenker menneskers verdighet og frarøver mennesket ansvaret for eget liv” (Global Strategiplan, 2005-09:6).

Her blir deltakelse satt i et diakonalt perspektiv, ved at det er Guds vilje og ønske at mennesker ansvarliggjøres for eget liv og til å delta samfunnsliv, og deltakelse er ett av tre punkt på Kirkens Nødhjelps dagsorden for felles handling (Global Strategiplan, 2006-09).

Kirkens Nødhjelp i Mali

I Mali relateres kvinners deltakelse særlig til temaet for sivil samfunn for godt styresett. Det er satt konkrete mål for at kvinner skal bli ”empowered”, som å øke antall kvinner i lokale råd og styrer med 50 %, og at 50 % kvinner og menn skal kjenne til valgprosedyrer. Et annet mål er å få mer lik kjønnsrepresentasjon i beslutningsstrukturer på lokalt nivå, ved å øke kvinners deltakelse i lokalvalget i 2009 med 50 %, oppnå 25 % kvinnelige kandidater til valget, og få kvinner og kvinneorganisasjoner til å delta i offentlige debatter om lokal utvikling. Dette skal oppnås gjennom empowermentstrategier i alfabetisering, trening og opplæring om valgprosedyrer og kampanjevirkosomhet (Country Programme Plan, 2005-09). Disse strategiene bygger dermed på deltakelse og inkludering, og informasjon og læring, faktorer Verdensbanken fremhever som viktige for empowerment (World Bank, 2002:14).

Maliske kvinner har som samfunnsborgere demokratisk rett til valgdeltakelse, men hindres av tradisjonelle og kulturelle holdninger og normer. Det kan likevel stilles spørsmål om konkrete resultatmål for økt deltakelse av kvinner i politikk og styrer fører til empowerment. Midler og

metoder for empowerment som kunnskap og opplæring om valgprosedyrer, alfabetisering og oppmuntring til valgdeltakelse, kan selvfølgelig bidra til å gi kvinner makt. Særlig vil støtte til kvinneorganisasjoner være en viktig metode, der kvinnene gjennom samholdet kan få makt, ”power with”, økt selvtillit, ”power-within”, og mer handlingsmakt, ”power-to” (Rowlands, 1998). Det er imidlertid en grense for hvor mye bistandsarbeidere kan involvere seg i empowermentprosessen, fordi som Rowlands understreker (Rowlands, 1995), skal ikke empowerment være en ovenfra-nedad prosess. Også Oxfall/Baden påpeker at kvantitative mål for kvinners deltakelse i politikk er utilstrekkelig for å måle kvinners empowerment, det må også måles gjennom kvalitet på deltakelsen og måten det blir utført (Oxfall/Baden, 1995:16). Utviklingsprogram skal støtte kvinners individuelle og kollektive empowerment og oppmuntre til deltakelse og beslutningstaking, men sann empowerment handler om at kvinnene selv er kritiske til egen situasjon og handler (Oxfall/Baden, 1995:6). Dette gjelder egentlig all deltakelse med empowerment som mål, men faren for å feile er kanskje større når det settes konkrete resultatmål, fordi man som bistandsarbeider lett kan bli mer opptatt av resultatene i seg selv enn kvinnes egen prosess.

Dessuten er det fare for å fremskynde prosessen i et prosjekt med kort tidsperspektiv, der man ikke har tid til å la kvinnene selv føre an empowermentprosessen (Hannan, 2003:6). Resultatet kan dermed bli at man oppnår de prosentvise målene om økt kvinneandel i valgdeltakelse og styrer, men at prosessen ikke fører til empowerment for kvinnene selv. Likevel handler heller ikke empowerment av kvinner om at kvinnene alene er ansvarlige for endringsprosessen, men at bistandsorganisasjoner skal støtte og tilrettelegge (Strandberg, 2002:5).

For å bidra til bærekraftig utvikling for miljø og klima, er Kirkens Nødhjelp dessuten involvert i et prosjekt for installering av solpanel i Timbuktu-regionen, i samarbeid med partnerorganisasjonen AMADE og ressurspartneren Barefoot College i India. Barefoot College har utviklet et hjelp til selvhjelp program der de bruker lokale solingeniører, basert på Ghandis ideologi om å ha tro på hva folk i landsbyene kan og utnytte kunnskapen deres. Fem kvinner fra de tre landsbyer i Timbuktu-området; Tassakane, Tindjambane og Djeïguelia, har fått seks måneders opplæring i India om drift av solcellepanel, som de har installert i sine landsbyer. Kvinner prioriteres fordi de er mer bofaste og lojale til landsbyene, noe som dermed sikrer bærekraften og at kompetansen forblir i landsbyen (Kirkens Nødhjelp, 2008a). Metoden har dermed en ressursorientert tilnærming til empowerment (Slettebø, 2000), ved at man har tro på kvinnes egne ressurser og evner.

En solenergi komité i hver landsby får alfabetiseringskurs og ledelsesopplæring, og skal vedlikeholde og reparere solpanelet og utstyret, i tillegg til å samle inn en liten avgift hver husstand betaler for å ha solcellepanel. Kvinnene som solingeniører får ”større status, innflytelse og selvrespekt”, sier en ansatt ved regionskontoret i Mali (Kirkens Nødhjelp, 2008a). Prosjektet fører til at kvinnene ansvarliggjøres, får mer selvtillit, tro på seg selv og sine egne evner, ”power within”, komponenter Gutiérrez/Parsons/Cox beskriver som viktige i empowermentprosessen (Gutiérrez/Parsons/Cox 1998). Kvinnene får midler i form av kunnskap, kompetanse og inntekt, som øker deres kontroll over ressurser, ”power to”, i tillegg til at samarbeidet kan gi kvinnene makt forstått som ”power with”.

Kirkens Nødhjelps samarbeidspartner AMADE driver dessuten et prosjekt med multifunksjonelle plattformer i Timbuktu. En ansatt i Kirkens Nødhjelp forklarer at dette er en generator, som kombineres med en annen maskin, for eksempel en vannpumpe, en mølle eller noe annet som trenger energi. Hensikten er at plattformen kan fungere som en potensiell inntektskilde for kvinnene, for eksempel ved å male korn, i tillegg til den er tidssparende og frigir tid til andre inntektsaktiviteter og utdanning. Dessuten har det vist seg at kvinner som deltar i slike prosjekt får en høyere status i lokalsamfunnet. I 2006 var fem slike plattformer i virke og 25 personer deriblant 20 kvinner, hadde fått skrive og lesekurs og ledelsestrening for å danne styrekomiteer (Annual Report, 2006). I løpet av 2007 ble ytterligere fire nye plattformer installert, og styrekomiteene sluttet seg til en mikrofinansinstitusjon for å bli mer selvstendig fra NCA/AMADE (Annual Report, 2007). Dette kan bidra til større ansvarliggjøring og ”power with”, der komiteene kan få mer makt og styring, og viser brukervedvirkning som empowermenttilnærming (Slettebø, 2000). Det er grunnlag for en empowermentprosess, der kvinnene får ”power to” gjennom midler og ressurser som tid og inntekt, anerkjennelse fra landsbyen skaper ”power within”, tro på seg selv og egne evner.

5.3.3 Utvidet drøfting

Hindringer for kvinners deltakelse

Kvinner i Mali blir ekskludert fra deltakelse både i hjemmet og i samfunnet. Menn tar beslutninger om husholdningssaker og offentlige saker uten å rådføre seg med kvinnene, men kvinnene har en viss selvstendighet i de arbeidsoppgavene som blir sett på som kvinnens (Sida, 2004:51). Til tross for at Mali er et demokratisk samfunn har kvinner liten makt i det offentlige liv, og blir heller ikke i et makroperspektiv anerkjent som økonomiske aktører for

deres arbeidsinnsats i hjem og jordbruk. MPFEF (Ministère de la Promotion de la Femme de l'Enfant et de la Famille), Departementet for kvinner, barn og familie i Mali hevder i en rapport om kvinners situasjon at hindringer for kvinners deltakelse i beslutninger handler om tradisjonelle holdninger mellom kvinner og menn, lover og regler, at autoriteter er uoppmerksomme på kjønnsproblematikken og den høye analfabetismen (MPFEF, 2002:24).

Kvinnens deltakelse er viktig sier Karl, fordi et demokrati bare er sant når det er basert på lik deltakelse av kvinner og menn i styring og bestemmelsesprosesser (Karl, 1995:1). Dessuten mener hun utviklingsmålene ikke kan nås uten kvinners fulle deltakelse, samt det vil bidra til nye perspektiver i den politiske prosessen og organiseringen av samfunnet. I høringsuttalelsen til St. meld nr 11¹², påpeker Kirkens Nødhjelp at meldingen burde inneholde et punkt om at kvinner og menn skal delta på like vilkår i politikken. Ettersom kvinner ekskluderes i beslutninger som angår dem selv, mener Kirkens Nødhjelp at flere tiltak må rettes mot årsaker og barrierer som hindrer deres deltakelse (Kirkens Nødhjelp, 2008b).

I det offentlige rom hindres maliske kvinner av analfabetisme, fattigdom og sosiale restriksjoner som å tie overfor menn, noe Sida mener er paradoksalt når så mange kvinner er aktive i kvinnegrupper, som burde vært en større kilde til maktinnflytelse (Sida, 2004:47). Det understrekes at antall kvinnegrupper og assosiasjoner (NGOs) øker, men at de fungerer som atskilte rom for feministiske spørsmål, og kvinnene blander seg ikke inn i beslutninger om viktige offentlige spørsmål. Bistandsorganisasjonene burde kanskje i enda større grad anerkjenne potensialet i kvinnegruppene for å nå mål om empowerment, og styrke og støtte kvinnene til å kjempe sammen, ”power with”, i et mannsdominert lokalsamfunn. Miljø- og utviklingsminister Solheim, hevder dessuten at effekten vil være større for å skape endring i samfunn, ved å støtte modige kvinner i middelklassen og blant intellektuelle, og hevder man tidligere har tatt feil med å fokusere kun på de aller fattigste (Amundsen, 2008). Disse kvinnene kunne vært pådrivere for kollektive empowermentprosesser som igjen kunne bedre situasjonen for de fattigste kvinnene.

Utdanning og alfabetisering

Både Normisjon og Kirkens Nødhjelp er innforstått med at alfabetisering og utdanning er avgjørende for å sikre kvinners deltakelse. PSAT- og Helsehagenprosjektet til Normisjon har mål om at minst 50 % kvinner deltar i alfabetiseringen, som danner grunnlaget for andre

¹² St. meld nr 11, 2007-08: På like vilkår: Kvinners rettigheter og likestilling i utviklingspolitikken.

postalfabetiseringsaktiviteter. Kirkens Nødhjelp satser spesielt på utdanning for jenter i regionen Kidal, der NCA/PADDECK støtter ti grunnskoler (Annual Report, 2007), og arbeider for å; øke forståelsen for jenters rett på skolegang, opprettelse av skolekantiner, separering av gutter og jenter i småskolen, bruk av kvinner som rollemodeller, kjønntrening for lærere og få kvinnelige ledere inn i skolestyrer (Annual Report, 2006). Dessuten vektlegges alfabetisering som base i program som solcellepaneldriften og kvinners deltakelse i sivilsamfunnet. En av de ansatte i Kirkens Nødhjelp i Mali sier at utdanning og kunnskap er helt vesentlig for å skape utvikling og endring, og påpeker at utdannede kvinner blir mer respektert. Norads resultatrapport om bistand fremhever mødres utdanning som den faktoren med størst effekt på fattige og deres mulighet til å komme seg ut av fattigdommen. Grunnen er at utdanning ikke bare styrker kvinnens stilling i familien, men gir ringvirkninger for barna, som får forbedret helse og utdanningsmuligheter, i tillegg til at utdanning bidrar til at barneantallet reduseres og arbeidsinntekten stiger (Norad, 2007:54).

Malisk kultur og tradisjon hindrer jenters skolegang, siden de skal giftes bort er det ”bortkastede” penger, og dessuten er familien ofte avhengig av jentene til jordbruksarbeidet og passe søsken. Kevane viser også til at utdannede kvinner har vanskeligere for å få jobb, de tjener mindre enn menn, og foreldre kan tenke at en utdannet jente lettere vil sette seg i opposisjon mot deres valg av ektemann (Kevane, 2004). I tillegg frykter foreldre i Mali for å sende jentene i primærskolen, på grunn av at harselering og seksuelt misbruk fra andre elever og lærere er utbredt (Sida, 2004:56). Dermed er det mange hindringer å imøtegå, når man skal tilrettelegge og fremme jenter og kvinners rett til utdanning.

Aboum mener at jenters verdi i familien og samfunnet må bli anerkjent som noe mer enn barneoppdrager og omsorgstakere, og at holdningsendring gjennom utdanning og sosialpolitikk kan oppmuntre jenter og kvinner til full deltakelse i samfunnsutvikling (Aboum, 2001:127). Alfabetisering av voksne kan medvirke til at foreldrene innser viktigheten av at barna får skolegang, i tillegg til at de selv styrkes til å være deltakende i samfunnslivets avgjørelser. White/Killick mener det er naivt å få kvinner til å bruke deres begrensede tid til å delta på alfabetiseringskurs, uten at man finner andre utveier for å minske arbeidsbyrden (White/Killick m.fl., 2001). Kvinners deltakelse i sivilsamfunn, innteksaktiviteter og andre aktiviteter vil kreve at kvinnene får redusert arbeidsbyrde i det daglige arbeidet. For å skape forståelse for at kvinner må få frigjort tid til å delta og reduserte arbeidsoppgaver, er dermed sensibilisering av menn nødvendig, noe som er tema i neste kapittel.

5.4 Sensibilisering

I dette kapitlet tar jeg for meg sensibilisering som metode for empowerment. Sensibilisering er ikke et ord som brukes på norsk, men siden Normisjon bruker begrepet konsekvent i sine dokumenter, velger jeg å bruke det her. Ordet er nok opprinnelig oversatt fra fransk, hvor ”sensibilisation” kan bety å vekke interesse hos en person eller gruppe. Kirkens Nødhjelp bruker begrepet på fransk, men benytter bevisstgjøring som begrep på norsk. I prosjektplanen for Helsehagen beskrives sensibilisering som bevisstgjøring, motivasjon og kunnskapsformidling (Prosjektplan Helsehagen, 2005-09:2). Jeg forstår sensibilisering her som det å gjøre mennesker oppmerksom på noe, formidle informasjon, bevisstgjøre og oppmuntre. Jeg drøfter sensibilisering særlig i forhold til menn og kjønnsbasert vold problematikken i arbeidet i Mali.

5.4.1 Normisjon

Helsehagen

Sensibilisering er den viktigste oppgaven i Helsehagenprosjektet, siden analfabetismen er høy og kunnskapen om temaene helse, jordbruk og ernæring er lav (Prosjektplan Helsehagen, 2005-09). I landsbyene drives sensibilisering om helse og hygiene, kunnskapsformidling om ernæring, dyrking av frukt og grønnsaker og bruk av tekniske hjelpemidler. Sensibilisering og kunnskap styrker individ og gruppers kompetanse og evner til at de selv ser muligheter og hindringer i samfunnet, slik Slettebø betegner empowerment som en bevisstgjøringsprosess (Slettebø, 2000). Sensibilisering og motivering er essensielt i alt arbeid, sier jordbrukskoordinatoren i Helsehagenprosjektet, særlig for å skape holdningsendringer i forhold til kultur, tanker og tradisjon som undertrykker kvinner, noe som må skje litt etter litt og er en vanskelig langtidsprosess.

Avhengig av hvilket tema det skal sensibiliseres og opplyses om, varierer det om man samler hele landsbyen eller separerer kvinner og menn til møter (Prosjektplan, Helsehagen, 2005-09). Dermed tilrettelegges det for at kvinner kan være deltakende og stille spørsmål, gjennom separate sensibiliseringsmøter som bidrar til kollektiv deling av erfaring, en viktig komponent i empowermentprosessen mener Gutiérrez/Parsons/Cox (Gutiérrez/Parsons/Cox, 1998:4).

Hvilken rolle spiller det så for likeverdet i dialogen med kvinnene, dersom sensibiliseringen utføres av menn, slik som den mannlige helsekoordinatoren. Blir det en enveis dialog der han

har ”power over”, eller har kvinnene tillit til han og våger å tenke kritisk og spør, i en frigjørende dialog (Freire, 1999). I årsrapporten fra 2007 sies det at informasjon og sensibilisering vil bli lettere i fremtiden, fordi befolkningen nå kjenner koordinatoren og stoler på han (Årsrapport Helsehagen, 2007). Dette kan indikere at informasjon og sensibiliseringen tidligere ikke har nådd frem eller hatt empowermenteffekt for kvinnene.

Det henvises til at samfunnet er konservativt og tradisjonelt, med sterkt atskilte og definerte arbeidsoppgaver for menn og kvinner, der menn tar alle beslutninger (Årsrapport Helsehagen, 2007). Holdningsendring av menn er vanskelig men avgjørende, sier jordbrukskoordinatoren, for det hjelper lite om kvinnene er motivert for aktiviteter, viss mannen kontrollerer og holder henne hjemme for å dyrke, lage mat og passe barna. Den kvinnelige misjonæren i prosjektet ser imidlertid begrensninger for hva prosjektet kan bestemme over av lokale tradisjoner, og påpeker at holdninger ikke forandres i løpet av en fem års prosjektperiode. Målet med sensibiliseringen og kunnskapsformidlingen er uansett at prosesser settes i gang, og at aktiviteter kan videreføres også etter prosjektslutt (Årsrapport Helsehagen, 2006). Misjonæren sier hun håper kvinnene tar med seg kunnskapen de har lært om dyrking og ernæring, noe hun innrømmer er en utfordring i praksis.

PSAT

PSAT-prosjektet fremhever at sensibilisering og ansvarliggjøring av lokalbefolkningen, landsbyledere og myndigheter er sentrale aktiviteter for å sikre bærekraftig utvikling (Prosjektplan PSAT, 2006-10). Mangel på kunnskap og utdanning understrekes som årsak til dårlig organisering og hindring for utvikling (Årsrapport PSAT, 2006). Kunnskap og kompetanseoverføring prioriteres også ovenfor prosjektansatte, som driver sensibilisering om helse, omskjæring, Hiv/aids, under- og feilernæring og hygiene.

Lokalbefolkningen og myndighetene oppfordret selv PPSAT til å starte sensibilisering om omskjæring av kvinner og familieplanlegging, noe helseteamet i Tambaga og pilotprosjektet startet i samarbeid med et Plan finansiert prosjekt (Prosjektplan PSAT, 2006-10). Den kvinnelige misjonæren i Tambaga forteller at det er vanskelig å være i et land hvor kvinners menneskeverd ikke er akseptert som i Norge. I Norge ser man på omskjæring som grusomt, mens det i Mali er en del av hverdagens tradisjon, og hun mener at skal man kunne gå inn i dette og inn i andres liv, krever det at man først har funnet seg selv og er bevisst. Det viktige med sensibiliseringen sier hun, er å spørre kvinnen hva som skjer med kroppen når hun

omskjæres, for det blir feil som hvit kvinne å si at omskjæring ikke er bra. Dette viser empowermenttilnærming i deltakelsesmetode, der dialogen er preget av likevekt og tillit og kvinnene oppfordres til å reflektere og analysere egen situasjon (Gutiérrez/Lewis, 1999).

Misjonæren i Tambaga fremhever også sensibilisering av menn som særskilt viktig i kvinnerettet arbeid, ettersom mannen ønsker respekt og har makt over kvinnen må han inkluderes. Mannen er bindeleddet sier hun, og skal man for eksempel få kvinnene til å komme til helsesenteret for vaksinerings av barna eller svangerskapskontroll, er det han som betaler og derfor han man må henvende seg til. Kvinner reflekterer ikke selv forteller misjonæren, men henvender seg alltid til mannen, og hun spør seg om det er fordi kvinnene ikke vil, ikke tyr til eller har noen rådighet til.

5.4.2 Kirkens Nødhjelp

Akkurat som Normisjon fremhever Kirkens Nødhjelp mål om bevisstgjøring og informasjonsutveksling for alle program, gjennom trening, alfabetisering og tilrettelegging. Bevisstgjøring er særlig viktig i forhold til temaet Hiv/Aids, hvor det sensibiliseres om risiko og prevensjon, for å redusere stigmatisering og diskriminering, og bedre omsorg og støtte til Hiv/Aidssmittede, foreldreløse barn og enker (Country Programme Plan, 2005-09). Målet er empowerment av lokalsamfunnet, slik at lokalbefolkningen selv styrkes til å kjempe kampen mot Hiv/Aids. Indirekte og direkte makt kan fremkalle diskriminering og stigmatisering (Gutiérrez/Lewis, 1999:6), noe som Hiv/aidsrammede og spesielt kvinner utsettes for. Når hele lokalsamfunnet mobiliseres og bevisstgjøres, styrkes ikke bare de Hiv/aidsrammede, men empowermentprosessen sees i sammenheng med strukturelle forholdene i samfunnet som skaper hindringer og behandler mennesker ulikt, slik Askheim påpeker (Askheim, 2003:104).

Sensibilisering om kjønnsbasert vold

Sensibilisering, behandling og forebygging av kvinner som er utsatt for kjønnsbasert vold, særlig fistula, omskjæring og barneekteskap er sentralt i Kirkens Nødhjelps arbeid.

”Kjønnsbasert vold er innvevd i patriarkalske strukturer og ulike maktforhold mellom kvinner og menn, kultur, tradisjon og religion”, og er en hindring for likestilling (Global Strategiplan, 2005-09:29). Det er vanskelig å tallfeste omfanget av omskjæring, men maliske styresmakter hevder i en rapport, at 93,7 % kvinner mellom 15 og 49 år er omskjært (MPFEF, 2002:16). En jente som nekter eller ikke blir omskjært, vil kunne utsettes for diskriminering, bli utestengt av samfunnet, risikere ikke å bli gift og bringe skam og skade for familiens omdømme.

Tradisjonen med omskjæring er innarbeidet gjennom så mange generasjoner, forteller en ansatt i Kirkens Nødhjelp, og derfor er sensibilisering om omskjæring en tidkrevende og vanskelig prosess, og hun viser til at tross 25 år med sensibilisering i Mali er resultatene små. Hun understreker likevel nødvendigheten av å fortsette med enda dypere sensibilisering som viser konsekvensene av omskjæring. Omskjæring har etter hvert blitt mer medikalisert, og det finnes helsesenter og leger som utfører hygienisk omskjæring i Mali, men Kirkens Nødhjelp ønsker ikke forebyggende men rettighetsorientert fokus. Trening og temakvelder, skal sette kvinnene i stand til å utvikle sine evner og muligheter til å vitne om sine opplevelser av kjønnsbasert vold (Country Programme Plan, 2005-09). Partnerorganisasjonen "Pose ton Coteau" driver bevisstgjøring med en egen teatergruppe, som arrangerer teateroppsett og offentlige debatter på skoler (Annual Report, 2006).

I tillegg til omskjæring jobber Kirkens Nødhjelp med forebygging av barneekteskap, som kan medføre helseproblemer og særlig fistula, som er skader jenter får av tidlig fødsel fordi vagina ikke er fullstendig utviklet. En ny studie Kirkens Nødhjelp har utført i de nordlige regionene de arbeider, viser at 75 % kvinner giftet seg under 18 år, deriblant var 43 % mellom 15 og 17 år, og hele 32 % var under 15 år (AEN, 2007). Barneekteskap kan medføre alvorlige helseproblemer, bidrar til et høgt nivå av spedbarnsdødelighet og død ved fødsel, og er en fratakelse av jenters rettigheter (Annual Report, 2007).

Problemet er at selv om den legale minimumsalderen for å gifte bort jenter er 15 år, tillater likevel kutyme lover å gifte bort jentene enda yngre (Sida, 2004:53). Særlig praktiseres dette blant nomadefolkene tamashek i Gao og fulanerne i Mopti, og en ansatt i Kirkens Nødhjelp forteller om tilfeller, grunnet både fattigdom og kultur, der menstruasjonen fremskyndes slik at jentene kan giftes bort enda tidligere, faktisk helt ned i 9 års alderen. Folk forstår ikke hvorfor mange jenter får helseproblemer som fistula, og de fleste tror det er hun som har syndet mot Gud, og dette medfører stigmatisering av jentene. Derfor er det viktig å bevisstgjøre unge jenter om hvorfor slike helsemessige problemer oppstår, sier den ansatte i Kirkens Nødhjelp, og viser til at endring begynner å skje flere steder der unge jenter er interessert i å høre. Sensibiliseringen kan bidra til en empowermentprosess for jentene (Gutiérrez/Parsons/Cox, 1998:4), der de får selvforståelse, og minsket skamfølelse gjennom den kollektive erfaringen.

En rapport om Kirkens Nødhjelp og partnerorganisasjonenes erfaringer i kampen mot omskjæring i Mali, fremstiller omskjæring som fratakelse av kvinner og jenters rettigheter og

som viser kvinners undertrykte rolle i ekteskap, familie og samfunn (AEN, 2006:40). I rapporten hevdes at opplæring og bevisstgjøring alene ikke er nok til at jenter kan si nei til omskjæring, fordi det er de voksne som tar beslutninger. Derfor er kvinner som mødre, bestemødre, tanter og andre en enda viktigere målgruppe enn jentene selv, både fordi de har personlig erfaring med omskjæring, og har potensial til å skape holdningsendring blant gutter som jenter. Analfabetisme oppgis som årsak til at kvinner mangler kunnskap og informasjon, og bidrar til at maliske kvinner tror at alle verdens kvinner må gjennomgå omskjæring og ikke skjønner sammenhengen mellom helseproblemer og omskjæring (AEN, 2006:41). En annen målgruppe er de kvinnelige omskjærerne, som må bevisstgjøres om konsekvensene av omskjæring, men ettersom de kan miste sin inntektskilde og status, er dette vanskelig og må innebære at de gis alternative inntektsmuligheter (AEN, 2006:42).

Undertrykkende holdninger der kvinner blir stigmatisert og sykdom sees på som selvforskyldt synd eksisterer, fordi man ikke vet hvordan helse og kropp fungerer. Sensibilisering om kjønnsbasert vold og som metode for empowerment kan derfor ikke bare rette seg mot grasrota, men må ansvarliggjøre mennesker med makt på nasjonalt nivå (Parpart/Rai/Staudt, 2002:4). Kirkens Nødhjelp jobber med bevisstgjøring av lokalsamfunnet via media som radio og TV for å motarbeide sosial aksept, samt driver lobbyarbeid i forbindelse med nasjonale rammeverk og oppfølging av konvensjoner som Mali har anerkjent. Dessuten jobbes det for å skape holdningsendring hos menn og særlig religiøse ledere, en viktig målgruppe som har stor respekt blant folk og mulighet til å nå mange (AEN, 2006:43).

De nasjonale myndigheter arbeider ikke aktivt mot kjønnsbasert vold, fordi mange synes det er for tidlig med en lov mot omskjæring og frykter en kriminalisering av de som er omskjært, og derfor ønskes heller intensiv bevisstgjøring. Kirkens Nødhjelp derimot ser ikke noe motstridende i disse to måtene, og driver både bevisstgjøring og lobbyvirksomhet for lov (Annual report, 2006). Presidenten har vært redd for å miste stemmer og forsiktig, men siden han sitter sin siste periode håper mange at han likevel vil bidra til en lov. Omskjæringsproblematikken tydeliggjør hvordan negativ makt, ”power over”, bidrar til å holde kvinner undertrykt i samfunnet. Selv om lokalsamfunn, religiøse og nasjonale ledere bevisstgjøres og innser at omskjæring er helseskadelig og ikke religiøst betinget, er de likevel redd for å ytre sin mening, fordi de vil opprettholde sin maktposisjon. Dette viser hvor komplekst det er å jobbe med sensitive tema rotfestet i tradisjon, kultur og religion, og bekrefter at sensibilisering er en viktig men lang prosess, som på sikt kan gi strukturelle endringer.

5.4.3 Utvidet drøfting

Omskjæring og religion

Kirkens Nødhjelp gir i sin høringsuttalelse til St. meld nr 11¹³, uttrykk for at Stortinget bør utdype nærmere kvinnediskriminering relatert til kultur og religion. De mener kvinner som teologer eller islamske kvinneaktivister spiller en viktig rolle for å skape holdningsendring, når de utfordrer patriarkalske maktstrukturer og overgrep i sine samfunn, og trenger derfor støtte (Kirkens Nødhjelp, 2008b). Kirkens Nødhjelps rapport om omskjæring i Mali viser til sprikende meninger blant religiøse ledere både i muslimske, katolske og protestantiske miljøer. I det muslimske miljøet mener enkelte at Koranen ikke påbyr omskjæring. Noen mener at omskjæring er ”sunna”, en god praksis profeten Muhammed har fremmet, men rapporten viser imidlertid til at ”sunna” ikke er påbudt. Andre sier derimot at omskjæring er ”wajib”, et påbud gitt av profeten Muhammed (AEN, 2006:19). Rapporten viser til at i den katolske kirke er det enstemmighet om at omskjæring ikke er rekommandert i Bibelen, likevel er det kristne i Mali som utfører omskjæring, fordi de tror tradisjonen er i tråd med Bibelen og et kristent syn (AEN, 2006:21). I forhold til de protestantiske kirkene påpekes det at det ikke har blitt gjort noe studie på omskjæring eller uttrykt noen offisiell stilling til spørsmålet, men at det er enighet blant lederne om at det ikke finnes hentydninger til praksisen i Bibelen og evangeliene. I rapporten uttaler kun én pastor seg, lederen for menigheten Bamako Koura, som henviser til at noen kristne familier utfører den tradisjonelle praksisen, noe den protestantiske kirken aldri har gitt uttrykk for at kristne skal gjøre (AEN, 2006:22).

Ansatte i Kirkens Nødhjelp i Mali viser til rapporten og påpeker at selv om omskjæring fremdeles praktiseres både av muslimer og kristne, viser den at det jobbes mer aktivt mot omskjæring innenfor det muslimske miljøet enn det kristne. En misjonær i Normisjon beklager en slik konkludering, fordi rapporten bygger kun på uttalelsen til pastoren for den ene evangeliske kirken. Hun mener han uttaler seg vagt og gir et dårlig bilde av den protestantiske kirke, noe som blir stående som fellessyn for egentlig 36 protestantiske kirker og misjonsorganisasjoner, som er under paraplyorganisasjonen AGEMPEM¹⁴. Misjonæren mener at det finnes flere protestantiske kirker som jobber aktivt i kampen mot omskjæring.

¹³ Utenriksdepartementet (2008). St.meld. nr. 11 (2007-09). *På like vilkår: Kvinners rettigheter og likestilling i utviklingspolitikken*.

¹⁴ Paraplyorganisasjon for protestantiske kirker, misjonsorganisasjoner og assosierte medlemmer i Mali.

Dette bekreftes i et intervju med den kvinnelige lederen i den kristne kvinnebevegelsen AMAFEB, som forteller at det drives prosjekt mot omskjæring, og også den tidligere lederen i organisasjonen sier at arbeid mot omskjæring var ett hovedmål. Både innenfor det islamske og kristne miljøet jobbes det nok mer mot omskjæring enn det som fremkommer i rapporten, men likevel er det viktigste som påpekes, at både kristendom og islam fortsatt brukes feilaktig for å rettferdiggjøre opprettholdelse av praksisen.

Sensibilisering av menn

I Mali dominerer kjønns skillet der tradisjonelle og religiøse lover og normer gir retningslinjer for forholdet mellom mann og kvinne. Mannen har sin rolle som ektemann og muslimsk far, og kvinnen har behov for mannen som ektemann, far til barna og som kilde til den feminine prestige (Sida, 2004:8). Sida påpeker at i den maliske regjeringens handlingsplan for kvinner¹⁵, nevnes ikke menn eller kjønnsroller i samfunnet som hindringer for kvinners kamp mot fattigdommen i det hele tatt, kun kvinnens ”passivitet”, som et resultat av analfabetisme, tidsmangel, begrensede juridiske kjennskap, og den sosialkulturelle situasjonen med patriark (Sida, 2004:56). Det er liten anerkjennelse i det maliske samfunn for at menn med sin maktdominans i kvinners liv, også har ansvar for å endre kvinners situasjon og rettigheter.

Maktdominansen menn har over kvinner gjør at både Normisjon og Kirkens Nødhjelp fremhever sensibilisering av menn som vesentlig for å skape endring i kvinners liv. Rowlands understreker at empowerment av kvinner ikke er et eksplisitt kvinnetema, men handler om kjønn og endring av menn (Rowlands, 1998:30). Packer mener det ikke nytter å starte med kvinner på grasrotnivå, men fremhever inkludering og deltakelse av myndigheter, tradisjonelle og religiøse ledere og vanlige menn, som en nøkkel til suksess for å få slutt på omskjæring på grunn av deres maktinnflytelse for den offentlige mening (Packer, 2005:233). Dette jobber Kirkens Nødhjelp mye med både i forhold til kjønnsbasert vold og Hiv/aids.

Rapporten om omskjæring henviser til studier av Dr Simon Rye, som har sett på menns syn på omskjæring i Etiopia, og funnet tre viktige hovedlinjer: Menn blir sjelden oppmuntret til å si sin mening og opplevelse med omskjæring, omskjæring blir ofte feiloppfattet som en kvinnes problem, og folk tror at menn støtter kampen mot omskjæring mens de tenker at å motarbeide praksisen er å sette seg imot kulturen (AEN, 2006:42). Rapporten understreker

¹⁵ Gouvernement du Mali, 2002: ”Politique et plan d’action pour la Promotion de la Femme, de l’Enfant et de la Famille 2002-2006.”

derfor at menn må mobiliseres og få kunnskap, og møtesteder skapes der kvinner og menn kan diskutere både separat og sammen. Sæverås mener at sensibiliseringen av menn må skape holdningsendring ved å fremme gevinsten deres av å slutte med omskjæring, som at menn får fornøyde døtre og hustruer med god helse, bedre sex-liv, mindre komplikasjoner under fødsel, og mindre penger må brukes på medisinsk behandling. I tillegg må menn sensibiliseres om ansvaret sitt ut fra sin posisjon og makt, ettersom tar bestemmelser for døtre, hustruer og bestemødre, og overfører holdninger til sønnene (Sæverås, 2005:31). Menns dominerende stilling som ektemann og far, spiller inn for endring av kvinnenens situasjon.

Også St.meld. nr 11 løfter frem tiltak mot menn som fremmer deres interesser av endring i maktforhold mellom kvinner og menn, som nødvendig for utvikling og bedret livssituasjon (UD, 2008:15). Slik Hannan understreker dreier ikke empowerment seg nødvendigvis om en null-sum maktkamp, der kvinner får mer makt og menn mister sin makt, men det må fokuseres på gevinsten alle har av et endret maktforhold (Hannan, 2003:3). En ansatt for Kirkens Nødhjelp i Mali, sier at menn ofte frykter at kvinner får mer makt, fordi det er noe ukjent i samfunnet, og de ikke vil at kvinner skal få mer privilegier.

Etisk dilemma

Holdningsendring og sensibilisering i forhold til sterke tradisjonelle og kulturelle holdninger som i det maliske samfunn, innebærer alltid etiske spørsmål om i hvor stor grad man som bistandsarbeider skal involvere seg, og hvor grensen går mellom kultur og tradisjon og våre vestlige rettigheter. Nordstokke sier at hjelpearbeidere ikke alltid er bevisst sin maktposisjon og ubalansen i relasjonene, og mener det kan ha noe å gjøre med den idealistiske målsettingen deres (Nordstokke, 2008:5). Dahl mener at når bistandsarbeideren engasjerer seg i kampen mot sterke tradisjoner som omskjæring, og kjemper mot diskriminering og undertrykkelse, har man forlatt det kulturellevistiske syn (Dahl, 1989:48). Han understreker likevel at det å respektere et annet menneske ikke er det samme som å la det være i fred, men å føre en dialog der man må ha lov til å formidle det man tror på og mener er rett og sant, samtidig som man lytter til den andre part og vurderer hverandres krav, forpliktelser, håp og forventninger. Med andre ord er en empowermentsorientert dialog basert på gjensidig tillit og respekt (Starrin, 2007), viktig i all kommunikasjon og sensibilisering mellom bistandsarbeidere og lokalbefolkningen. I en empowermentprosess er det til sist det enkelte individ som er ansvarlig for eget liv, og som avgjør om bevisstgjøringen fører til handling mot urettferdighet i strukturelle forhold.

5.5 Samarbeidspartnere

I dette kapitlet vil jeg belyse Normisjon og Kirkens Nødhjelps bruk av samarbeidspartnere som strategi i arbeidet og metode for empowerment, og drøfter utfordringer med dette.

5.5.1 Normisjon

Overordnet strategi

Normisjon ønsker å inngå samarbeid med lokale kirker, organisasjoner, lokalsamfunn og myndigheter for å bedre levekår for undertrykte og minoritetsgrupper i befolkningen. Strategi og aktivitet skal tilpasses samarbeidspartner og mottakergruppes forventninger, slik at de kan videreføre og vedlikeholde aktivitetene (Strategidokument for bistandsarbeidet).

Helsehagen

I utarbeidelsen av prosjektplanen ble det tatt hensyn til kommuneplan og helseplan for Bafoulabé fylke, og det er inngått samarbeidsavtale med kommunen Tomora, blant annet i forhold til operasjonaliseringen av CSCOM og alfabetiseringsassistenten er ansatt av kommunen for å sikre bærekraft (Årsrapport Helsehagen, 2005). Det hevdes at dialogen med kommunen er god, og at det samarbeides for å løse problemer (Årsrapport Helsehagen, 2007), noe som indikerer tillit og respekt mellom samarbeidspartner og prosjekt, og beskriver partnerskap som metode for empowermenttilnærming (Slettebø, 2000). Helsehagenprosjektet vektlegger en organisasjonsstruktur med grasrota og de lokale utviklingskomiteene, noe jordbrukskoordinatoren sier er en utfordring ettersom befolkningen ikke skjønner organisering og nødvendigheten av regelmessige møter, for å diskutere og drøfte problemer før de oppstår.

PSAT

De lokale myndigheter i Tambaga og Kokofata kommune og sentrale myndigheter, er den viktigste samarbeidspartner for PSAT-prosjektet, og i 2006 ble det inngått samarbeidskontrakter for å sikre bærekraften. Helt siden pilotprosjektet har ordfører og kommune hatt driftsansvaret for helsesenteret og apoteket, i tillegg til å utbedre brønnene, følge opp alfabetiseringssentrene og rekruttere animatører. Dessuten skal aktiviteter samkjøres med myndigheter på fylkes og statlig nivå, særlig innen helse og alfabetiseringsdelen. Prosjektet skal fungere som pådrivere og rådgivere som bistår lokalsamfunnet i deres egen utvikling, og ikke ta rollen som ansvarlig part slik at den lokale bærekraften sikres (Prosjektplan PSAT, 2006-10). Ingen aktivitet startes derfor før

befolkningen har uttrykt sterkt behov for det, og det fins tilstrekkelig kompetanse, infrastruktur og økonomiske ressurser i lokalsamfunnet til at de selv tar ansvar for drift og vedlikehold (Årsrapport PSAT, 2006). Samarbeidspartnere, både myndigheter og lokalsamfunn, kjenner best til behov og ressurser, og deres deltakelse og meninger blir tatt med i planleggingen og utførelsen av prosjektaktiviteter, noe som indikerer en ressursorientert metode for empowerment i planleggingen av prosjektet (Slettebø, 2000), der prosjektet har en støttende og rådgivende funksjon. Den kvinnelige misjonæren i Tambaga mener det er essensielt i alt bistand og kirkearbeid å ha med seg motiverte lokalfolk, dersom arbeidet skal være bærekraftig. Når lokalbefolkningen er motivert, er villigheten og engasjementet for å skaffe finansielle ressurser og drive en aktivitet mye større, sier hun.

Samarbeidspartnere og prosjektet skal kjenne sine roller med en atskilt administrasjon, der prosjektet må ta i betraktning hindringer for bærekraftig utvikling, som samarbeidspartners mangel på økonomiske ressurser, kompetanse og manglende organisering (Prosjektplan PSAT, 2006-10:21). Det vektlegges å skape gjensidig tillit og ha et subjekt-subjekt forhold mellom partene, noe som betegner partnerskap og samarbeid som metode for tilnærming til empowerment (Slettebø, 2000:78).

Misjonæren i prosjektet påpeker at fordelene med å samarbeide med kommune og ordfører, er at de kjenner kulturen godt og har god lokal kunnskap. Hun fremhever de som viktige rådgivere for å unngå problemer og misforståelser, noe som er lett å overse etter en viss periode som utarbeider, da man tror man kjenner kulturen bedre enn man egentlig gjør. Dessuten sier hun at når kommune og ordfører organiserer og gjør noe bra, skapes tillit til befolkningen, som igjen gjør det lettere for myndighetene å innkreve skattepenger. Hun synes det er positivt at kommunen får æren og eierfølelse til prosjektet. Dette viser likeverd som metode for empowermenttilnærming, der man er bevisst på maktforholdet mellom samarbeidspartner og prosjektet, og ønsker å overføre mer makt til samarbeidspartneren (Slettebø, 2000:77). Misjonæren understreker imidlertid at ulempen er at man knyttes for sterkt til ordføreren, og derfor er det viktig å implementere hele kommunestyret i avgjørelser, for å unngå negativ makt, ”power over”.

Prosjektlederne i PSAT og Helsehagenprosjektet er uenige i hva som egentlig er den beste strategien for å sikre bærekraftig utvikling for lokalsamfunnet, og det har vært for tidlig i prosjektperiodene til å sammenligne resultatene. Det er tidkrevende å bygge organisasjonsstruktur fra bunn i et lokalsamfunn der demokrati og organisering ikke er

innarbeidet, noe Helsehagenprosjektet i stor grad har fått merke. Dermed kan det stilles spørsmål til om det er for omfattende organisasjon for et tidsavgrenset prosjekt på fem år. PSAT-prosjektet arbeider med å overlate mer av ansvaret til de lokale myndighetene, men også her vil det være spørsmål om kommunen har ressurser til å følge opp når prosjektet avsluttes.

5.5.2 Kirkens Nødhjelp

Overordnet strategi

Kirkens Nødhjelp fremhever samarbeid med partnerorganisasjoner som den viktigste strategi for rett ressursbruk, fordi de er i best stand til å møte fattige og utsatte menneskers behov og styrke deres rettigheter, noe som implisitt indikerer en god strategi for å nå mål om empowerment. Spesialiserte diakonale organisasjoner skal prioriteres som hovedpartnere, men der dette ikke er mulig som i et muslimsk land som Mali, er alternativene å samarbeide med andre trosbaserte organisasjoner eller nasjonalt innflytelsesrike organisasjoner i det sivile samfunn (Global strategiplan, 2005-09:34).

Kirkens Nødhjelp i Mali

I 1999 forandret Kirkens Nødhjelp sin samarbeidsmodell i Vest-Afrika fra å drive operasjonelt arbeid, selvdrevne prosjekt, til å støtte kommuner, nasjonale og lokale NGOs i desentraliseringsprosessen, der sivilsamfunnet involverer grasrota i samfunnsutviklingen. I 2007 jobbet Kirkens Nødhjelp med tre hovedpartnere i Nord-Mali, som utførte prosjekter innen lokal styring, utdanning, mat og vannsikkerhet og Hiv/aids. I tillegg drev Kirkens Nødhjelp to prosjekt i Kidal-regionen og ett i Gao-regionen, samt at de i Sør-Mali samarbeidet med en lokal NGO mot kjønnsbasert vold og for kvinners rettigheter. Kirkens Nødhjelp har som mål å benytte kun partnerorganisasjoner, men på grunn av mangel på kompetente organisasjoner i Nord-Mali, drives fortsatt noen operasjonelle prosjekt. I landprogrammet er kapasitetsbygging og styrking av partnerorganisasjonene et eget tema, deriblant å jobbe for implementering av kjønnsperspektivet i prosjekt og program. Partnerorganisasjoner arbeider ofte med lokale grupper, som kvinnegrupper, ungdomsassociasjoner, religiøse landsbyledere, i tillegg til at de samarbeider nært med lokale råd og andre myndighetsagenter. Det understrekes at gjennom årene i Mali har Kirkens Nødhjelp utviklet tillitsfulle relasjoner til både nasjonale og lokale styresmakter og

lokalbefolkningen, som bidrar til en forenklet lokal utviklingsprosess (Country Programme Plan, 2005-09).

Det fremheves som fordeler med partnerorganisasjoner at de kjenner den lokale konteksten godt, har kjennskap til eksisterende kvinnegrupper, og ofte et godt forhold til lokalbefolkningen. Selv om organisering er et kritisk element i samarbeidet, er det en fordel med små og fleksible organisasjoner (Country Programme Plan, 2005-09). Innflytelsen Kirkens Nødhjelp har på hvordan samarbeidspartner driver arbeidet varierer mye sier en ansatt i Kirkens Nødhjelp, men hun forteller at ofte er partnerne så avhengig av den økonomiske støtten at de tilpasser seg Kirkens Nødhjelps mål og strategier. De fleste partnerorganisasjonene har ikke andre eksterne donorer bortsett fra Kirkens Nødhjelp, noe som gjør dem sårbare og svake økonomisk, men likevel påpekes det at de siste årene har det vært en tendens til at flere organisasjoner nå prøver å finne alternativ støtte (Årsrapport, 2006). Dette indikerer en empowermenttilnærmet metode basert på tillit og respekt for hverandre, i samarbeidet med partnerorganisasjoner, der Kirkens Nødhjelp bidrar med støtte og kapasitetsbygging (Slettebø, 2000). Samtidig kommer ”power over” maktforholdet til uttrykk i forhold til økonomi og partnerorganisasjoners motivasjon for penger, som kan spille inn på likeverdet i samarbeidet. Likevel kan dette maktforholdet bidra til å ivareta Kirkens Nødhjelps mål og strategier for empowerment av kvinner på grasrotnivå, ettersom partnerorganisasjonene prioriterer å jobbe for Kirkens Nødhjelps mål og strategier fremfor å fremme egne målsetninger i arbeidet.

5.5.3 Utvidet drøfting

Utfordringer i samarbeidsforhold

Normisjons fordel med å drive operasjonelt prosjektarbeid er at de gjennom hele fasen driver opplæring, kurs og sensibilisering av egne ansatte i prosjektene. Dermed kan de påvirke måten de ansatte, for eksempel sykepleierne i PSAT-prosjektet, bør drive sensibilisering og opplysningsarbeid ut mot kvinnene, og påvirke til at de ivaretar en empowermenttilnærmet dialog i kontakten med lokalbefolkningen.

Kirkens Nødhjelp jobber også med kapasitetsbygging av partnerorganisasjoner og ønsker å styrke og motivere partnerorganisasjonene til å utføre arbeidet slik de ønsker. Likevel må de ha tillit til hvordan partnerorganisasjonene faktisk utfører arbeidet ut mot grasrota og kan ikke direkte styre hvilken metode partner velger. Det innebærer alltid en viss risiko for at mål for

empowerment av kvinner og en empowermenttilnærming i arbeidet ikke prioriteres, men vil være avhengig av holdninger de ansatte i partnerorganisasjonene har til kvinner.

En ansatt for Kirkens Nødhjelp i Mali sier at det er en utfordring at partnerorganisasjonene domineres av menn, som ikke alltid ser viktigheten av å rette arbeidet mot kvinner. Menn har ofte ledende stillinger i organisasjoner, og mye vil avhenge om deres motivasjon for jobben er å styrke egen posisjon og makt, eller om de faktisk er opptatt av å styrke kvinners situasjon og rettigheter. Holdningen deres til kvinner vil ha stor innvirkning på dialogen de fører med sivilorganisasjoner, kvinnegrupper og kvinner generelt. Utnytter de sin maktposisjon negativt i form av ”power over”, eller har de et reelt ønske om å fremme ”power with” i sivilsamfunnsgruppene og styrke kvinners stilling gjennom en empowermenttilnærmet metode.

Likevel må også Normisjon stole på at de ansatte og samarbeidspartnere utfører arbeidet og har en god dialog med grasrota og kvinner. Helsehagenprosjektet ønsket å ha kvinner i ledende stillinger, noe som viste seg å være vanskelig både på grunn av mangel på kvinner med kompetanse og fordi få kvinner var villige til å jobbe i det avsides området, og derfor er menn i de ledende koordinatorstillingene. I PSAT-prosjektets tette samarbeid med myndighetene, dominerer menn i kommunestyre og ledelse, og deres holdninger til kvinner vil prege organiseringen og styringen av de kvinnerrettede aktiviteter. Er de interessert i å lytte til kvinner på grasrota, og ta hensyn til deres behov, når for eksempel mølledriften i år (2008) skal underlegges rådhuset, eller vil de utøve ”power over” makt ovenfor kvinnene som aktører? På mange måter møter både Kirkens Nødhjelp og Normisjon i samarbeidet med mannsdominerte styre og organisasjoner i arbeidet, utfordringer for kvinnearbeidet og empowerment.

Selv om det har vært vanskelig for Kirkens Nødhjelp å finne gode partnerorganisasjoner på grunn av dårlig utvalg, har de likevel fordel av å ha partnerorganisasjoner med spesialisert kompetanse på kvinnerelaterte tema, slik som partneren i Sør-Mali i kampen mot kjønnsbasert vold. En spesialisert partnerorganisasjon kan lettere ivareta eksplisitte mål for empowerment av kvinner. Det kan stilles mer spørsmål til hvor villige de lokale myndigheter i PSAT-prosjektet og Helsehagen er til å jobbe spesielt for bedring av kvinners situasjon og rettigheter, ettersom de må tenke helhetlig for lokalsamfunnet. Muligens vil myndigheter som nærmeste samarbeidspartner sikre god lokal bærekraft mer generelt for lokalsamfunnet, enn å ta hensyn til kvinner spesielt.

6 Avslutning

6.1 Oppsummering

Jeg har gjennom analyse og drøfting i det foregående kapitlet belyst enkelte deler av Normisjon og Kirkens Nødhjelps kvinnerettede bistandsarbeid i Mali, og hvordan empowerment kommer til uttrykk i arbeidet. Analysen har vist at det finnes både likheter og forskjeller i organisasjonenes mål og strategier, men likevel må jeg si at forskjellene kanskje er mindre enn jeg tenkte etter mitt opphold i Mali. Både for Normisjon og Kirkens Nødhjelp er det overordnede målet med kvinnearbeidet å bedre kvinners situasjon og styrke deres rettigheter. Begge organisasjonene har dessuten et GAD-fokus, og arbeider ikke utelukkende med kvinnearbeid, men implementerer også menn i de deler av prosjekt og program som er spesielt kvinnerettet.

Fattigdommen er kompleks, og både økonomiske, sosialkulturelle og familiefaktorer henger sammen og må tas hensyn til i kvinnerettet bistand. Mål om empowerment av kvinner må derfor innebære ulike midler og metoder, som både møter kvinners elementære behov, og gir de styrke og utrustning til selv å kjempe mot avmakt og urettferdighet. Både Normisjon og Kirkens Nødhjelp er innforstått med at utdanning og alfabetisering er et viktig og nødvendig virkemiddel både i seg selv og for å styrke kvinner og jenters situasjon også på andre områder. Begge organisasjonene ser temaer som helse, utdanning og inntekt som gjensidig avhengige av hverandre, og jobber ut fra et helhetlig perspektiv i prosjekt og program.

Normisjon arbeider tradisjonelt med hovedvekt på forebyggende diakoni innenfor helse, utdanning og jordbruk. Kirkens Nødhjelp har derimot en mer profetisk diakonal rolle og jobber rettighetsorientert i alt arbeid, både med ansvarliggjøring av rettighetsholdere og ansvarsbærere, særlig i forhold til kjønnsbasert vold, Hiv/aids og sivilt styre. På mange måter fører denne rettighetsorienteringen til at fokuset på kvinner og empowerment ikke bare dreier seg om grasrotarbeid, men at kampen mot fattigdom sees i et makroperspektiv i forhold til hvordan globale og nasjonale krefter utøver makt i samfunnsstrukturer, noe Parpart/Rai/Staudt som tidligere nevnt fremhever er viktig (Parpart/Rai/Staudt, 2002). Dette er kanskje den største forskjellen i forhold til hvordan Normisjon og Kirkens Nødhjelp jobber med kvinner og empowerment. Der hvor Normisjon hovedsakelig driver empowerment på grasrota, er Kirkens Nødhjelp opptatt av empowerment av kvinner både på lokalt og nasjonalt nivå i arbeidet.

Som nevnt innledningsvis er Normisjon en misjonsorganisasjon og tross alt mindre spesialisert på bistandsarbeid enn Kirkens Nødhjelp. Kirkens Nødhjelp har vokst til å være en fremadrettet og anerkjent bistandsorganisasjon, som følger med utviklingen og har opparbeidet seg stor kompetanse på bistand. For Normisjon er bistandsarbeidet bare en del av et større helhetlig misjonsarbeid, og deres kompetanse og erfaring vil naturligvis være større innenfor menighetsbyggende arbeid enn bistand. Dette viser seg i organisasjonenes implementering og forståelse av empowermentbegrepet. Normisjon bruker ikke begrepet direkte i sitt bistandsarbeid, mens Kirkens Nødhjelp jobber med bevisstgjøring og innarbeiding av kjønns- og empowermentproblematikk i sitt arbeid. Selv om de ansatte i Kirkens Nødhjelp er bevisst empowerment, og begrepet fremkommer i strategidokumenter, gjenstår fortsatt arbeid med å innarbeide dette i bistandsarbeidet ute, som det å utføre GEA-analyser i Mali. Selv om Normisjon ikke direkte benytter empowermentbegrepet, kommer likevel empowerment som mål og metode til uttrykk i kvinnearbeidet. Ettersom Normisjon preges av de retningslinjer og det søkelys som Bistandsnemnda og Norad setter for bistandsprosjektene, vil nok dessuten bevisstheten om empowerment øke i Normisjons arbeid, ikke minst som følge av Bistandsnemndas ”Kvinner, Empowerment og Likestillingsprosjekt”.

Empowerment er som sagt et begrep som blir tolket og brukt forskjellig. Hvor går grensen for hva som virkelig er empowerment av kvinner og ikke bare en påtvunget prosess i bistandsarbeidet? Jeg vil henvise til Hannan som forstår ekte empowermentprosess som en endringsprosess der kvinnene ansvarliggjøres og selv leder an prosessen, og ingen ovenfranedad prosess (Hannan, 2003:6). Bistandsarbeiderens rolle i dette er å støtte kvinnene til individuell og kollektiv handling, oppmuntre og legge til rette for at kvinnene selv tar ansvar og handler i eget liv (Oxfall/Baden, 1997:6). Midler og metoder som deltakelse, informasjon og sensibilisering, økte ressurser og muligheter, eller en empowermenttilnærmet dialog vil selvfølgelig kunne bidra til empowerment av kvinner. Likevel må det understrekes at kvinner heller ikke er en homogen gruppe, og derfor kan utslaget av empowerment bli helt forskjellig alt etter kontekst og maktforhold.

Selv om enkelte aktiviteter i dag nærmest betraktes som empowerment av kvinner i seg selv, som mikrokreditt og politisk deltakelse, er det er altså viktig å understreke at ingen aktivitet eller strategi alene fører automatisk til empowerment. Som Rowlands fremhever er det en individuell prosess, fordi hvert individ har ulike behov og befinner seg i ulik kontekst, og

dermed vil det være opp til den enkelte kvinne å avgjøre hva som er empowerment i hennes liv og situasjon (Rowlands, 1998:24).

På grunnlag av den analysen jeg har gjort av Normisjon og Kirkens Nødhjelps kvinnearbeid i Mali, er det derfor umulig å si om aktiviteter og deltakelse som del av en empowermentprosess virkelig fører til empowerment av kvinnene, noe som altså den enkelte kvinne må avgjøre. Likevel slik Strandberg understreker, er ikke kvinnene alene ansvarlig for empowerment, men også de som har rollen som tilretteleggere slik som bistandsorganisasjoner, styresmakter og andre organisasjoner (Strandberg, 2002:4).

Normisjon og Kirkens Nødhjelp legger på mange måter til rette og støtter kvinner i deres egen empowermentprosess. Siden det dreier seg om en langtidsprosess, er resultatene kanskje små i løpet av prosjektperioden, men forhåpentligvis har det blitt startet en endringsprosess, som vil få konsekvenser for de maliske kvinnene i fremtiden.

6.2 Fremtidig perspektiv

Flere maliere jeg intervjuet påpekte at det allerede skjer endring i situasjonen for kvinner i Mali og særlig i byene finnes det etter hvert flere respekterte og anerkjente kvinnelige ledere og ministre. Selv om man tror at utviklingen kan skje raskt når det satses på utdanning for den yngre generasjonen, understreker imidlertid mange at holdningsendringer i forhold til kvinners rolle i menighetsarbeid og sivilsamfunn tar tid og at man ikke må gå for raskt frem.

Empowerment av kvinner og diakoni som endringsprosess mener jeg ikke først og fremst handler om vestlig preget likestillingsproblematikk, men om at i Guds bilde (1 Mos.1.27) er kvinner like mye verdt som menn. Sida henviser i sin rapport om kjønn i Mali, til et kjent ordtak fra bambara (lokalspråk i Mali), som sier noe om kvinners verdi i det maliske samfunn i dag: ”Muso Kòni danbe ye céde yè”, (Mannen er kvinnens verdighet), (Sida, 2004:8).

Krenkelse av kvinners verdighet er på ingen måte i tråd med Bibelen og det kristne menneskesynet, og kan derfor ikke aksepteres, selv der sterke tradisjoner, kultur og religion spiller inn. Diakonien har en oppgave å løfte maliske kvinner opp fra en undertrykt situasjon, fordi det er en krenkelse av Guds skaperverk, som er gudbilledlig og skapt med kjærlighet. Menneskets verdighet er det som sterkest knytter empowerment til diakonalt arbeid, og empowerment som mål og metode har mye å tilføre i internasjonalt diakonalt arbeid, noe som for meg har blitt ytterligere bekreftet i arbeidet med denne oppgaven. Uavhengig om det dreier seg om diakonalt arbeid gjennom misjon eller bistand, skal diakonien ikke bare styrke

og løfte opp det enkelte mennesket, men må tørre som frigjøringsteologien, å rope ut når urettferdige holdninger og strukturer i samfunnet holder mennesker fanget i avmakt.

En kvinne jeg intervjuet som tidligere (1993-2006) var leder for den kristne kvinnebevegelsen AMAFEB i Mali, snakket om maliske kvinners rolle i menigheten, og mente at som kristen kvinne er man ikke underlagt mennene, men frigjort i Jesus Kristus. Hun understreket at mye handler om kvinnene selv, de må ville og ønske å skape forandring, og har de engasjement så kan de skape endring. Empowerment handler om nettopp dette, om det gjelder for menighetsarbeid eller bistandsarbeid, at kvinner i avmakt igjen får se sin verdighet, bevisstgjøres sine ressurser og muligheter og ansvarliggjøres til å handle for endring. Både som misjonærer og bistandsarbeidere i diakonale organisasjoner, er diakoniens oppgave å frigjøre mennesker som er undertrykt og kjempe mot fattigdom og urettferdighet.

Bistandsarbeidere kan tilrettelegge for en endringsprosess for maliske kvinner, der de styrkes og ansvarliggjøres for eget liv, men man må også respektere deres videre valg på veien. I noen bistandsprosjekt vil empowerment kunne medføre store endringer i måten arbeidet drives om kvinnene virkelig slipper til, noe enkelte bistandsarbeidere muligens vil se på som mislykket, men som i et empowerment perspektiv, vil være et tegn på en ekte empowermentprosess for kvinnene (Hannan, 2003:6).

Det er mange utfordringer i møte med et malisk samfunn som preges av dype røtter i tradisjon, kultur og religion, men det handler først og fremst å ta vare på likeverdet i en empowermenttilnærmet dialog. Selv om balansegangen mellom å påtvinge vestlige rettigheter og tanker og ikke tråkke på mennesker i en annen kultur alltid vil være vanskelig, dreier mye seg om nettopp dialogen. Slik Dahl understreker, handler ikke respekt for et annet menneske om å la det være i fred i frykt for kulturimperialisme, men å være i dialog der begge parter har lov til å formidle det de tror på og mener er rett og sant, og der de vurderer hverandres krav, forpliktelser, håp og forventninger (Dahl, 1989).

Diakoniens frigjørende kjærlighet i Kristus, forplikter oss som medvandrere i Guds rike til å bryte tausheten i fattigdommen, være i dialog og arbeide for empowerment og forvandling i menneskers liv. Likesom Jesus (Luk.4:18-19) ropte ut et nådens år og forkynte Guds gledesbudskap for fattige: at fanger får frihet, blinde får se og undertrykte settes fri, bærer diakonien uansett hvor håpløs situasjonen er, alltid det evige håpet og troen på at endring er mulig, både for kvinner i Mali og mennesker i hele verden.

Litteraturliste

Abuom, Agnes (2001). Women's issues in health and education. I: *Faith in Development, partnership between the World Bank and the Churches of Africa*. Deryke Belshaw, Robert Calderisi, Chris Sugden. Oxford, UK: Copublication of the World Bank and Regnum Books International, s111-130.

Adams, Robert (2003). *Social work and empowerment*. New York: Palgrave MacMillian.

AEN; Aide de l'Eglise Norvégienne (2006). *L'Excision au Mali. Expérience de L'Aide de l'Eglise Norvégienne*. Bamako, Mali: Aide de l'Eglise Norvégienne.

AEN; Aide de l'Eglise Norvégienne (Cedref-Sarl), (2007). *Etude sur les mariages précoces, la santé de la reproduction et droits*. Bamako: AEN.

Agøy, Berit Hagen (2004). Mens vi venter på oppbruddet. I: *Mennesker kjemper for livet – menneskeverd og menneskerettigheter I en globalisert verden*. Fretheim, Kjetil, (red.). Oslo: Verbum, s. 98-112.

Amundsen, Beate (sist oppdatert 17.4.2008). *Vil gi modige kvinner makt* (online). URL: <http://e24.no/makro-og-politikk/article2373316.ece> (lest 17.4.2008)

Andersen, Maja Lundemark, Kirsten Vinther-Jensen (2002). *Empowerment, profesjonell læring i praksis*. (En sunhedsfremmende intervention i en sosialpsykiatrisk døgninginstitution.) Århus Amt: Afdelingen for sunhedsfremme, Udvikling og Forskning.

Askheim, Ole Petter (2003). *Fra normalisering til empowerment – Ideologier og praksis i arbeid med funksjonshemmede*. Oslo: Gyldendal Norsk Forlag AS.

Askheim, Ole Petter (2007). Empowerment – ulike tilnærminger. I: *Empowerment i teori og praksis*. Askheim, Ole Petter og Bengt Starrin (red.). Oslo: Gyldendal Norsk Forlag AS, s. 21-33.

Bartlett, Andrew (sist oppdatert 2004). *Entry points for empowerment, CARE Bangladesh* (online). URL: http://pqdl.care.org/pv_obj_cache/pv_obj_id_2BD75F3CCFCE33B8C994AA901B6EA9EA62F60D00 (lest 6.2.2008)

Berge, Gweneth (2005). Fattigdom og rikdom i den globale storby – menneskeverd som veikart for handling. I: *Det umulige nåløyet, Fattigdom og rikdom i Norge i globalt perspektiv*. Sommerfeldt, Atle (red.), Jan-Olav Henriksen, Oslo: Gyldendal Norsk Forlag AS, s.172-179.

Bibelen (2006). *Det gamle testamentet 1978/85, Det nye testamentet 2005*. Oslo: Det norske Bibelselskap.

BN; Bistandsnemda (sist oppdatert 28.5.2004). *BNs kriterieliste for søknadsbehandling* (online). URL: <http://www.bistandsnemnda.no/newsread/news.asp?N=5023&L=1> (lest 26.3.2008)

BN; Bistandsnemda (sist oppdatert 17.6.2006). *Om Bistandsnemda* (online). URL: <http://www.bistandsnemnda.no/newsread/news.asp?n=5007> (lest 9.4.2008)

Breidlid, Anders (2004). Mellom tradisjon og modernitet. I: *Mennesker kjemper for livet – menneskeverd og menneskerettigheter I en globalisert verden*. Fretheim, Kjetil, (red.). Oslo: Verbum, s.86-95.

CARE (2008). *ABC om bistand*. (online) URL:
<http://www.care.no/?module=Articles;action=ArticleFolder.publicOpenFolder;ID=320>
(lest 25.2.2008)

CIA (Sist oppdatert 15.4.2008). *The world factbook; Mali* (online). URL:
<https://www.cia.gov/library/publications/the-world-factbook/geos/ml.html>
(lest 5.12.2007)

Dahl, Øyvind (1989). Misjonærer og u-hjelpere i møte med kulturene. I: *Hvor mange hvite elefanter? Kulturdimensjonene i bistandsarbeidet*. Eriksen, Thomas Hylland, (red.). Oslo: Ad Notam Forlag AS, s. 41-50.

Den norske Kirke (2007). *Plan for diakoni 2007* (online). URL:
<http://www.kirken.no/?event=doLink&famID=18778>
(lest 17.2.2008)

Eide, Petter (sist oppdatert 20.7.2007). Tusenårsmålene: Sjansen glipper (online). *Dagbladet*, Kronikk (online). URL:
<http://www.dagbladet.no/kultur/2007/07/20/506697.html>
(lest 9.1.2008)

Espegren, Oddvar (sist oppdatert 13.5.2005a). *Misjon og bistand* (online). URL:
<http://www.bistandsnemnda.no/newsread/news.asp?n=&docid=10080&wce=dok>
(lest 25.2.2008)

Espegren, Oddvar (sist oppdatert 19.1.2005b). *Misjonene er eksperter på effektiv bistand* (online). URL:
<http://www.bistandsnemnda.no/newsread/news.asp?n=&docid=10013&wce=dok>
(lest 25.2.2008)

Espegren, Oddvar (2008). Misjonsorganisasjonenes bistandsarbeid – sosialt arbeid eller vitnesbyrd om Guds rike? *Diakonos*, nr.1/08, s. 6-8.

Everett, Euris Larry, Inger Furseth (2004). *Masteroppgaven – hvordan begynne og fullføre*, Oslo: Universitetsforlaget.

Freire, Paulo (1999). *De undertryktes pedagogikk*. (Originalt portugisisk manuskript, 1969). Oversatt av Sissel Lie fra amerikansk utgave, 1970. Oslo: Ad Notam Gyldendal.

Fretheim, Kjetil (2002). *Utvikling, bistand og etikk- en presentasjon av utviklingsetikken*, Kirkens Nødhjelp, Skriftserie 03/02. URL:
<http://www.nca.no/article/view/1683/1/276>
(lest 25.2.2008)

Fretheim/Lindvig (2004). Kunnskap, holdning og handling. I: *Mennesker kjemper for livet – menneskeverd og menneskerettigheter I en globalisert verden*. Fretheim, Kjetil, (red.), Oslo: Verbum, s. 114-125.

Gutiérrez, Gustavo (1977). *A Theology of Liberation- History, Politics and Salvation*. Translated and edited by Sister Caridad Inda and John Eagleson. London: SCM Press LTD.

Gutiérrez, Lorraine M, Ruth J Parsons, Enid Opal Cox (1998). *Empowerment in social Work Practice, a sourcebook*, USA: Brooks/Cole Publishing Company.

Gutiérrez, Lorraine M., Edith A Lewis (1999). *Empowering Women of Color*. New York: Columbia university press.

Hannan, Carolyn (2003). *Transforming Empowerment and Gender Mainstreaming*. (Presentation at the International Symposium on A new vision for gender policy: Equality, Development and Peace, organized by the Korean Women's Development Institute, Seoul, 17-18. April, 2003). UN, Women Watch, (online). URL:

<http://www.un.org/womenwatch/daw/news/speech2003/CH-Empmainstream-Korea.PDF>
(lest 9.2.2008)

Jerpstad, Arnt H (2008). Misjonsalliansen – en diakonal misjonsorganisasjon. I: *Diakonos*, nr1/08, s. 14-16.

Jørgensen, Knud (15.11.2007). Verdensmestre på dualisme. *Vårt Land*, kronikk, s. 24.

Kabeer, Naila (2000). Resources, Agency, Achievements: Reflections on the Measurement of Women's Empowerment. I: *Discussing Women's Empowerment – theory and practice*. Sida Studies no.3. Stockholm: Edita Sverige AB.

Karl, Marilee (1995). *Women and empowerment: participation and decision making*. London and New Jersey: Zed Books ltd.

Kevane, Michael (2004). *Women and development in Africa – How gender works*. Bolder Co, USA: Lynne Rienner Publisher.

Kirkens Nødhjelp (2005-2009, justert versjon 2007). *Global Strategiplan: Sammen for en rettferdig verden – i arbeid for menneskers verdighet*. Oslo: Kirkens Nødhjelp.

Kirkens Nødhjelp (sist oppdatert 25.2.2008a). *Solenergi gir strøm til 197 hjem*, (online). URL:
<http://www.nca.no/article/articleview/7565/1/26/>
(lest 6.3.08)

Kirkens Nødhjelp (sist oppdatert 10.3.2008b). *Høringsuttalelse, St. melding nr 11. På like vilkår: Kvinners rettigheter og likestilling i utviklingspolitikken* (online). URL:
<http://www.nca.no/article/articleview/7613/>
(lest 15.3.2008)

Kvinnoforum, (in partnership) (2001). *Measuring Women's Empowerment*. A report from a pilot project on methods for measuring women's empowerment in Southern Africa. (online). URL:
<http://www.kvinnoforum.se/Documents/Literature/Pdf/MeasuringWomensEmpowerment2001.pdf>
(lest 8.2.2008)

Lutrell Cecilia, Sitna Quiroz m.fl. (2007). *Understanding and operationalising empowerment*. Poverty Wellbeing of Swiss Agency for Development and Cooperation, (online). URL:
http://www.poverty-wellbeing.net/en/Home/Empowerment/More_on_Empowerment
(lest 2.2.2008)

LWF; The Lutheran World Federation (2004): *Mission in context – Transformation, Reconciliation, Empowerment*. (Editorial assistance Jack Messenger). (online). URL:
http://www.lutheranworld.org/LWF_Documents/DMD-Mission-in-Context-low.pdf
(lest 23.2.2008)

Løken, Kårhild Husom (2007). Lave stemmer skal også høres - Hvordan lykkes med reell brukermedvirkning på psykisk helse-feltet? I: *Empowerment i teori og praksis*. Starrin, Bengt (red.) og Ole Petter Askheim. Oslo: Gyldendal Norsk Forlag AS, s.140-153.

MDG3Global Call To Action (sist oppdatert 6.3.2008). Empowerment of women – it pays off. URL: <http://www.mdg3action.um.dk/en/menu/Information/About+This+Site/> (lest 17.4.2008)

Misjonsalliansen (sist oppdatert 4.5.2005). *Strategidokument* (online). URL: http://www.misjonsalliansen.no/pages/ma_side.aspx?nr=2653 (lest 20.2.2008)

MPFEF; Ministère de la Promotion de la Femme de l'Enfant et de la Famille (sist oppdatert mars, 2002). *Les roles economique et social des femmes au Mali*, Projet MLI/04/03/02 (online). URL: http://www.mpfef.gov.ml/R_les_femmes_MaliI.pdf (lest 1.2.2008)

Momsen, Janet Henshall (2004). *Gender and development*. London and New York: Routledge.

Møgedal, Sigrun, Anne Skjelmerud (2004). Misjon og diakoni. I: *Missiologi i dag*. Berentsen, Jan-Martin, Tormod Engelsen, Knud Jørgensen (red.). Oslo: Universitetsforlaget, s. 327-355.

NCA; Norwegian Church Aid reports:
Annual report Mali, (2006).
Annual report Mali (2007).
Country Programme Plan: Mali (2005-09, revised 2007).

Nielsen, Helge Kjær (2003). *Han elskede os først - om den bibelske begrundelse for diakoni*. Århus: Aarhus Universitetsforlag.

Norad (2000). *Handbook in gender and empowerment assessment* (online). URL: http://www.norad.no/default.asp?MARK_SEARCH=YES&SEARCH_ID=s1&V_ITEM_ID=967 (lest 10.12.2007)

Norad (2007). *Bistanden virker – men ikke godt nok* (online). URL: <http://www.norad.no/items/10412/38/3354456114/resultatrapport.pdf> (lest 10.12.2007).

Nordstokke, Kjell (1987). *De fattiges kirke, basismenigheter og frigjøringssteologi i Latin-Amerika*. Oslo: Kirkelig Kulturverksted.

Nordstokke, Kjell (1999). Diakonivitenskapens teoretiske ramme. I: *Diakonos* 6/99, s.6-9.

Nordstokke, Kjell (2002). *Det dyrebare mennesket – diakoniens grunnlag og praksis*. Oslo: Verbum.

Nordstokke, Kjell (2007). *International diakonia*. Festskrift til Knud Jørgensen.

Nordstokke, Kjell (2008). Hva er misjonsdiakoni? – utfordringer til misjonsdiakonien. I: *Diakonos*, nr 1/08, s. 3-5.

Normisjon (2004). Evaluering av pilotprosjektet Helse & Alfabetisering i Tambaga, (PPSAT), i Kita Fylke.

Normisjon (2005-2009). *Prosjektplan Kendeyanaxo, Helsehagen*, Kontela kommune, Bafoulabé fylke, Mali.

Normisjon (2006-2010). *Prosjektplan PSAT- Program Helse og Alfabetisering i området Tambaga og Kokofata*, Kita fylke, Mali.

Normisjon i Mali, Mission Protestante Norvegienne (MPN) (2006a). *25 år i Mali, 1981-2006*, *Festskrift i forbindelse med feiringen av 25 år med MPN i Mali*.

Normisjon (2006b). *Handlingprogram for Normisjon 2006-09* (online). URL: <http://www.normisjon.no/filer/Handlingsprogram2006NYweb.pdf> (lest 24.3.2008)

Normisjon (2008a). *Mali* (online). URL: http://www.normisjon.no/index.php?kat_id=97 (lest 15.2.2008)

Normisjon (2008b). *Om Normisjon* (online). URL: http://www.normisjon.no/index.php?kat_id=56 (lest 9.4.2008)

Normisjon-rapporter:

Strategidokument for bistandsarbeidet i Normisjon, (lest jan.2008).

Strategi for Normisjons arbeid i Mali, (lest okt. 2007).

Årsplan for Helsehagen (2008).

Årsrapport for Helsehagen (2006).

Årsrapport for PSAT (2006).

Årsrapport for Helsehagen (2007).

Årsrapport for PSAT (2007).

Oxaal, Zoë, Sally Baden (1997). *Gender and empowerment, definitions, approaches and implications for police*, Bridge (online). URL: <http://www.bridge.ids.ac.uk/reports/re40c.pdf> (lest 11.1.2008)

Packer, Corinne (2005). Circumcision and human rights discourse. I: *Engendering human rights, cultural and socioeconomic realities in Africa*. Nnaemeka, Obioma, Joy Ngozi Ezeilo, New York: Palgrave Macmillan, s. 223-247.

Parpart, Jane L, Shirin M. Rai, Kathleen Staudt (2002). *Rethinking empowerment. Gender and development in a global/local world*. London and New York: Routledge.

Repstad, Pål (2007). *Mellom nærhet og distanse – kvalitative metoder i samfunnsfag*. Oslo: Universitetsforlaget.

Rosnes, Ellen Veia m.fl (2007). *Religionsskifte og utvikling i et kjønnsperspektiv*. Rapport fra et utredningsoppdrag til Det norske Misjonsselskap. Stavanger: Senter for Interkulturell kommunikasjon.

Rowlands, Jo (1995). Empowerment examined. I: *Development in practice*, (Oxfam), Volume 5, number 2/1995. Oxfordshire, UK: Routledge, part of Taylor and Francis group, s. 101-107.

Rowlands, Jo (1998). A word of the times, but what does it mean? Empowerment in the discourse and practice of development. I: *Women and empowerment-illustrations from the third world*. Afshar, Haleh. Houndmill, UK: MacMillan Press Ltd, s.11-34.

Saadallah, Sherin (Kvinnoforum) (sist oppdatert 19.11. 2001). *Empowerment of women in the context of Muslim Societies as a transformative strategy for poverty eradication in a globalizing world*. (United Nations division for the advancement of women (DAW), Expert Group Meeting on "Empowerment of women throughout the life cycle as a transformative strategy for poverty eradication", 26-29. November 2001, New Dehli, India). (online) URL: <http://www.un.org/womenwatch/daw/csw/empower/documents/Saadallah-EP5.pdf> (lest 7.2.2008)

Sida (2004). *Vers l'équité et l'égalité entre genres au Mali - profil des rapport entre genres au Mali* (online). URL: <http://www.sida.se/sida/jsp/sida.jsp?d=118&a=3231&searchWords=mali> (lest 15.1.2008)

Slettebø, Tor (2000). Empowerment som tilnærming i sosialt arbeid. I: *Nordisk Sosialt Arbeid* nr 2/00, s.75-84.

Starrin, Bengt (red) og Ole Petter Askheim (2007). *Empowerment i teori og praksis*. Oslo: Gyldendal Norsk Forlag AS.

Strandberg, Nina, (Kvinnoforum) (sist oppdatert 19.11.2001). *Conceptualising Empowerment as a Transformative Strategy for poverty eradication and the Implications for Measuring Progress*. (online) (United Nations division for the advancement of women (DAW), Expert Group Meeting on "Empowerment of women throughout the life cycle as a transformative strategy for poverty eradication", 26-29. November 2001, New Dehli, India). URL: <http://www.un.org/womenwatch/daw/csw/empower/documents/Strandberg-EP6.pdf> (lest 7.2.2008)

Stålsett, Sturla J. (2004). Sårbarhet, verdighet og rettferdighet. I: *Mennesker kjemper for livet – menneskeverd og menneskerettigheter I en globalisert verden*. Fretheim, Kjetil, (red.). Oslo: Verbum, s. 32-43.

Sæverås, Elin Finnseth (2005). *Understanding the issue: Female Genital Mutilation*. Eastern and Western Africa: Norwegian Church Aid.

Tengqvist, Anna (2007). Å begrense eller skape muligheter -om sentrale holdninger i empowermentarbeidet. I: *Empowerment i teori og praksis*. Askheim, Ole Petter og Bengt Starrin (red.). Oslo: Gyldendal Norsk Forlag AS, s. 72-84.

The World Bank (sist oppdatert 1.5.2002). *Empowerment and Poverty Reduction; a sourcebook*. (online). URL: <http://siteresources.worldbank.org/INTEMPowerment/Resources/486312-1095094954594/draft.pdf> (lest 14.2.2007)

The World Bank (sist oppdatert 2007). *Mali Data Profile* (online). URL: <http://devdata.worldbank.org/external/CPProfile.asp?CCODE=MLI&PTYPE=CP> (lest 25.4.2008)

Tsele, Molefe (2001). The role of the Christian faith in development. I: *Faith in Development, partnership between the World Bank and the Churches of Africa*. Deryke Belshaw, Robert Calderisi,

Chris Sugden. Oxford, United Kingdom: Copublication of the World Bank and Regnum Books International, s. 203-218.

Tønnessen, Aud V. (2007). *Kirkens Nødhjelp – Bistand, Tro og Politikk*. Oslo: Norsk Gyldendal Forlag AS.

Villumstad, Stein (1995). Hovedtrekkene i bistanden. I: *Afrika; natur, samfunn og bistand*. Stenseth, Nils Chr., Kjetil Paulsen, Rolf Karlsen (red.). Oslo: Ad Notam Gyldendal i samarbeid med Prosjekt Alternativ Framtid, s. 495-524.

UNIFEM, United Nations (2005). *Cedaw, Beijing and the MDGs Pathway to gender equality* (online). URL: http://www.mdgender.net/upload/monographs/PathwayToGenderEquality_screen.pdf (lest 10.12.2007)

UN; United Nations (sist oppdatert 2005). The UN Millennium Development Goals (online). URL: <http://www.un.org/millenniumgoals/goals.html> (lest 7.4.2008)

UN; United Nations (sist oppdatert 2007a). *Millennium Development Goals Indication: Mali* (online). URL: <http://mdgs.un.org/unsd/mdg/Data.aspx> (lest 25.4.2008)

UN; United Nations (sist oppdatert 2007b). *Les objectifs du Millénaire pour le développement ; Objectif 3 : Promouvoir l'égalité des sexes et l'autonomisation des femmes* (online). URL: http://www.un.org/french/millenniumgoals/goal_3.html (lest. 14.12.2007)

UD; Utenriksdepartementet (2008). St.meld. nr. 11 (2007-09). *På like vilkår: Kvinners rettigheter og likestilling i utviklingspolitikken*.

Wenaas, Johan Arnt (2001). *Diakoni – et annerledes språk*. Oslo: Samarbeid mellom Kirkerådet og Diakoniledermøtet.

Wikipedia (sist oppdatert 15.3.2008). *Fattigdom* (online). URL: <http://no.wikipedia.org/wiki/Fattigdom> (lest 25.4.2008)

White, Howar, Tony Killick m.fl. (2001). *African Poverty at the Millennium,- Causes, Complexities and Challenges*. Washington D.C: Strategic Partnership with Africa, The World Bank.

Øvrelid, Bjarne (2007). Empowerment er svaret, men hva var spørsmålet??. I: *Empowerment i teori og praksis*. Starrin, Bengt (red.) og Ole Petter Askheim. Oslo: Gyldendal Norsk Forlag AS, s. 47-58.

Østergaard, Lise (1992). *Gender and development, a practical guide*. New York: Routledge.

Forkortelser

AEN	Aide de l'Eglise Norvégienne/Kirkens Nødhjelp
ASACO	Association de Santé Communautaire, (Lederkomité for et CSCOM)
BN	Bistandsnemda
CAP	Centre d'Animation Pedagogique, (Skolemyndighet)
CLDV	Comité Local de Développement, (Lokal utviklingskomité, her i Helsehagenprosjektet).
CSCOM	Centre de Santé communautaire, (Kommunalt helsesenter)
EELOM	Eglise Evangelique Luthérienne à l'Ouest du Mali/Den luthersk evangeliske kirke i Vest-Mali
GAD	Gender and Development
GEA	Gender Empowerment Impact Assessment Manual
LWF	The Lutheran World Federation /Det lutherske verdensforbundet
MPFEF	Ministère de la Promotion de la Femme de l'Enfant et de la Famille. (Departement for Kvinner, Barn og Familie, myndigheter i Mali).
NCA	Norwegian Church Aid
NGO	Non-Governmental Organisation
Norad	Norwegian Agency for Development Cooperation/ (Direktoratet for utviklingssamarbeid)
PPSAT	Projet Pilot de Santé et d'Alphabétisation dans la zone de Tambaga (Pilotprosjekt Helse og Alfabetisering i området Tambaga)
PRSP	Poverty Reduction Strategy Paper

PSAT	Program de Santé et d'Alphabétisation dans la zone de Tambaga (Program Helse og Alfabetisering i området Tambaga)
PSG	Programme Sensibilisation à Goundara, (Program Sensibilisering i Goundara)
Sida	Styrelsen för internationellt utvecklingssamarbete, UD, Sverige
UN	United Nations/FN
WID	Women in Development